

SINIR KASABALARI SOSYOLOJİSİ PROJESİ: 2001-2004

Araştırma Projesinin Yürütücüsü: Doç. Dr. Havva Neşe ÖZGEN,

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi , Sosyoloji Bölümü Bornova/İzmir

Proje Asistanı: Zerrin Özlem BİNER (Doktora öğrencisi)

University of Cambridge, Darwin College, Department of Social Anthropology,
Cambridge- İngiltere

Görsel Antropoloji Görüntü Yönetmeni: Alp BUĞDAYCI (Yazar, yönetmen.
İstanbul).

Görsel Antropoloji Görüntü Asistanı: Şebnem ERAŞ (MA.) Marmara
Üni. Hukuk Fak. İstanbul.

Eylül 2001'den itibaren 24 ay

DESTEKLEYİCİ KURULUŞLAR:

TÜBİTAK AR-GE 3 YIL

EBİLTEM -EGE ÜNİVERSİTESİ BİLİM TEKNOLOJİ MERKEZİ - 2 YIL

**NOT: Çalışma 2004'te tamamlanmıştır ve sonuçlarını bir kitap haline getirmeye
çalışıyorum.**

Anahtar Sözcükler

Sınır;

yerel ve kozmopolit kültürlerin yaratılması;

madun (subaltern) kimliğinin yeniden üretimi;

aşiret yapıları;

ulus-devlet sınırları;

küresel ekonomi;

yerel kimlik/yer kimliği

NEDEN

SINIR NE DEMEKTİR? NEYİ ARIYORUM?

SINIR İNSANI OLMAK

Ulusal sınırların kaybolduğu, küresel ağların ulus sınırlarının yerini aldığı iddiaları, günümüzde giderek popülerite kazanan kavramlar. Öte yandan; dogmatik Marksist bir söylem 'sınırın devletler için olduğunu, yoksulluğun sınır tanımadığını' belirterek bu sanrıyı daha da güçlendiriyor. Oysa sınır insan hayatında önemli bir yer taşıyor: Pasaportlar, vizeler, bunlar için yabancı elçilikler önünde sabahlamalar, tel örgüler, 'öte yanda kalan' akrabalarla görüşme zamanları...

Osmanlı kendi devletinin sınırlarının modernist bir tavırla kaydının gerektiğini 1847'de idrak etmiş, bu işle Mehmed Hurşîd Paşa'yı görevlendirmiştir. Mehmed Hurşîd Paşa, 1850'ye dek şiddetlenerek artan Irak ve İran sınır çatışmalarının halli için, 1848-1952 arasında Osmanlı, İran ve gözlemci olarak katılan Rusya ve İngiltere Devletlerinin temsilcilerinden oluşmuş bir komisyonun, son raporlandırılması aşamasında Seyâhatnâme-îHudud adlı eserini kaleme almıştır. Daha önceleri çeşitli uluslardan bazı seyyahların ve araştırmacıların da hikaye ettikleri anılar elbette mevcuttur. Ancak Mehmed Hurşîd Paşa'nın Seyâhatnâme'si, Erzurum Eyaleti'ne bağlı Bazeyid Sancağı'ndan Basra Körfezi, Basra, Bağdad, Musul, Şehrizer ve Van Eyaletleri'ne dek tüm Suriye, İran ve Irak sınırını kapsamaktadır. Daha önemlisi; Hurşîd Paşa, sadece sınırı çizmekle kalmamış; tüm sosyal yapıları (aşiret düzenekleri, çatışma ve paylaşım ilişkileri, nüfus ve yapısal sorunlar, özel adetler, farklılık ve benzerlikler temelinde sosyal yapıları) kapsayan ayrıntılı hikayelere de yer vermiştir.

Modernist olmayan bir sosyal antropoloji çalışması sayabileceğimiz bu çalışmanın şimdiki zamanın diliyle hikayelendirilmesi ve modern sosyoloji ve sosyal antropoloji tekniklerini kullanarak; 'sınır insanı olmanın anlamları', 'Sınırdan faydalanma ve

sınırdan engellenmenin antropolojisi' anlayışları temelinde güncellemek, önerilen çalışmanın konularından birisidir.

Öte yandan 'devlet sınırı' ile 'sosyal sınır' arasına konulan tüm ayrımları altüst eden bir popülist tartışma ortamı, "küresel sınır" kavramı; sorunun sosyolojik olarak ele alınması gerekliliğini göstermektedir.

Bu çalışmanın bir diğer amacı, ,

'Sınırdan faydalanma ve sınırdan engellenmenin antropolojisi' kavramlarını aracı kılarak,

ulusal sınırların hangi güç grupları için belirleyici olabildiğini;

sınır aracılığıyla tarihsel süreç içinde hangi sosyal yapıların kendi güç dengelerini nasıl kurabildiklerini incelemektir.

Bu amaçla mağdun (subaltern), diaspora, etnik yapı (ethnicity) gibi kavramlar bir kez daha sorgulanacaktır.

PROJENİN KONUSU:

Türkiye'nin Güney ve Doğu Anadolu sınırında bulunan ve üç büyük geçiş kapısı olan **Nusaybin-Habur ve Gürbulak** üzerinde;

ve bu iki kapıyla doğrudan bağlantılı olan **İdil-Cizre-Silopi-Nusaybin ilçeleri ve köyleri** ile **DoğuBeyazıt ilçesi ve köylerinde**

"Sınır duygusu" "Sınırın algılanması" ve "Sınırın sosyal-kültürel ve ekonomik etkileri"

üzerine bir araştırma yapmak.

Çalışma aynı zamanda Osmanlı'dan bu yana sınır ve sınırdaki değişmelerin insan yapısı ve ekonomi üzerine etkilerini de araştıracaktır.

PROJENİN AMACI:

Ulusal sınırların kaybolduğu, küresel sistemlerin ulus sınırlarının yerini aldığı iddiaları günümüzde giderek popülerite kazanan kavramlar.

Öte yandan; 'ortodoks Marksist bir söylem 'sınırın devletler için olduğunu, yoksulluğun sınır tanımadığını' belirterek bu sanrıyı daha da güçlendiriyor.

Oysa sınır insan hayatında önemli bir yer taşıyor: Pasaportlar, vizeler, bunlar için yabancı elçilikler önünde sabahlamalar, telörgüler, 'öte yanda kalan' akrabalarla görüşme zamanları...

Osmanlı kendi devletinin sınırlarının modernist bir tavırla kaydının gerektiğini 1847'de idrak etmiş, bu işle Mehmed Hurşîd Paşa'yı görevlendirmiştir. Mehmed Hurşîd Paşa,,1848-1952 arasında Osmanlı, İran ve gözlemci olarak katılan Rusya ve İngiltere Devletlerinin temsilcilerinden oluşmuş bir komisyonun, son raporlandırılması aşamasında Seyâhatnâme-î Hudud adlı eserini kaleme almıştır. Daha önceleri çeşitli uluslardan bazı seyyahların ve araştırmacıların da hikaye ettikleri anılar elbette mevcuttur. Ancak Mehmed Hurşîd Paşa'nın Seyâhatnâme'si, Erzurum Eyaleti'ne bağlı Bazeyid Sancağı'ndan Basra Körfezi, Basra, Bağdad, Musul, Şehrizer ve Van Eyaletleri'ne dek tüm Suriye, İran ve Irak sınırını kapsamaktadır. Daha önemlisi; Hurşîd Paşa, sadece sınırı çizmekle kalmamış; tüm sosyal yapıları (aşiret düzenekleri, çatışma ve paylaşım ilişkileri, nüfus ve yapısal sorunlar, özel adetler, farklılık ve benzerlikler temelinde sosyal yapıları) kapsayan ayrıntılı hikayelere de yer vermiştir.

AMAÇLAR:

- Modernist olmayan bir sosyal antropoloji çalışması sayabileceğimiz Mehmed Hurşid Paşa Seyehatnamesi'nin şimdiki zamanın diliyle hikayelendirilmesi

ve modern sosyoloji ve sosyal antropoloji tekniklerini kullanarak;

'sınır insanı olmanın anlamları',

'Sınırdan faydalanma ve sınırda engellenmenin antropolojisi'

anlayışları temelinde güncellemek.

- Bu çalışmanın bir diğer amacı, ulusal sınırların hangi güç grupları için belirleyici olabildiğini;

sınır aracılığıyla tarihsel süreç içinde hangi sosyal yapıların kendi güç dengelerini nasıl kurabildiklerini incelemek.

Bu amaçla **mağdun** (subaltern), **diaspora**, **etnik yapı** (ethnicity) kavramları bir kez daha sorgulanacaktır.

PROJENİN KAPSAMI:

"Sınır Sosyolojisi" literatürde daha çok iki ülke (ulus-devlet) yasal sınırları içine dahil olmuş olan; ancak bu resmi sınırlar çizilirken sosyal bağlantılar (örneğin aşiret yapıları, aile ve akrabalık ilişkileri vb.) gözetenmediğinden, resmi olarak çizilen yapının iki tarafında kalmış gruplar ve sosyal yapıların uyum süreçleri ile ilgili olarak çalışılmaktadır

Böylesi çalışmaların metodolojisi ise daha çok, yeni yapılandırılacak olan birlikler içinde(örneğin AB) eski birlikleşmelerin bu yeni durum içindeki yerlerini incelemek amacıyla ve yine eski sosyal bağlar pek fazla gözetenmeden geliştirilmektedir.

Toplumsal yapıların zaman içerisinde değişme göstermeleri durumunu; sosyolog, muhakkak sürecin politik, ekonomik ve sosyal yeni dengelerini dikkate alarak incelemek zorundadır. Dolayısı ile son dönemde gerek "Diaspora" gerekse "yeniden birlikleşme" başlığı ile incelenen bu alanda geliştirilen metodoloji, tarihsel ve kültürel yapıyı yeniden ihmal ediyor görüntüsü vermektedir.

Bu çalışma alanında ilk çalışma olma özelliğini taşıyacak ve kitap olarak yayımlatılacaktır. Sınır kasabaları ve köyleri'nde (İdil-Cizre-Nusaybin ve DoğuBeyazıt) aşiret yapılarının tarihi ve şimdiki durumları, yörenin sosyo-ekonomik yapıları SINIRDA YAŞAMA algısı ile birlikte incelenecektir.

PROJENİN YÖNTEMİ:

ALAN ÇALIŞMALARI:

2001-2003 tarihleri arasında

(1) NUSAYBİN VE HABUR SINIRI'nda (İdil-Cizre-Silopi ve Nusaybin'de)

(2) GÜRBULAK SINIRI'nda (Doğubeyazıt'ta)

(3) Nusaybin'de Durakbaşı, İdil'de Kozluca(Babek), Yolaçan, Alakamış, Herikok köyleri, Cizre'de Ovaköy ve Doğubeyazıt'ta Gürbulak-Çeşmesibeyaz köyü ile eski Arzeh ve Zengezor köyleri'nde

TEKNİKLER:

- (1) **Cognitive mapping(Zihnimizdeki haritalar)** tekniği ile, htıraların hafızadaki yeri ve iktidarın bağları üzerine bir yorumlama tekniği olarak kullanılacaktır. Bu teknikte genç ve ocuk gruplarına sınır haritaları izdilerek0 sınır kalınlığı, devletin sınıra olan izaklığı; kişinin sınıra olan ilgisi, çeşitli şehirlerimizin (Ankara, İstanbul, Gantep vb.) ve çeşitli Avrupa lkelerinin uzaklıklarına ilişkin algısı araştırılacaktır.
- (2) **'Oral History' (sözlü tarih tekniği)** ile geçmişte ve bugün "sırt kaçakçılığı", "vergisiz kaçakçılık" "sınırdaki yaşamak", "Sınır vatandaşı olmak" vb. noktalarda derinlemesine analiz teknikleri kullanılacaktır. Eski sırt kaçakçılığı öyküleri ve bölünmüş akrabalık ilişkileri sorulacaktır.
- (3) **Visual Anthropology-Görsel Antropoloji:** Sınır-insan gündelik hayat içinde ilişkisi; sınır ve sınırla ilgili materyalin günlük hayat içinde kullanımı, yol ve sınır ilişkisi görsel materyale aktarılacak ve öncelikle kurgulanmamış olarak özömlenecek; daha sonra kurgulanarak bir belgesel elde edilmeye çalışılacaktır.
- (4) **Uzun dönemli eğilimler ve sosyo-politikanın etkileri için arşiv alışması**
- (5) **Sınırın geçmişteki ve şimdiki etkileri, sosyo-kültürel yapı analizleri,**

PARAMETRELER:

(1) Sosyal ve İktisadi parametreler

Sınırın ticari ve iktisadi potansiyeli;

Köy ve ilçe yapıları;

İktisadi ve sosyal uzantılar ve bunların dinamikleri;

Sınırdan yaşamın getirileri ve kısıtları.

(2) Kültür ve kültürdeki değişme dinamikleri

Aile/akrabalık sistemleri;

Sınırdan faydalanma biçimleri;

Sınıra karşı tutum;

Yasalar ve formel süreçlere ilişkin tutumlardaki değişmeler;

Kadın ve çocuğa karşı tutum;

Para, mal ve mülk edinmeye tutumları ve değerlerdeki değişmeleri,

Üretim ve üretim teknikleri ile ilişkiler; su ve toprağa karşı tutum ve değerler.

TÜBİTAK 2004

SINIR KASABALARI SOSYOLOJİSİ SONUÇ RAPORU:

ÖNSÖZ

Bu çalışma, bir ilki gerçekleştirmeye çabasıyla, sınırın sosyo-kültürel analizini yapmaya girişiyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarının nasıl çizildiğini, nasıl geliştiğini ve bu süreçleri incelemeye çalışıyor.

Bunu da, çok tartışmalı üç sınırimızda yapıyor: Suriye, Irak ve İran sınırlarımızda. Bu çalışmada amaçlanan, sınırın kendine ait kültürünü sosyolojik bir çalışmayla ortaya koyabilmektir. Sınırın varlığını, bu varlığın temellerini ve sınırda vatandaş olmanın ne demek olduğunu tartışmayı hedefliyor.

Bu çalışmada yukarıdaki çerçeve dahilinde, 'Sınırdan faydalanma ve sınırda engellenmenin antropolojisi' kavramları aracı kılınarak, ulusal sınırların hangi güç grupları için belirleyici olabildiğini; sınır aracılığıyla tarihsel süreç içinde hangi sosyal yapıların kendi güç dengelerini nasıl kurabildikleri incelenmektedir.

“Sınır Kasabaları Sosyolojisi” başlıklı bu çalışma; aslında sadece sınırdaki kasabaların (Nusaybin, İdil, Cizre, Silopi ve Doğubayazıt) değil, aynı zamanda üç gümrük kapısının (Habur, Nusaybin ve Gürbulak) ve 24 köy aracılığıyla sınır boylarının da incelenmesiyle çerçevelenmiştir. Ekim 2001 ve Ocak 2004 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu çalışmada, kendi alanımızda da çok yeni olan ve hepimizi uygularken ve daha sonra değerlendirirken de tereddütler içinde bırakabilen birçok nitel araştırma tekniği kullanıldı. Sözlü tarih, görsel antropoloji ve bilişsel haritalama vb. bunlardan bazıları.

Gerek nitel olarak gerek nicel olarak gerçekten zorlu ve emek isteyen; bir o kadar da duygusal olarak yükleyici olan bu çalışmayı gerçekleştirebilmek için öncelikle TÜBİTAK destek olmuştur. TÜBİTAK'ın verdiği desteğin anlamı son derece büyük ve öncelikle manevidir: Türkiye'nin en sorunlu alanlarından birisinde yapılmakta olan bir çalışmaya, ulusal bir destek vermeyi kabul etmiştir. Bu desteğin anlamını alanda her zaman yanımda hissettim. İkinci olarak TÜBİTAK'ın desteği sayesinde aynı ve/ya nakdi diğer bazı desteklere de ulaşabildim. Bunun için de

TÜBİTAK'a teşekkür borçluyum. Ayrıca çalışmanın gerçekleşmesinde emeği geçen Proje Asistanı Zerrin Özlem Biner'e, Ege Üniversitesi Bilim-Teknoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne (EBİLTEM) ve diğer pek çok çalışma destekçilerime teşekkür ederim.

Bu çalışma alanında bir ilk olduğundan; saha düzenlemeleri sırasında gerçekten onlarca araştırma alanı belirdi, sorular soruları doğurdu. Görünen odur ki bu çalışma şimdiden birçok yeni çalışmaya, bir çok yeni projeye gebe ve bunların bir gün gerçekleştirilebileceği umudunu da taşıyorum. Kendi kulvarında alçakgönüllü bir koşu sayılabilecek olan bu çalışmanın da haklı ve verimli olmasını temenni ediyorum.

H.Neşe ÖZGEN, Doç. Dr.

İzmir 2004

ALAN ÇALIŞMALARI:	9
2001-2003 TARİHLERİ ARASINDA	9
ÖZ	15
ABSTRACT	15
GİRİŞ	16
I. SINIR ÜZERİNE ÇALIŞMALAR	17
II. SINIRIN SOSYOLOJİK VE ANTROPOLOJİK İNCELEMELERİ VE OLANAKLILIKLAR	21
III. ÇALIŞMANIN TEKNİKLERİ, KULLANILAN PARAMETRELER ve ÖRNEKLEM	23
A. PARAMETRELER:	24
B. ÇALIŞMANIN ÖRNEKLEMİ.....	25
C. SINIRIN MEKANLARI:	28
D. ÇALIŞMANIN TEKNİKLERİ:	29
SINIR SOSYOLOJİSİ YAPMAK NE DEMEKTİR?	33
A. TÜRKİYE'DE SINIR ÇALIŞMALARI.....	35
B. TEMEL SAYILTILAR ve VARSAYIMLAR.....	44
C. SURİYE, IRAK VE İRAN SINIRLARI TARİHİ.....	48
D. COĞRAFYADAN VATANA: GEÇİŞLER (Sınırlar), YOLLAR (Uçlar), GEÇİTLER (Kapılar).....	61
i- GEÇİŞLER(Sınırlar) ve YOLLAR (Uçlar):	61
ii.GEÇİTLER (Kapılar) ve DELİKLER (Pasajlar).....	67
E. SINIRIN İKTİSADİ ANTROPOLOJİSİ.....	75
i. SINIR VATANDAŞI OLMAK	75
ii.SURİYE VE IRAK SINIRLARI:	77
iii. İRAN SINIRI.....	86
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	92
ÇALIŞMANIN EKSİKLİKLERİ VE YENİ ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER:	100
PROJEYİ DESTEKLEYEN KURULUŞLAR:	100
KAYNAKÇA	101

ÖZ

Küreselleşme, son yirmi yıldır sosyolojinin ve diğer sosyal bilimlerin merkezine oturan küreselleşme kavramı, hemen her alanda ‘sınırsızlık’ kavramına odaklanmış durumdu. Örneğin Archer’in dediği gibi “...Toplumun küreselleşmesi, artık hiç bir toplumun, sosyolojinin biricik inceleme alanı olamayacağını gösteriyor” .Sınır, son zamanlarda, sosyal bilimcilerin gündemine küreselleşmeye girdi, bu konuda kullanılan kavramlar ‘Entegrasyon ve/ya etnisite’, ‘Küreselleşme çağında ulusçuluk’, ‘Uçlar’ ve ‘Yerelin kimliği’”

Bu araştırma, sınır kasabalarının, küreselleşmeyle kendi sosyo-kültürel rezervlerini kullanarak karşılaşmakta olduklarını, bu yolla da yerel ve özgün bir cevap olarak ne tür sosyal yapıların ortaya çıkmakta olduğunu tartışmayı hedeflemektedir. Araştırma Güneydoğu’da Suriye ve Irak sınırlarıyla, Doğu’da İran sınırlarında kasaba ve köylerde gerçekleştirilen bir alan çalışmasına dayanmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Sınır, Sınır kimliği, Etnie/Etnik gruplar, Aşiret, Yerel kimlik/Yer kimliği

ABSTRACT

Globalization has emerged as a central concern in sociology and the other social sciences in the last two decades, focusing on a concept: “borderlessness” in any locality. For example, in Archer’s view, “...the globalization of society means that no societies are no longer the prime units of sociology”. Borders is searching nowadays in the globalization context by the social scientists, to entegrate the borders to a new global orders; the concepts are “Integration and/or ethnicities”, “Nationalizm in global era”, “Frontiers” and “Identities of locals”.

This research attempts to discuss how the social and economic structures of the border towns are facing to globalization via their own socio-cultural reserves, also whether the new emerged structure in border towns is an original and local answer. The research bases on the field works in South-Eastern Syrian, Iraq and Eastern Iran border’s towns and willages

Key Words: Border, Border identity, Ethnie/Ethnic groups, Aşiret, Local/ Place identity

GİRİŞ

Ulusal sınırların kaybolduğu, küresel ağların ulus sınırlarının yerini aldığı iddiaları, günümüzde giderek popülerite kazanan kavramlar. Öte yandan; dogmatik Marksist bir söylem 'sınırın devletler için olduğunu, yoksulluğun sınır tanımadığını' belirterek bu sanrıyı daha da güçlendiriyor. Oysa sınır insan hayatında önemli bir yer taşıyor: Pasaportlar, vizeler, bunlar için yabancı elçilikler önünde sabahlamalar, telörgüler, 'öte yanda kalan' akrabalarla görüşme zamanları...

Sınır üzerine çalışmalar, coğrafya, jeopolitik, tarih ve ekonomiyle ilgili alanlarda öncelikle yapılır. Sınırdan söz edildiğinde genellikle ya uluslararası hukukun içerdiği kavramlarla ya da gümrük mevzuatına konu olmuş terimler ve miktarlarla konuşulur. Uluslararası siyasetin çeşitli kavramları, iddiaları ve kuramları da sınır çalışmalarının kapsamına girer. Oysa sınır, bir ülkenin sınırları, belki her şeyden daha çok insan olmaklığa dair bir şeydir.

Yeni dönemde, küreselin çağında sınırlar yeniden gözde konular oldular. Bir yanda savaş, açlık, kıtlık veya yoksulluk yüzünden yurtluklarını terkederek, sınırları zorlayan, aşan, geri gönderilen on, yüz binlerce göçmen; diğer yandan uluslararası burjuvazinin ulusal sınırların artık bittiği, sınırların kaldırılması zamanın geldiği iddiaları bu yeni dönemin sınır anlayışına damgasını vuruyor. Sınır bir kez daha vatan, yurtluk ve vatandaşı belirleyen bir simge olarak önümüzde. Bu kez, geçmişte ulus-devletlerin sınırları çizilirken beşeri ilişkilerin dikkate alınmadığı; aksine insanların, aşiretlerin, toplulukların ve köylerin umursamazca ikiye bölündüğü ve bu meselenin acil halli için tüm beşeri ilişkilerin küreselin birleştirici ışığında yeniden örgütlenmesi gerektiği söyleniyor. Bu yeni dönem, bütün vatan parçalarını "kabul edilemez", "gayri insani", "yıkılması gereken" sınırlarla çevrili kara parçaları olarak ilan ediyor. Beri yandan da küreselin sınırları alabildiğine vurgulanıyor ve zihinlerimize yerleştirilmeye çalışılıyor.

Bu çalışma, öncelikle, sınıra dair bütün metaforlardan ayıklanarak, sınırın sosyolojik içeriğini tartışmayı hedefliyor. Bu çalışma Suriye, Irak ve İran sınırında üç kapıda (Nusaybin, Habur ve Gürbulak), Nusaybin, İdil, Cizre Silopi ve Doğubayazıt'ın kapsadığı 24 köy arasında gerçekleştirilen ve verilerinin derlemesi iki yılı biraz aşan bir alan çalışmasına dayanmaktadır. Çalışma uzunca bir süreye yayıldı

ve yazımı da yine uzun bir süre aldı. Zira sınır yüceltmelere, gizemleştirmelere bu yolla öykülendirmelere çok meyyal bir konudur. Bir taraf tutulduktan hemen sonra sınıra dair bütün mevzular bir yandan öykülendirilip diğer yandan genellenerek, stratejik sloganlar atılabilir. Oysa sınır, bir sosyal problem olarak görülmeksizin de tartışılacak bir sosyolojik olgudur. Diğer bir deyişle, bir tür pleb felsefesine ya da ırkçı milliyetçi bakışlara kapılmadan sınırı çalışabilmek için gerçekten serin duraklama noktaları gerekir.

I. SINIR ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Sınıra dair ilk çalışmalar, insansız alanlar üzerinedir. Coğrafyanın çizilmesi, toprakla özdeşleşen vatanlar, stratejik çalışmalar, jeopolitika, uluslararası ticaret, ulusun güvenliği, gümrük ve dış ticaretin geçişleri, sorunları, halleri vb.. alanlarda sınırın tarifi, “üzerinden geçilen ve mutlaka çizgisel olarak belirgin olan” bir tür çizgi, diğer bir deyişle bir tür fay hattıdır. Türkiye için de hemen örnekleri hatırlanabilecek bu inceleme türünde, sınırlar devletin çizdiği ve mutlaka çizdiği ve bir daha bozulmayan, bir tür ‘yezidi çemberi’dir. Bu çizginin sadece ulus-devlet kategorileriyle tanımlanmadığını ancak ne olursa olsun bir tür merkez iktidarı önemseyen bir dizi sembolle pekiştirilerek dikkate alındığını görüyoruz.

1960’lardan bu yana yürütülen çalışmalara yani yeni dönem çalışmalarında ise, çatışma üzerinde yoğunlaşan devletçi ideolojik perspektiflerle yüklü ilk hukuki ve coğrafi modellerin bir yana atıldığını, devlet sorunları üzerinde daha az ama sınırların sorunları ve sosyo- ekonomik yapıları üzerinde daha çok durulduğunu görüyoruz. Bu yeni çalışmalar da yerel, bölgesel ve siyaset yönelimlidir. Üzülerek söylemeliyiz ki çok azı gerçekten ampirik araştırmalara dayanmaktadır¹.(Strassoldo, 1989: 386)

1980 lerin sonundan itibaren durum değişmeye başlamıştır. Avrupa Birliği’nin sınırlarını açmasıyla gelişen sınır-sız-lık sorununa çare aramak üzere oluşturduğu çeşitli çalışmalar sınır kültürüne dair incelemelere de hız kazandırdı (Meinhof, 2003). Sovyet sistemini terkederek kapitalizmin küresel kısmına hızla bağlanan eski Demir Perde ülkeleri de, sınırların gerisinde saklanmış olanlar açısından incelenmeye değerdi (Armbuster& Meinhof, 2003). Shami, “ ‘Sovyet-sonrası alan’ olarak

¹ Bu konuda Türkiye de benzer özellikler göstermektedir. Bkz. Karpat (2001); Aydın (2002); Cizre(2001); Kirişçi ve Winlow (1997).

adlandırılmakta olan yurdumuz, açık uçlu bir geçmişmiş gibi sunuluyor" (Shami, 1998: 617) diyerek yakınıyor. Meinhof ve ekibi, bir grup Avrupa üniversitesiyle birlikte AB ve yeni üye ülkelerin sınırlarına dair bir çalışma yaparak, AB fonundan destek aldılar. Sınırın hem eski acılı ve çatışmalı hatıraların hem de yeni sosyal ekonomik eşitsizliklerin kesişme noktasında anlaşılması gerektiğini iddia ettiler. Gorizia ve Nova Gorica'da İtalya –Slovenya sınırında ve Almanya Çek sınırında faşist döneme ait hatıralar, Avusturya-Macaristan sınırında göç, şiddet ve bütünleşmeyle ilgili çalışmalar; Avusturya-Slovenya sınırında farklı gruplaşma yolları; Alman-Polonya sınırında statüye bağlı kimikleşme yolları; doğu-batı Almanya sınırında iş etiği, biriktirme biçimleri vb. etkileşimler gibi pek çok konuyu kapsayan bu çalışma; aynı zamanda yeni bir sınırı da dikkate almamız gerektiğini söylüyor: Ekonomik eşitsizliklerin sınırını. Bunlar ulusal sınırları kalkmış olan bölgelerin artık yeni bir sınırla karşı karşıya olduğunu gösteriyor bize: Ağır yoksulluk ile refah arasındaki sınırı (Armbuster& Meinhof, 2003).

Ek olarak, küresel ekonominin bütünleştirme iddiaları, ulus-devletin yıkılmakta olduğuna dair açıklamalar ve yüklenmeler, iktisadi sistemlerin oluşturduğu şebekelerin (network) ilişkisel olarak beşeri ilişkilerin yerini aldığı iddiaları (Castells); haber alma ve bilgilenme kanallarındaki artışlar da ulusötesi/sınırışı olma terimini yeniden kavramlaştırdı.

Bu dönemde, sosyal bilimlerin sınır çalışmalarını iki grupta toplayabiliriz: İlki, mültecilik, kitlesel işgücü göçleri, yoksulluğun ihracı, yasadışılığın çeşitli görünümleri ve süreçleri (illegal ilaçlar, uyuşturucu, silah ve fuhuş vb.), küresel örgütlenmeler gibi sosyal sorunlarla birlikte gündeme getirilen sınır çalışmaları. Bu çalışmaların, yerel ve/ya uluslararası bir sivil toplum kuruluşuyla birlikte gerçekleştiğini ve daha çok yapısal analizlerle çözüm arayışı içine girdiklerini söylemek mümkün.

İkinci gruptaysa, antropologların kimlik ve etnisiteye dair mikro coğrafya çalışmaları var. Bu grup çalışmayı, gerek kürselleşmenin iddialarının etkisiyle harekete geçerek ulusal kimlikler içinde, etnisitenin kültür sınırlarını arayanlar; gerek ele aldığı bir tekil örneğin sınırda bulunmasıyla başlattıkları bir araştırma sürecini benzersiz kılanlar olarak iki türlü adlandırmalıyız. Donnan ve Wilson, "Modern dünyada, insanların gündelik hayatlarında yaşanan hemen her şey, sınır bölgelerinde de olur ya da olabilir. Bununla birlikte, bazı şeyler sadece sınırlarda ortaya çıkabilir" diyorlar (2002). Bu öğretiyi mutlakaştırarak, sınırların kültürel öğelerinin biricikliğine sapan bazı antropologlardan söz etmeliyiz. Bu grup da, kendi yaptıkları saha

çalışmalarının karşılaştırmalar için elverişsiz örnekler olmasıyla ve/ya iktidar, devlet vb. siyasi sorunsalları gündeme getirmemekle eleştirildiler: Bu eleştirileri yöneltenlerden birisi olarak örneğin Vila, Meksika-Amerika Birleşik devletleri sınırını inceleyen meslektaşlarını, özellikle de Anzaldua (1987), Garcia Canclini (1990), Gomez-Pena (1988;1991); Hicks(1991), Rosaldo (1989) ve Saldivar'ınki gibi (1997) gibi pek çok çalışmayı eleştirir.

Vila'ya göre, NAFTA'ya girişle beraber BD-Meksika sınırı birden popüler bir çalışma alanı haline geldi. Hibrid kimlikler meselesi sınır araştırmalarının odağına yerleşti. Hibrid kimlik, sınır aşanlar, üçüncü dünya vb. kavramlar sıklaştı. Vila (1999; 2000; 2003), Ciudad Juarez-El Paso bölgesinde 1991-97 arasında çalışmıştır. Sınır kimliklerinin karmaşık ve çatışmalı yanlarının olduğu, sınır geçenler üzerine bazı köktenci metaforların üretilmekte olduğu, köktenci şüphelerin yükseltildiği ve bunların da sınır kültürü çalışmaları alanında baskın ve kalıcı hale geldiğini savunmaktadır. Örneğin, Ona göre Anzaldua, 'sınır geçenler' deyimini kullanmayı yeğleyerek (border crossing); 'sınırı zorlayanlar' (reinforcement) teriminin kaybolmasını da kolaylaştırmaktadır. 'Zira farklı amaçlarla insanlar sınırı zorlarlar, hepsinin amacı geçmek değildir'. Bu çalışmalarda, 'Çoklu kimliğe sahip insanlar', '*abject* eden ve *exhilarate* edenler ' belirsiz kimlik' (ambiguity) gibi terimlerin bolca kullanıldığını, bunun da belirgin bir biçimde metaforik belirsizliğe yolaçtığını iddia etmektedir (Vila. 2003).

Barth (1969), Cohen (1965), Frankenberg (1989), Wolf (1968), Alvarez (1991), Heyman (1991), Shanks (1994) ve Stokes (1994) gibi; 'sınır insanları ve topluluklar', 'sınır topluluklarında günlük hayatlar', 'devlet ve sınır insanların ilişkileri vb' konularla ilgilenmiş olan antropologlar da; kültürün materyal ve sembolik süreçlerini incelemek için, yerel kültürün sembollerini etraflıca tanımlamaya girişirler. Örneğin Stokes, Türkiye'nin Arap Alevilerine ve Hatay meselesine dair tutumunu bu yolla anlatmaya çalışır (Stokes, 1998:263-288).Ancak bunu yaparken; kurumsal yapı ve devletin asla günlük yaşam pratiklerine indirgenemeyeceklerini gözden kaçırmaktadır.

Benzer olarak etnologlar da, kültür konularıyla bağlı olan insanların deneyimlerini dolayımlaştırma ve darlaştırma eğilimdedirler (narrating). Vila bunları sınırı metaforize etmekle suçluyor. Ona göre, bunlar sınır kavramını bir simge olarak, bir temsil olarak kullanıyorlar. Örneğin, Hannerz (1997) sınırı iki durağan alan arasındaki kültürel alan olarak tanımlıyor. Hayatın danslar, oyunlar ve özgürlükle

yaşandığı bir alan, potansiyel ve ilkesel olarak da serbest ve kültürün deneysel bir alanı, sadece yeni öğelerin değil yeni kuralların da konulabildiği bir bölge (region).gibi görülmektedir (Vila, 1999).

Zira, sınıra dair tanımların hemen hepsi, metaforlaştırılma eğilimini taşır: Sınır, etnologların da söylediği gibi; sınırlar(limits), engeller (barries), durdurur (stops), sabitler (terminates/determinas), belirler (defines), imler/belirtir (marcates/notices), tanımlar (determines), açıklar (opens), işaretler (signs), izler/takipler (links/follows), tercihler (alternates), karşı karşıya getirir (contradits), süsler (broderies), çizer (draws), ilişitirir (attachs), birleştirir (enclose). Sınırın metaforik bütün anlamlarını sınırın açıklanması için kullanmak; yani söylemin söylemini yapmak, kendisi de örtük anlamların gerisine saklanmakta olan bir yapıyı daha belirsizleştirmeye hizmet edecektir. Zira antropolojik ve sosyolojik olarak, saha çalışması yaparak sınır üzerine çalışanların şaşılacak kadar az olmasının bir nedeni devletlerin kendi hassas bölgelerinin akademik de olsa kendisine yabancı olanlar tarafından kurcalanmasından duydukları rahatsızlık olduğu kadar; sınır bölgelerinde yaşayan insanların iki devlet/ulus arasındaki kendi yapılarına has bazı metaforlar ve metonimler geliştirmiş olmalarıdır. Bu metaforlar daha arkaik ve büyük bir *etnie*yle ilgili olduğu kadar (Smith, 2002; Balibar,2002), küresel kültürün ve ekonominin kalıplarıyla (Özgen, 2003a); ulusal kültürel ve hegemonik kalıplarla (Strassoldo, 1982; Anderson, 1982) ve aynı zamanda daha yerel kültürel şifrelerle (Sahlins, 1998) de yapılmakta olabilir. Dahası, bu metaforik kullanımlar sınırdaki bir etnik grubun şifreleri de olabilir.

Öte yandan, sınırlar ve sınırın kültürü konusunda son yıllarda çalışan iki araştırmacı Donnan ve Wilson da sınırın etnisiteyle yakından ilgili bir mesele olduğunu kabul ederler (1998:12-17). Ancak sınırın etnisiteyle bağının birbirinden son derece farklı görünüşleri vardır. Bir siyasanın içindeki azınlık anlamına gelen etnisitenin yanı sıra, bir siyasanın yaygınlaştırdığından ve egemenliğinden başka bir yerellik içeren kültür anlamında da kullanılmaktadır (Barth, 2001). Her halükarda hem Barth, Hem Vila hem de Donnan ve Wilson, sınırla etnisite arasındaki meselenin; sadece iki milletin bir etnisiteyi aralarında sıkıştırması meselesi olarak görülemeyeceğinde hemfikirdirler. Örneğin Vila “Sadece bir tek sınır kimliği, bir tek sınır kültürü bir tek hibridleşme süreci mi vardır? Bu homojen ve tek örnek midir?” diye sorar (2003). Saldivar da sınır ve etnisite meselesini sorgulayarak, çalışmalarda iki mutlaklaştırma biçiminden kaçınılması gerektiğini söyler: "Uzun vadeli bir bakışla

birbiriyle iyi geçinen iki dost ülke ya da, birbirinin fotoğraf arabı olarak görülen iki ülkenin duruşu olarak sınır" (Saldivar, R., 1999:218).

II. SINIRIN SOSYOLOJİK VE ANTROPOLOJİK İNCELEMELERİ VE OLANAKLILIKLAR

1990 sonrasında, yukarıda özetlenen sakıncalarıyla birlikte çeşitli daraltmalar (narratives) devam etse de, sınır çalışmalarının yeni bir düzene girdiğini de görüyoruz. Bu dönemde çeşitli antropologlar, sınırın kültürel geçişliliğiyle, sınır insanların ideolojik olarak politik bölmelenmelere yakınlığıyla ve bazı devletlerin sınırlarınının geçişkenliklerinin nasıl denetlendiğini ya da bu geçişin düzeninin incelediler. Böylece de, günlük yaşamın kurallarıyla politik kültür arasındaki bağları çalışma fırsatı doğdu (Wilson ve Donnan, 1998:4,5).

Balibar (2002) ve Anderson (2003) ‘küreselleşmenin sınırları yokettiği, ortadan kaldırdığı iddiasına karşılık, ‘Paradoksal olarak dünyanın sınırsızlaştırılmış kimlik politikalarıyla genişlemesinin, aksine dünyanın pek çok yerinde daha güçlü devletler yaratmakla sonuçlandığını’ belirttiler. Agnew, küresel kapitalizmin en büyük patronlarından olan Amerika’nın, kendi ulusal devlet sistemine ne kadar güvendiğini ve küreselleşme dönemi boyunca ne kadar çok bu yapıyı sağlamlaştırdığına dikkat çekiyor, Hatta Ona göre, 11 Eylül saldırısını takiben, BD’in aniden milliyetçileşmesi ve sınırlarını ‘üçüncü dünya kültürü’ adını verdiği sosyal yapılara karşı yükseltmesi, saldırıdan sonraki bir refleks değil; aksine aslında geçmişte de var olan bir durumun şimdi açıklanması için yeterli zemin bulmuş olmasıdır (Agnew, 2003). “Dolayısıyla, dünyanın yeniden tanımlanması, sunumu ve yapıya direnç; hiç bir yerde devletin ilkesel bağlarına dikkati çekmeksizin olmayacak” (Wilson ve Donnan, 1998:2)

Buna karşılık, antropolojinin ve sosyolojinin yeni sınır anlayışı, sınırı herşeyden önce iki egemenlik alanı arasındaki bir tür üçüncü alan, bir tür değişme ve yenilenme şansı (*thirdspace*) (Soja, 1996) ya da bir kültür havuzu olarak gören anlayıştır. Soja, Heideger’den bir alıntıyla, “Sınır bir şeylerin durduğu bir yer değil, antik Yunanlıların farkına vardığı gibi sınır kendi sunumlarıyla başlayan bir şeydir” (akt. Soja, 1996) diyor.

Buna göre, sınırlar egemenlik alanlarının birbirine en yaklaştığı coğrafi bölgeler olarak eşi benzeri bulunmaz inceleme alanlarıdır. Ancak, sınırın

antropolojisinin olanaklarını gözden geçirebilmenin tek yolu, herşeyden önce, sınır ve devletin iktidarı arasındaki diyalektik ilişkiyi yeniden ele almaktan geçiyor. Prescott, sınırların devlete ait toprakların eriştiği en uç alan olduğunu üzerine basarak belirtir (1987:12). Böylece, literatüre yeni bir alanla da katkıda bulunur: bir egemenlik alanı olarak topraklar, dahası sınırın iktisadi ve coğrafi yapısını etkileyen ve etkilenen alan olarak uç'lar (*frontiers*). Böylece sınırlar, sadece ulusun içinde durduğu, yerleştiği, ulusun varetmediği coğrafi topraklar yani vatan olarak görülmeyle değil, ek olarak, iktidarın ve siyasi alanların karşısıyla çeşitli düzeylerde karşılaştığı yerler olarak belirlemektedirler.

Buradan ileriye giderek, Cole ve Wolf'un (1974) yerel sınırın ortaya çıkışını daha geniş bir iktisadi politik tarihi perspektifin içine yerleştirmiş olmalarına dikkat çekmeliyiz. Bu sayıda da sınırın daha geniş bir politik perspektifin ve daha geniş bir zaman coğrafyanın ürünü olduğuna dikkat etme şansımız doğuyor.

Yeni ortaya çıkan alanlardan birisi olarak politik coğrafya alanında ataklar yapmış olan Gregory; uluslararası istilasına uğramış bir ulusal alandaki sınırların, merkezi iktidarının politikalarını dönüştüren ve onunla dönüşen alanlar olarak sınır boylarına, Mezopotamya'yı örnek olarak verir (2004). Böylece bu eski zaman-coğrafya süresinde, sınırın ve onun yarattığı kültürün de uluslararası vermediği son derece karmaşık yanıtları ele alarak; basit nedenselliklerle ilerlemenin hatalarına dikkatimizi çeker.

Kymlicka, liberallerin görüşlerinden hareketle, liberalleştirilmiş alanların nasıl kendilerine ait sınırları hem de kendi etraflarına çizebileceklerine, bunu yaparken de ulus olmaya öyküneceklerine örnekler verir (2002: 249-65). Bu sayede, iç-sınır/dış-sınır; kültürel sınır vb. metaforlar üzerinde bizleri daha tartışmacı (argumantative) bir zemine davet eder.

Yukarıda sayılanların tümü; sınırın bir iktisadi politik alan olarak, herşeyden önce çerçevelediği devletle siyasi ve egemenlik ilişkisi içinde olduğunu bildirmektedir. "İktidar alanları ve sembolleri olan devlet sınırları, ait oldukları devletlerin siyasetini ve kurumlarını etkileyen değişikliklere ayna tutmakta; ulusal kimlik, egemenlik ve vatandaşlık tanımlamalarındaki değişim ve dönüşümlere de işaret edip, onları temsil etmektedirler" (Wilson ve Donnan 2002:16). Yeni görünen alanın etkisini de bu sitemtiğe dahil etmeliyiz. Küreselleşmenin etkisi, uluslararasılık, ulusallık ve yerellik ve etnisite zeminleri sınıra dair tartışmaların yer'ini de belirlemektedir. Dolayısıyla

kimlik ve etnik kimlik, diaspora ve madun (subaltern) gibi yeni tartışmalar, sınırlar ve uçlar tartışmalarının yeni kavramlarıdır ve yeni tartışma zeminlerini de oluşturuyorlar.

III. ÇALIŞMANIN TEKNİKLERİ, KULLANILAN PARAMETRELER ve ÖRNEKLEM

Sınırları inceleyen bu çalışma da; diğer sınır kültürü çalışmalarında olduğu gibi, ulus üzerinedir. Sınır kültürü, Sınır'ın kültürü üzerine çalışmaların, vatan ve ulus sınırları, devlet sınırları ve sosyal yapının oluşumu vb. meselelerden azade kalması olanaksız gözükmemektedir. Ancak, Sosyoloji ve Antropoloji literatürünün gösterdiği gibi; bir çalışmanın, bunlara ek olarak vatandaşlık ile ilerleyen bir çalışmanın mutlaka politik sosyoloji içinde yer alması yönündeki son dönemin revaçta olan eğilimlerine burada uymayacağım. Aksine, daha arkaik görülen bir yöntemi; birikim rejimlerini ve artışa el koymanın kanallarını izleyerek, sınırın kendi başına bir değişken olarak nasıl ve hangi sistemleri döntüştürdüğünü görmeye ve göstermeye çalışacağım. Bu kanalların işleyiş ve açığa çıkma biçimlerini, simgeler ve devletin çeşitli görünümünün metaforik anlamlarını da sınırı odak alan bir çalışma eşliğinde ortaya koymaya çalışacağım.

Diğer bir deyişle ve özetle, bu araştırma, 1928-2002 yılları arasında Türkiye'nin Suriye ve Irak ve İran sınırlarında sosyal ve sınıfsal yapıların sınır nedeniyle, sınır sayesinde ve sınırla beraber nasıl değişip dönüştüğünü incelemektedir.

Bu amaçla İran, Suriye, Irak sınırları üzerinde çeşitli çalışma alanları seçilmiştir. Çalışmada, "etki alanı" terimi kullanılmıştır ancak bu terim, coğrafi bir terim olmaktan çok sosyolojik bir kavram olarak tercih edilmiştir (Gregory, 2004) Uç boyları, (Frontier) kavramı, sınırın sınır boyunca içeriye ve dışarıya doğru genişlemesini tanımlamak amacıyla bir değişken olarak öncelikle alınmıştır. Ancak bu genişleme, sadece siyasi ve coğrafi ya da etnografik bir hareket değil daha çok sosyolojik ve iktisadi antropolojik bir genişleme olarak anlaşılmalıdır. Böylece bu çalışmada esas olarak üç inceleme kalıbı kullanılmaktadır:

- Sınırlar (borders) Suriye, Irak, ve İran sınırları
- Uç boyları, etki alanları (frontiers) Nusaybin, İdil, Cizre, Silopi ve Doğubayazıt;

- Kapılar (gates/holes) Nusaybin, Habur ve Gürbulak kapıları.

Bu çalışmada bazı sorular aracılığıyla çeşitli parametreler saptanmıştır.

A. PARAMETRELER:

i. Sosyal ve iktisadi parametreler

- Sınırın ticari ve iktisadi potansiyeli;
- Köy ve ilçe yapıları;
- İktisadi ve sosyal uzantılar ve bunların dinamikleri;
- Sınırdaki yaşamın getirileri ve kısıtları.

ii. Kültür ve kültürdeki değişme dinamikleri

- Aile/akrabalık sistemleri;
- Sınırdan faydalanma biçimleri;
- Sınıra karşı tutum;
- Yasalar ve formel süreçlere ilişkin tutumlardaki değişmeler;
- Kadın ve çocuğa karşı tutum;
- Para, mal ve mülk edinmeye tutumları ve değerlerdeki değişmeleri,
- Üretim ve üretim teknikleri ile ilişkiler; su ve toprağa karşı tutum ve değerler.

iii. Bağımsız Değişkenler:

Böylece bu çalışmada kullanılacak olan bağımsız değişkenler belirlenmiştir.

Bunlar:

(3) PARA

(4) TOPRAK

(5) SU

(6) KAZANÇ ve

- KADIN /BEDEN olarak belirlenmiştir. Bu bağımsız değişkenlerde süreç içinde TUTUMLAR VE DEĞERLERDEKİ DEĞİŞMELER yoluyla, Sınır ve Sınırın Kültürü tanımlanmaya ve anlamaya çalışılmıştır.

Bu bağımsız değişkenlerin incelenmesine yardımcı değişkenler olarak da:

KAPILAR: Nusaybin, Habur ve Gürbulak

- (1) TARİHÇESİ
- (2) YAPISI
- (3) NİTELİĞİ
- (4) ŞEKLİ
- (5) ÇALIŞAN SAYISI
- (6) ÇALIŞAN BÖLÜMLERİ
- (7) İLİŞKİLİ SAYILAR

GÜMRÜK:

- (6) KURUMLAR
- (7) DEĞİŞMELER
- (8) SİMGELER

YASAK ALAN: (border)

- (7) TARİHÇESİ
  - (8) ŞEKLİ
  - (9) NİTELİĞİ
  - (10) NİCELİĞİ
  - (11) SÖZLERİ, SİMGELERİ, SEMBOLLERİ
  - (12) DUYGUSU
- İncelenmiştir.

B. ÇALIŞMANIN ÖRNEKLEMİ

Örneklemi birbiri içinde sosyal tipler olarak adlandırmalıyız.

SOSYAL TİPLER (Araştırma alanına girmiş olan ve Görüşülenler):

i. NUSAYBİN VE HABUR

GEÇİME GÖRE:

ESKİ SIRT HAMALLARI, 50 kişi

REZANLAR 6 kişi

AĞALAR 6 kişi

EMANETÇİ 4 kişi

MAZOT KAMYONU ORTAKLARI 25 kişi
MAZOT KAMYONU şÖFORLERİ aynı grup içinden
HAM PETROL TANKERİ SAHİPLERİ 14 kişi
HAM PETROL TANKERİ FİLOSU OLANLAR 4 kişi
PETROL OFİSİ İşLETMECİ VE SAHİPLERİ 2 kişi
KASABA EşRAFI 17 kişi
KENT TÛCCARI 12 kişi
PASAJ SAHİPLERİ 4 kişi
PASAJ KİRACILARI 12 kişi
şİMDİKİ SURİYE HATTININ TÛCCARLARI pasaj kiracıları arasından
BAVUL TİCARETİ YAPANLAR 23 kişi
TPIC SORUMLUSU 1 kişi
ÇİFTÇİLİĞE YENİ GEÇMİş OLANLAR 4 kişi
ESKİ ÇİFTÇİLER 7 kişi
ASKERDE İSTİHKAMCI OLAN (MAYIN BİLGİSİ) 4 kişi

STATÜ VE YÖNETİM GRUBU:

İL VE İLÇE İDARİ YETKİLİ 17 kişi (zaman içinde vali ve kaymakamlar değiştikçe)
İL VE İLÇEDE ÜSTDÜZEY EMNİYET SORUMLUSU 7 kişi
İL VE İLÇELERDE ÜSTDÜZEY SINIR TABURLARI SORUMLULARI 14 kişi
SINIR KARAKOLU SORUMLUSU ÜSTRÜTBELİLER 8 kişi
İÇ KARAKOL SORUMLULARI 18 kişi
GEÇMİşTE SINIR TABURLARINDA VE ORDUDA ÜST RÜTBELİ SUBAYLAR
BELEDİYE BAşKANLARI 8 kişi
GÜMRÜKTEN ÜST DÜZEY SORUMLU 12 kişi
GÜMRÜKÇÜ 8 kişi

YERLEşİKLİK VE LOCALİTEDE TARİH:

BOşALMIş KÖYLERDEN GELEN ESKİ YARI YERLEşİK şİMDİKİ
KASABALI 50 kişi
ESKİ YERLEşİK KASABALI KÛRTLER 20 kişi
YERLEşİK KASABALI SÛRYANI 14 kişi
YERLEşİK ARAP KÖYLÜLERİ 25 kişi
YERLEşİK MAHLEMİ KÖYLÜLERİ 12 kişi
YERLEşİK KÛRT KÖYLÜLERİ 40 kişi
ESKİ KOÇER AşİRET LİDERİ 3 kişi
ESKİ KOÇER AşİRET AĞASI 4 kişi
ESKİ KOÇER KÛRTLERDEN KADIN VE ERKEKLER

ii. DOĞUBAYAZIT

GEÇİME GÖRE:

SIRTÇILILIĞIN YENİ BİÇİMLERİ VE MAL KAÇAĞI/TİCARETİ ÜZERİNDEN İLERLEYEN GEÇİM

ESKİ SIRT HAMALLARI 27 kişi
YENİ SIRTÇILAR, 25 kişi

ATLA GEÇENLER, 7 kişi
GÜNÜBİRLİKÇİLER 12 kişi

KASABA ESNAFI/EŞRAFI 24 kişi
KASABA YERLİ MEMURU 11 kişi

SINIR DOLAYIMIYLA TİCARET KAZANCI OLANLAR:
MINİBÜŞÇÜLER; SEHIR İÇİ TAŞIYICILAR; 12 kişi
EL ARABASIYLA TAŞIYANLAR; SIRTÇILAR; 4 kişi

MAZOT KAMYONU ORTAKLARI 4 kişi
MAZOT KAMYONU ŞÖFORLERİ 13 kişi
HAM PETROL TANKERİ SAHİPLERİ 2 kişi
HAM PETROL TANKERİ FİLOSU OLANLAR 6 kişi
PETROL OFİSİ İŞLETMECİ VE SAHİPLERİ 6 kişi

PASAJ SAHİPLERİ 4 kişi
PASAJ KİRACILARI 11 kişi
ŞİMDİKİ İRAN HATTININ TÛCCARLARI 11 kişi
FREESHOP İŞLETMECİLERİ 4 kişi

İNSAN KAÇAĞIYLA İLGİLİ GEÇİMLER
SİĞİNMACI/MÛLTECİ İŞİNDEN GELİRİ OLANLAR; 4 kişi
KAMYONCULAR;
EVLERİNİ KIRALAYANLAR;
REHBERLER; MÛLTECİ KILAVUZLARI 4 kişi
MÛLTECİLER
MÛLTECİ KADINLAR 25 kişi

TOPRAKLA İLGİLİ ÜRETİMİN ESKİ BİÇİMLERİ VE YENİ BİÇİMLERİ
KÛÇÛK KÛYLÛLER
ORTA KÛYLÛLER
AŞİRET REİSLERİ 2 kişi
ESKİ AĞALAR (ARTIK AĞA OLMAYANLAR) 6 kişi
SÛREGİDEN AĞALAR 4 kişi
ÇİFTÇİLİĞE YENİ GEÇMİŞ OLANLAR
ESKİ ÇİFTÇİLER

STATÛ VE YÛNETİM GRUBU:
İL VE İLÇE İDARI YETKİLİ 7 kişi
İL VE İLÇEDE ÜSTDÛZEY EMNİYET SORUMLUSU 4 kişi
İL VE İLÇELERDE ÜSTDÛZEY SINIR TABURLARI SORUMLULARI 8 kişi
SINIR KARAKOLU SORUMLU ÜSTRÛTBELİLER 8 kişi
İÇ KARAKOL SORUMLULARI 4 kişi
GEÇMİŞTE SINIR TABURLARINDA VE ORDUDA ÜST RÛTBELİ SUBAYLAR
4 kişi
BELEDİYE BAŞKANLARI 2 kişi

YERLEŞİKLİK VE LOCALİTEDE TARİH:

BOŞALMIŞ KÖYLERDEN GELEN ESKİ YARI YERLEŞİK ŞİMDİKİ KASABALI

ESKİ YERLEŞİK KASABALI KÜRTLER 25 kişi

YERLEŞİK KURHESINLI KÖYLÜLERİ 12 kişi

YERLEŞİK KÜRT KÖYLÜLERİ 50 kişi

iii. KADIN GRUBU: KADININ KAYNAKLARA ERİŞEBİLİRLİĞİ

AÇISINDAN

YENİ GÖÇETMİŞ AİLELERDE KADIN

SINIR DULLARI 8 kişi

DAĞDA KADIN

DAĞDA ERKEĞİ OLAN KADIN

KAÇAKÇI KARISI 8 kişi

KAÇAK KADIN 12 kişi

YERLİ KADIN

YERLİ GELİN

YABANCI GELİN (SURIYE/HALEP/KIRSAL/ROMEN)

YAKINI CEZAEVİNDE OLAN KADIN

MEMUR KARISI

ESNAF KARISI

C. SINIRIN MEKANLARI:

Çalışmada uç boylarının uzantılarını göstermek amacıyla sayılandan daha fazla köye gidilmiştir. Ayrıca bazı köyler, bağlıları (diğer köyler, aşiret ilişkileri ve/ya mezra, kom vb.) birlikte tek köy olarak sayılmış, bazıları da mezra dahi olsalar tek başlarına ele alınmışlardır.

i. ÇALIŞMANIN BİRİNCİ ETABI: IRAK VE SURIYE SINIRI

TARİHLER: Haziran- Eylül 2001/ Ekim 2001/Şubat-Mart 2002

GİDİLEN KÖYLER:

İDİL: Suriye Sınırı

- Kozluca (Babet) Suriye sınır üzeri, ağa köyü, önemli bir giriş kapısı
- Pınarbaşı Suriye sınırı geçiş yolu üzeri, ağasız ve dağınık aşiret bağları
- Varımlı Suriye sınırı geçiş yolu üzeri, dağınık aşiret bağları
- Yavşan Suriye sınırı geçiş yolu üzeri, ağasız ve dağınık aşiret bağları
- Tekeköy Suriye sınırı geçiş yolu üzeri, ağasız ve dağınık aşiret bağları
- Sırtköy Suriye sınırı geçiş yolu. Güçlü aşiret bağları, eski göçer aşiret
- Harbak Suriye sınırı geçiş yolu güçlü aşiret bağları göçer aşiret

Nusaybin: Suriye Sınırı

- Kantar Karakolu'na bağılı iki iç köy ve bağıtlılar
- Güvenlik nedeniyle İsimleri açıklanmayacak iki mezra
- Duruca
- Demirtepe
- Tepealtı

Silopi: Suriye ve Irak sınırı

- Bostancı Suriye sınırı üzeri, 4 mezrası ile
- Verimli Irak ile sınır yolu üzeri, ağa köyü ve geçiş üzeri

Cizre: Suriye sınırı

Katran Sınırdan ilk giriş karakolu, sınır üzeri

Kebeli-Mezra

Midyat: Suriye sınırı

- Yayvantepe Sınırdan 25 km içeride ve geçiş yolu üzeri, ağa köyü
- Şenköy Arap köyü Suriye sınırı üzeri geçiş hattı

ii. ÇALIŞMANIN İKİNCİ ETABI: İRAN SINIRI:

TARİHLER: Temmuz- Ağustos 2002 / Ekim 2002

KÖYLER VE YERLER:

Altın-tepe ve Gökçekaynak, Ortadirek Tendürek Geçişi yakınlığı, Ağrı

Ayaklanması etkileri ve Kaçağın ve Gümrüğün ilk halleri

Sarıçavuş, Gürbulak, Bölücek Sınır etkisi ve Üretimin ticarileşmesi

Besler, Telçeker, Buyuretti ve Aşağı Tavla Rus istilasını ve bugüne kadar olan

yakın tarih açısından çeşitli siyasi kimlik aidiyetleri ve bunların seçim nedenleri

Sarıdana köyü Doğubayazıt'ın ilk yerleşik nüfusu ve ilçe ile ilişkisi

D. ÇALIŞMANIN TEKNİKLERİ:

Asıl olarak nitel araştırma tekniklerinden yararlanan bu çalışmada, Lefebvre'nin sosyologlara önerileri dikkate alınmıştır:

“1) Sosyologlar, formların ortaya çıkışlarını izleneceklerdir.

2) Formların içerikleri, yapıların süreç üzerindeki karşı etkileri izlenecektir.

3) Belirli bir formun olanakları sınırlıdır

- 4)Bu sınırlılıkların yanı sıra daima rakip formlar faaliyet halindedir ve onun da olanakları sınırlıdır.
- 5)Bu formlar arasındaki karşılıklı, ezeli bir çelişki ve aynı zamanda zorunlu ilişkiler ağı vardır
- 6)Sosyolog, yerleşik yapıları çözümlemesine olanak sağlayan şeylerin nicel ve nitel büyüme ve gelişmelerini 'sıkıca' gözlemlemeli
- 7)Var olan dengeleri, değiştirici çelişkileri, iyice analiz etmeli ve değişen dengenin evrilme yönünü hesap etmelidir
- 8)Sosyologlar, 'Her Praxis'in bir teorinin kılavuzu olduğu' ve 'önü kesilmedikçe çığ gibi büyüyeceği ve hegemonyasını sürdüreceği' gerçeğini unutmamalıdır” (Lefebvre, 1995:46-7).

Bu çalışmada, Lefebvre’yi izleyerek, aşağıda belirtilen çalışma ve çözümleme teknikleri saptanmış ve kullanılmıştır.

Cognitive mapping (Zihnimizdeki haritalar) tekniği ile, hatıraların hafızadaki yeri ve iktidarın bağları üzerine bir yorumlama tekniği olarak kullanılmıştır.

Bu teknikte genç ve çocuk gruplarına sınır haritaları çizdirilerek, sınır kalınlığı, devletin sınıra olan uzaklığı; kişinin sınıra olan ilgisi, çeşitli şehirlerimizin (Ankara, İstanbul, Gantep vb.) ve çeşitli Avrupa ülkelerinin uzaklıklarına ilişkin algısı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın sonuçları,28, 29 Mayıs 2004’de Queens University Belfast’ta CIBR (Centre for International Border Studies) tarafından düzenlenen ‘Borders and Emotions’ Konferansında, "*Mapping and Picturing the Turkish Border: Cognitive and Emotional Dimensions*" başlıklı bir tebliğ olarak sunulmuştur. ,

Sözlü tarih (Oral History) tekniği ile geçmişte ve bugün "sırt kaçakçılığı", "vergisiz kaçakçılık" "sınırdaki yaşamak", "Sınır vatandaşı olmak" vb. noktalarda derinlemesine analiz teknikleri kullanılmıştır. Eski sırt kaçakçılığı öyküleri ve bölünmüş akrabalık ilişkileri sorulmuştur.

Bu çalışma yoluyla, özellikle kadınların ve sırt kaçağının saklı öykülerine erişmek mümkün olmuştur. Bu çalışma, vaka analizi (Case) yapmak için kullanılmıştır. Thompson’un önerdiği üç sözlü tarih tekniğinden sadece ikisi

kullanılmıştır. Thompson, 1) Bir hayat hikayesinin anlatılması, 2) Hikayeler derlemesi, ve 3) Çapraz analiz önermektedir (Thompson, 1999; 208-209). Bu çalışmada, hayat hikayeleri ve çapraz analiz daha çok kullanılmış, hikayeler derlemesi daha az yer almıştır.

Bu yolla, örneğin Iğdır'daki 300 kadar kadının sınır ötesi fahişeli yaptığı anlaşılınca, bu kadınlar üzerinden bir çalışma gerçekleştirmek mümkün olmuştur. Bu çalışmanın kısmi sonuçları da, 15-17 Ekim 2003'te Sivas'ta yapılan, 4. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde, "*Fahişeleştirme ve 'Öteki'nin Kadını; Sınır Ötesi Seks Trafikçi-Iğdır Örneği*" başlığıyla tartışılmıştır.

Görsel Antropoloji (Visual Anthropology): Sınır-insan gündelik hayat içinde ilişkisi; sınır ve sınırla ilgili materyalin günlük hayat içinde kullanımı, yol ve sınır ilişkisi görsel materyale aktarım ve öncelikle kurgulanmamış olarak çözümlenmiş; daha sonra da kodlanmıştır.

Çalışmanın en fazla materyal emek harcatan kısımlarından birisi budur. Zira 600 saati aşkın olan bu materyalin çözümü ve kodlanması hayli zaman ve emek de gerektirmiştir. Ancak, kodlamanın sonuçları bu çalışmada kullanılarak, şimdi bu görsel materyalin, bir belgesel yapabilmek de mümkündür.

Eldeki metnin çözümlenmesinde; anlatı (narrative) çözümlemesi tekniği olarak Kategorik-İçerik Perspektifi (Categorical-Content) kullanıldı (Lieblich- A & Tuval-Mashiach, R. vd., 1989). Bu çözümleme tekniği, içerik analizi (Content analysis) tekniğine en yakın olan teknik olduğu için yeğlenmiştir.

Bu teknikte, çalışılan alandaki ana başlıklar belirlenir ve metin bu kategorilere ayrıştırılır, sınıflanır ve gruplandırılır. Bu teknik, metin okumalarında ikici (dikotomik) bir ayırım olarak karşımıza çıkartılan: 'Kategorileştirmeye bağlamsal analiz arasında bir çelişki olduğu' düşüncesini büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Zira bu teknikte kategorileştirme, sadece teorilerden öngörülmemekte, teorinin söyledikleriyle yetinilmesi gerekmemekte, fakat aynı zamanda metnin kendisi de kendi kategorilerini yaratabilmektedir.

Uzun dönemli eğilimler ve sosyo-politikanın etkileri için arşiv çalışması yapılmıştır. Bu yolla üç sınırın gelişimi tarihsel olarak incelenmiştir.

Sınırın geçmişteki ve şimdiki etkileri, sosyo-kültürel yapı analizleri gerçekleştirilmiştir. Sınırdan gelen ve geçen mal miktarını parasal olarak bulmak mümkün değildir. Ancak., zaten bu çalışma iktisaden bir maliyeti araştırma amacı içinde değildir. Ayrıca bu analizler yoluyla, toprak, kazanç ve paraya ilişkin materyalin değişmesine de bakılmıştır.

Bu analizleri yapabilmek için de, Silverman'ın yönergeleri izlenmiştir. Bu yönergede,

- (8) 'İKİNCİL KAYNAKLARI KULLANMAK: folklor, dokümanlar, istatistikler, raporlar, kitaplar, dosyalar, fotoğraflar, vb.
- (9) DOĞRUDAN GÖZLEM: Fiziki yapı, sosyal farklar, eylem vb.
- (10) ANAHTAR GÖSTERGELER: Yerel, ulusal ve küresel göstergeler., nesnelere ve performans göstergeleri vb.
- (11) YARI YAPILANDIRILMIŞ SORU KAĞIDI: Anahtar kişilere, Odak gruplara, Görüşme zincirlerine,
- (12) SINIFLAMA VE HESAPLAMA: Matriks, sıralama vb.
- (13) HARİTALAR, DİYAGRAMLAR, MODELLER ÇİZMEK: sosyal ve kaynakların haritaları, temaların ve başlıkların haritaları, vb.
- (14) DİYAGRAMLAR YAPMAK: Nedensel, doğrusal, akış diyagramları, zaman aralıkları, eğretilerinin diyagramları, mevsimin diyagramları, aktivite diyagramları, günlük rutinin diyagramları, verimlilik vb. diyagramlar
- (15) VAKA ÇALIŞMASI (CASE) hayat öyküleri, roller, öyküler /anahtar kişilerle
- (16) DRAMA, OYUNLAR, ROL YAPMALAR
- (17) ÜÇLEMELER: veri üçleme, görüşüleni üçleme, disiplini üçleme, teoriyi üçleme, metodolojiyi üçleme.
- (18) SÜREKLİLİK ANALİZİ VE RAPORLAMA.

KATILIMCI PLANLAMA, BÜTÇELEME, YÖNLENDİRME, DEĞERLENDİRMELER' önerilmektedir. (Silverman, 1993).

SINIR SOSYOLOJİSİ YAPMAK NE DEMEKTİR?

Sınır hakkında konuşmaya başladığınızda, aslında bütün devlet, siyaset, vatan, vatandaşlık ve yurttaşlık üzerinde de konuşabilirsiniz. Sınır üzerinde bir söz söylemek, kısmen bunların hepsini açıklamak, hepsini çalışmak ve/ya hepsine dair metaforları üretmek ve yeniden üretmek anlamına da gelir. Bu nedenle sınır çalışmalarında etkin ve yaygın narrative'den kaçınmak, birinci koşul olmak zorundadır. Benzer olarak sınırlar üzerinde konuşmanın; küreselleşme, ulus-devlet, sınıraşırı göç, kaçakçılık ve mültecilik gibi sosyal ancak popülist bazı zeminlere de kayma riski de yüksek olabilir. Dolayısıyla sınır ve uçlar üzerine sosyolojik bir çalışma hem kapsayıcı ama hem de daraltıcı bir zemini başta yapılandırmak zorundadır.

Öyleyse sınırı nasıl ele almalıyız? "Rouse, sınıraşan ekonomilerin, anlamın etkilenen sistemlerinin ve kırılmalı kimliklerin dünyasında, ulusal sınırların giderek daha çok uluslararası bağlar ve kimlikler tarafından zorlandığını dile getiriyor" (Shami, 1998: 618). Saldivar, "Tabi ki buraya ait pek çok çalışma var: demografik, göç, hukuk, sosyoloji, kentsel araştırmalar, vs. ancak burası en çok 'karşılaştırmalı etnik araştırmalar alanı' için zengin bir çalışma alanı olarak görülüyor. Kültürel, postkolonyal, mağdun ve gender çalışmaları kullanılarak yarıçevreden gelen ve global göçün ve yerel göçle ilgili olarak da, Birleşik Devletler'de ırk ve etnisiteyi merkeze alan bir çalışma alanı var burada" (Saldivar,1999: 218).diyor. Öte yandan Abrahamson, 'Kültürel bir perspektiften, bütün bu hikayeler, temsil, estetik üretim, pan-etnik şiirleme, vernacular estetik, ırk ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın açıklanmasına yönelik tüm sosyal oluşumların kültürel görünüşleri vb. olarak okunurlar elbet. Bu bize etnik kimlikleşmenin sembolik formlarının ve ırkın ve sosyal olarak kurgulanmış cinsiyetin (gender); etnik kimlikleşmelerin sembolik formları, üst, folk ve popüler kültürün kullanımı açısından, bunları anlama olanağı da sağlar' diyor (1999: 126) İki farklı anlayış sınıra iki farklı bakış...

Milletin yaratılmasındaki önemli öğelerden birisi olarak, devletin egemenlik alanı kurgularından en önemlisi olarak, vatana dair sembollerin en önemlilerinden, vatandaş olmanın belirteçlerinden birisi olarak (pasaport vb.) vb. kurgulanan sınır çalışmalarında, sınır ve devlet ilişkilerinin siyaset bilimleri açısından incelemelerini,

dört farklı grupta toplamak mümkündür: i) Devletin içinde sınırın tarihsel analizleri, ii) Devletin kendi içinde farklı sınırların karşılaştırılması; iii) Bir devletin sınırlarının iki tarafının karşılaştırılması; iv) Farklı devletlerin sınırlarını karşılaştırılması (Wilson ve Donnan, 1998: 25).

Bu çalışmada ise öncelikle literatürü izleyerek ve sonra da oradaki eksikler üzerinde çalışıldı. Örneğin, Donnan ve Wilson, yapılması gereken en önemli şeyin, devletin sembolik görevlerinin antropolojik olarak izlenmesi olduğunu belirtiyorlar. Onlara göre, sınır ve uçlar devletin simgesel alanlarının en metaforik olarak ve bazen de en katı görünümüleriyle yansıdıkları alanlar. Zira devletin imajını ve denetim gücünü en çok imleyen sembolik alanlar sınırlardır. (2002:31) Ancak sınırlar sadece devletin merkezi gücünü gösteren ve onun aracılığıyla inşa edilmiş alanlar değildir. Aksine sınırlar ve sınır uçları, sembolik alanlarını etnik, yerel, ulusal ve supranasyonal varlıklar olarak da biçimlendirir. (2002:32) Öte yandan bu nitelemenin kendisi de sürekli bir değişim içindedir. Öyleyse bu değişimin temel unsurlarını nasıl tartışmalıyız?

Sınıra dair çalışma yapan pek çok sosyal bilimci, sınırı anlamak için kültürün rolünü anlamının önemli olduğuna dikkati çekerler. Kültürün anlaşılması, sadece sınırın iki ucundaki devletlerin siyaseten etkinlik alanlarına bakışı üzerinden okuncak bir sınır algısını tamamiyle (ve doğru yönde de) değiştirebilir. Kültürel kalıpların başlangıç ve bitiş yerleri üzerinden söz söylemenin yolu da, siyasi yapıların kültürel örüntülerle ne oranda ve nasıl desteklendiğine dikkat çekilerek yapılabilir.

Kültür üzerinden yapılacak bir sosyolojik çalışmada da, sınırların ayırıp birleştirdiği kimlikleri sorgularken, bunların nasıl geçişli olduğuna dair çok önemli bulgular verebilir. Sınırlar, devletlerin birleştiği ayrıldığı, kültürlerin bulunduğu ve çatıştığı uçlardır. Böylece sınır çalışmaları siyasetçilerin, liderlerin, hükümet edenlerin vb. mültecilik, sınır hareketliliği vb. alanlara dair gerçek bilgiler edinmesine yardımcı olabilir. James Anderson, (2003) sınırlarda kültürel alanların siyasal olanı aştığını söylüyor. Kültürün ve kültürel kimliğin bağlamsal olarak incelenmesiyle, insanların vatandaşlığa, ulusluğa ve yerel bir topluluk üyesi olmaya dayanan etkileşimler aracılığıyla yaptıkların hareketlere dair incelemeler de sınır çalışmalarının ana konusudur. Devlet ve halk sınır boylarında gözle görülür bir biçimde karşı karşıya gelirler ve birbirleri üzerinde izler bırakırlar. Aslında, pek çok devlet sınırı, sınır ötesini belirgin bir biçimde dikkate alarak kurulmuştur (Sahlins, 1998) ve bu dikkatin etnisiteyle olduğu kadar sınır içi vatandaşlık kalıpları ve bunların

savunusuyla da büyük ilgisi vardır. Örneğin Barth, ‘İnsanın oluşturduğu, insan eliyle yapılmış olan sınırlar içinde yaşayan insan unsuru her zaman değişmeye açıktır, insan toplulukları tarafından oluşturulan bu yapılar durağan (*statis*) değil aksine değişkendir(*osmosis*)’ derken (Barth, 2001:24); aslında bir geçişlilikten kaynaklanan değişmeyi de haber vermektedir.

Wilson ve Donnan, daha ileri giderek, sınırın içerik değiştirmesinin mutlak olmayan kalıplarını da dikkatimize sunarlar. Buna göre, sınırlar, yerel, ulusal ve uluslararası grupların aralarında boyun eğdirme ve denetim amacıyla bitmez tükenmez pazarlıklara giriştiği yerlerdir. Bu pazarlıklarda, sınırın kültürünün etnik bir havuz olduğu ve iki tarafta kendini sürdüren bir etnisitenin mutlak olduğuna dair inancı da tartışan Wilson ve Donnan; sınırda bulunan etnik grubun karşıyla ilişkilerinin üç grupta toplanabileceğini söylerler: i) Sınırın karşısındaki etnik grupla olan bağları kadar, kendi devletinin coğrafi sınırları içinde de bağı olan gruplar; ii) Kendi devletinin içindeki diğer sakinlere oranla, sınırın karşısında bağları bulunanlar; iii) Kendi devletinin çoğunluğunun üyesi olup, sınırın karşı tarafıyla etnik bağları olmayanlar (1998:14). Burada örneğin, birinci grup için Edirne/Bulgaristan sınırını; ikinci grup için, İdil-Cizre/Irak sınırını; üçüncü grup için de İran sınır köylerinde Küresinleri örnek verebiliriz. (Özgen, 2003b).

‘Sınırın maskulinitesi’, ‘Sınırın toplumsal cinsiyeti’(Stokes, 1998:270); ‘Sınırın yerelden küresele uzanan geçiş aktivitelerinin sürekliliğini sağlaması’ (Carsten, 1998); ‘Kültürel kalıplar, politik ekonomi değişiklikleri üzerinden sınır’ (Wilson ve Donnan, 1998); ‘Mekanın biçimi ve yerleşimin adlandırması olarak’ (Sahlins, 1998:37); ‘Politik olarak organize edilmiş bir ekoloji olarak’ (Heyman, 1998); ‘Stratejik önemleriyle sembolik önemlerinin karşılaştırılması yoluyla’ (Tonkin, 1994); ‘Göçerliğin anlaşılmasında dönüştürücü bir aracı olarak’ (Tapper, 2004) vb. konular da, sınır ve kültür bağlamında yapılmış olan çalışmalardır.

A. TÜRKİYE’DE SINIR ÇALIŞMALARI

Türkiye sınırlarına dair çalışmalar da, yukarıda sayılan ve kategorize edebilmek için kronik bir çizgi izleyerek anlatılan ‘Sınır Çalışmaları’ dizisinden pek farklı değildir. Sınırın kültürüne dair henüz yapılmış bir çalışma olmaması bir yana, şimdiye kadarki çalışmalar, ya komşularımızla geçirdiğimiz çatışmalı sınır

ilişkilerinin siyaseten veya siyaset bilimsel tanımlanması üzerinedir ya da sınır aşanlarla (mal, kaçak, ticaret veya insan vb.) ilgili olarak tartışılmaktadır.

Ancak bu konudaki ilk çalışma Mehmed Hurşîd Paşa'nın Seyahât-nâme-i Hudud adlı eserini, bu çalışmaların biraz dışında tutmak gerekiyor. Osmanlı kendi devletinin sınırlarının modernist bir tavırla kaydının gerektiğini 1847'de idrak etmiş, bu işle Mehmed Hurşîd Paşa'yı görevlendirmiştir. Mehmed Hurşîd Paşa, 1850'ye dek şiddetlenerek artan Irak ve İran sınır çatışmalarının halli için, 1848-1852 arasında Osmanlı, İran ve gözlemci olarak katılan Rusya ve İngiltere Devletlerinin temsilcilerinden oluşmuş bir komisyonun, son raporlandırılması aşamasında Seyahât-nâme-i Hudud adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser, Sayın Alaattin Eser tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiş ve 1997 yılında Simurg Kitabevi tarafından özenli bir baskıyla yayınlanmıştır.

Daha önceleri çeşitli uluslardan bazı seyyahların ve araştırmacıların da hikaye ettikleri anılar elbette mevcuttur. Ancak Mehmed Hurşîd Paşa'nın Seyahât-nâme'si, Erzurum Eyaleti'ne bağlı Bazeyid Sancağı'ndan Basra Körfezi, Basra, Bağdad, Musul, Şehrizer ve Van Eyaletleri'ne dek tüm Suriye, İran ve Irak sınırını kapsamaktadır. Daha önemlisi; Hurşîd Paşa, sadece sınırı çizmekle kalmamış; tüm sosyal yapıları (aşiret düzenekleri, çatışma ve paylaşım ilişkileri, nüfus ve yapısal sorunlar, özel adetler, farklılık ve benzerlikler temelinde sosyal yapıları) kapsayan ayrıntılı hikayelere de yer vermiştir.

Premodern bir antropoloji çalışması sayılabilecek olan bu çalışmada, Paşa, 'devlet dili tonu' nu belirgin ve önde tutmasına rağmen, geçtiği yerlere ait coğrafî, doğa, jeoloji, halklar vb. pek çok bilgiyi içeren; örneğin, eyalet, beylik, bucak, nahiye ve karye, boy ve aşiretlerin nüfusları, geçim kaynakları, kışladıkları ve yayladıkları yerler, kazançları, mal varlıkları, vergileri, din, ve mezhepleri, hatta kendince 'tuhaf' bulduğu giyim, yeme içme, takı vb. adetlerine kadar pek çok konuda kayıtlar tutmuştur. Paşa'nın en önemli kayıtlarından birisi de, bir sınır taşından diğerine kadar olan mesafeyi, her mola yerini vb. atla katedilen merhaleler olarak işaretlemiş olmasıdır. Bugün dahi, Hakkari'den Doğubayazıt'a kadar, Doğu sınırımızda, hâlâ Paşa'nın işaretlediği merhalelerin geçerliğini koruduğu görülür.

Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda, devlet adamlarının ve yönetenlerin olduğu kadar, aydınların ve araştırmacıların da dikkatleri, içeriye dönüktür. Bu dönemde, sınırların anlatımları ve incelenmesi daha çok 'vatan' terimi ve bunun 'hem

toprak bütünlüğü' ve hem de 'işlenebilir, ulusun geçimini ve refahını sağlayacak olan birikim mekanizması olarak toprak' kavramı üzerinden yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, ilk dönemlerin sınır algısı, 'yurt' ve 'yurtluk' kavramları üzerinden ilerleyen ve modernist bir devlette beklenildiği üzere, içe dönük olarak bir algıdır.

Suriye ile anlaşmazlıkların ortaya çıkışıyla, sınır ve vatan'ın çok farklı anlamlar kazanmaya başladığını görüyoruz: Arap ve Türk milliyetçiliğinin güçlenmesiyle gelişen ve bu söylemi güçlendirmek için de bir araç haline gelen 'Hatay Meselesi' genç Türkiye Cumhuriyeti'nin dikkatini 'sınırın dışı'na çekmiştir. Altuğ, 1930'larda Sancak kentinin statükosuna karşı kurulmuş olan anti-gelenekçi grubun Türk bileşenlerinin, zamanla Türk Devleti tarafından merkezileştirme ve standardlaştırma yoluyla, Sancağın Türkiye'ye katılması için mücadele eden etnik milliyetçi bir gruba dönüştürüldüğüne dikkati çekmektedir (Altuğ, 2002).

Bu aşamadan sonra günümüze kadar, sınırları konu alan ya da sınırı ilgilendiren konuları olan çalışmaların: azınlıklar, milliyet, vatan, Misak-ı Milli, milli coğrafya, komşularımız ve toprak bütünlüğümüzü ilgilendiren konular, savaş ve barış, sınır ihlalleri, komşularımız ve dış tehlikeler, Demir Perde ülkelerindeki mezalim, dış Türkler, dışarıdan gelen bir tehlike olarak komünizm, kökü dışarda/dış mihraklı faaliyetler, inançlar, ideolojiler, yayınlar vb., iktisat ve ticaret, kaçakçılık ve gümrükler, ulusal gümrük ve kapılar, sosyal güvenlik, serbest ticaret bölgeleri, liman ve havaalanları, uluslararası göçler, yurtdışına işçi göçü, yurtdışına kaçak gidişler, yurtdışına giderek orada eğitim, himaye, iyi niyet, tenbih vb. alan eşkiya ve asiler, yurtdışındaki Türkler, soydaş, Türkî Cumhuriyetler, serbest dış ticaret, sınır ticareti, uluslararası ulaşım ve ticaret, fuarlar vb., Hac vb. düzenliliği olan yurtdışı seyahatler, pasaport ve güvenlik, uluslararası güvenlik ve istihbarat, ASALA meselesi, Ermeni meselesi, Ermeni mezalimi, yurtdışındaki Türk imajı, komşularla iyi ilişkilerin tesisi, etnik gruplar, çeşitli milletlere ve halklara karşı tutumlar ve stereotipler, komşu devletlerin elinde bulunan silahlar vb. ordu güçleri, Doğu sorunu, Güneydoğu sorunu, Kürt meselesi gibi anahtar kavramlar altında toplandığını görüyoruz.

Kısaca, hiç bir çalışmanın sınırın kültürüne dair bir tespit üzerinden yola çıkmadığını, ancak sınırı oluşturan çeşitli öğeler üzerinden çeşitli tespitler yapıldığını söylemek mümkündür. Bu öğeler de dönemin popüler kalıplarına göre değişmekte ve içerikleri de sosyal bilimlerin ilgilendiği diğer alanlarıdaki eğilimlere benzer eğilimlerle ilerlemektedir. Her ne kadar Özkan, 'Bir sosyal bilim olarak coğrafyanın,

vatanı inşa etme yolundaki rolü'nü tartışırken; '1920'lerin direniş merkezli coğrafyasının yerini, 30'ların askeri coğrafyasının aldığı, 40'larda da bu rolün, mekanın 'büyük gözaltı'na dönüştürülmesine yardım etmek' olduğunu iddia etse de(Özkan, 2002); aslında bir sosyal bilim alanının, bir vatanın tahayyülündeki rolüne bunca paye vermek biraz abartılı olabilir. Ancak daha önemlisi, sosyal bilim çalışmalarında genel olarak hemen her döneme damgasını vuran bazı eğilimler yaygın, popüler veya revaçta olsalar da, ya da kalın hatlarla bütün sosyal bilimlerin benzer eğilimler geçirdiği dönemler çizilebilse de; sosyal bilimlerin bu evrelerini kronolojik olarak açıklama hatasına düşmemek gerekir.

Türkiye'de sınırlara dair yapılan çalışmalarda da, her dönemde ulus-devlet kategorileriyle tanımlanan ve merkez iktidarı önemseyen bir dizi sembolle pekiştirilmiş sınır çalışmalarını görmek mümkündür Öte yandan, 1960'lardan bu yana yeni dönem çalışmalarında ise, çatışma üzerinde yoğunlaşan devletçi ideolojik perspektiflerle yüklü ilk hukuki ve coğrafi modellerin bir yana atıldığını görüyoruz. Bu dönem çalışmaları, devlet sorunlarını daha az dikkate alan ve sınırların sorunları ve sosyo- ekonomik yapıları üzerinde daha çok duran çalışmalardır (Bağcı, C., 2001). Ancak bunların çoğu ne yazık ki hem ampirik temellere dayanmamaktadır hem de stratejist bir bakışla yazılmıştır. Karpat'ın çalışmaları buna örnek sayılabilir (Karpat, 2001).

Öte yandan, Türkiye'nin sınırlarına dair sosyolojik, politik araştırmaların en yoğun kısmı, etnik gruplar özellikle de Kürtler üzerinedir. Bu çalışmaların en baştan beri, sınır üzerine olmaktan ziyade, sınır dışında olanla ilgili olmakla belirlendiği görülür. Gerek milliyetçi çalışmalarda gerek yeni dönemin 'öteki'ne dair çalışmalarında etnik mesele hep bir 'mesele' olarak ele alınırken; sınır bu 'mesele'nin mütemmim cüz'ü olarak iş görür. (örneğin bkz. Aydın, 2002; Cizre, 2001; Kirişçi ve Winlow, 1997)

Sınır üzerine yapılmış ve eknesiteyle ilişkilenen az sayıda sanat ve edebiyat eseri vardır. Bunların en çok bilineni, Bekir Yıldız'ın *Kaçakçı Şahan* adlı öyküsüdür. Öykü, "*Çalışma fermanları hükümetten mühürlü kaçakçıların kulakları çınlasın*" diyerek başlar. Kaçakçı Şahan, yoksul, geçinmek için 'karşı'dan sırtında mal götürüp getiren bir Kürt köylüsüdür ve bir gece mayınlı alandan geçemeyip ölüsünü köye getirdiklerinde jandarma korkusundan kimse ona sahip bile çıkamaz. Sınırın erkeksi öğelerle yüceltiği, ağalığa, yoksulluğa, askere (iktidarın temsilcisi) ve zulme karşı tek karşı duruş ama pasif bir duruş olarak kaçakçılığın gösterildiği bir öyküdür

Kaçakçı Şahan. Öykünün geçtiği yer Güneydoğu sınırıdır, zira Şahan malını Halep'te satmıştır. Bunun dışında kişilere, köyün yerine ve etnik kimliğe dair öyküde tanımlayıcı hiç bir öge yoktur. Ancak, bu öykünün geçtiği kitabın adının *Güneydoğu Öyküleri* olması, Şahan'ın adı, konuşmalardaki Kürt aksanı vb. ögeler, öyküdeki kişinin kimliğine belli belirsiz atıflar yapar ama bu yolla ona bir etnisite imgesini atfetmemizi kolaylaştırır. Daha doğrusu öykünün en önemli özelliği, etnisite ve kaçakçılık arasındaki bağı, yoksulluk, yiğitlik ve kaçakçılık arasındaki bağı ve ek olarak zulüm, devlet ve Kürt olmaklığı dair bağları büyük bir başarıyla kurmasıdır. Bu nedenle de, “sınır ve Kürt olmaklık ve bu nedenle ezilmeye, zulüm görmeye sınırı geçmenin yiğitliğiyle direnme” metaforu, sınır anlatılarının en belirgin ögesidir. Buldan, son dönemlerde derlediği çalışmasında örneğin, sınır ve onu tanımlayan metaforları etnisite üzerinden alabildiğine çoğaltmaktadır. “Sırtımı Kürdistan'ın burada parçalanmışlığının kara lekesi olan, beyaz badanayla boyanmış, dörtköşe betondan yapılmış 71 no'lu sınır taşına dayıyorum. “ (Buldan, 1998:16). ...”Sate deresi aynı zamanda sahte sınır hattı” (1998: s:17) “...zorla çizilen üç devletin sınırlarının birleştiği Mezargedigine çok yaklaştığımı...” (1998:103 gibi ifadelerle sürekli olarak milliyet ve vatan oluşturuluyor. Bu vatanın oluşumunda ise, dil, din ve gelecek birliği gibi modernist temeller kullanılıyor. Ancak asıl olarak ortak duygulara sıra geldiğinde, bazı metaforlar sürekli sınır ve sınır kültürü üzerinden verilmektedir. ‘Dağ’, ‘sınır geçmek’ ‘izinsiz geçiş’ ‘çok yürümek’ ‘gerillanın yürüyüşü’ gibi pek çok metafor, milli simgeleri oluşturmak için kullanılıyor. .

Bazı antropolojik, etnografik ve/ya sosyolojik incelemeler içerisinde sınıra değinen en yakın örnekler olabilecek diğer etnik grup çalışmalarındaysa çoğunlukla sınır, ya etnik grubun karşı devletle ilişkisinde engelleyici bir öge olarak ele alınır ya da Kürt olmanın, sınır illerinden olmanın kaçakçılık yapmakla ilişkisi basit gerekirci bir nedensellikte tartışılır. Örneğin, Yeğen, ulusal olmayan bir iktisadi alanın (Osmanlı İmparatorluğu) yerine üç farklı ulusal bütünün (Türkiye, Suriye ve Irak) geçmesiyle Kürdistan olarak adlandırılan bölgenin parçalanmış olduğunu, ve böylece Kürtler arasındaki iletişimin kalktığını belirterek; bunun sonucunda Kürtleri birbirinden ayıran ulusal sınırların Kürtler arasındaki iktisadi etkinliğe yol açtığını söylüyor (Yeğen, 1996). ‘Cumhuriyetle beraber sınırlar çizilirken, siyaseten ve stratejik olarak hareket edildiği ve beşeri ilişkilerin dikkate alınmadığına’ dair, bilinen en yaygın ve en revaçta olan söylem de budur. Buna göre bu üç ülkenin ortak sınırında, üç kümenin kesişme bölgesi olarak Kürt etnisitesi bulunur ve kendileri

homojen ve milliyetçilikle tanımlanmış her üç devlette de benzer konumlarından dolayı (bağımlılık, sömürgeleşme, yoksulluk ve/ya yoksullatırma, feodal ilişkilerin baskınlığı, modernist yatırımların azlığı ve/ya doğrudan ayrımcılık vb.) Kürtler sınırı geçme gayreti içindedirler. Zira ‘karşı’ tarafta hep akrabalar vardır ve bu meselenin bir iktisadi arka planı vardır ki o da, sınır eyleminin, geçinmek amaçlı kaçakçılıkla birlikte yürütülmesidir.

Buna en uygun açıklamalardan birisi Beşikçi’nin çalışmasıdır. Beşikçi, “Sınır boylarında malların aynı mübadelesinden söz eder ve siyasal sınır kavramının kağıt üzerinde kaldığını söylemektedir. Buna göre, sınır ötesi takas mallarda ticari bir amaçtan söz edilemez (Beşikçi, 1992: 206). Benzer olarak Bozarslan, , 40lı ve 50li yılları kasteterek, ‘Son yirmi yıl boyunca (kuruluştan sonraki onbeş yılı takiben) isyan, hatta Kürt ulusçuluğuyla ilgili bir belirti bile görülmedi. Bununla birlikte, kırsal kesimlerde muhalefet sivil direniş biçiminde devam etti. Nitekim gümrük kaçakçılığı, medrese ya da ‘dinsiz rejim’in dayattığı uygulamaların reddedilmesi, bu muhalefetin halk arasında yayıldığını gösteren işaretlerdi” diyor (Bozarslan, 1994: 101) Bunu, Irak’taki Fayli Kürtleri üzerinde çalışan Morad, şöyle düzeltiyor: “Şimdiki halde Kürt sorununun en olumsuz yönü, bölge hükümetlerinin Kürtlük ile sınır güvenliği gibi iki ayrı konuyu birbiriyle karıştırmalarıdır. ..Türkiye’nin Kürt isyanının öncelikle bir ‘Sınır güvenliği’ meselesi olarak görmesi tatmin edici değildir” (Morad, 1994: 137)

Sınırdaki yerlere dair yapılmış antropolojik çalışmalarda dahi, sınır çoğunlukla, diğer toplumsal yapı değişkenlerinden birisi, daha ötesi, tamamlayıcı bir yardımcı faktör gibi ele alınır. Yalçın-Heckmann, Ömeranlar üzerine yaptığı çalışmada, Hakkari’nin toplumsal arka planında ‘sınır’ın önemli bir rol aldığını vurguluyor ve sınır köylerinin bölgedeki askeri kuvvetlerle ilişkilerinin sorunlu olduğuna dikkati çekiyor (Yalçın-Heckmann, 2002: 29) Çünkü geçimlerini büyük ölçüde sınır ötesi hayvan ticaretiyle sağlamaktadırlar ve askeri kuvvetlerin sayılarının artması, ticaretin sekteye uğramasına yol açmakta, maliyetleri yükseltip satışı düşürmektedir. Hakkarinin sınırdaki bulunmasının yol açtığı ikinci meseleyi Yalçın-Heckmann, Hakkari’nin Irak’tan gelen siyasi ve askeri etkilere açık kalması olarak gösterir. Sınırdan gelen milliyetçi veya sığınmacı grupların, Hakkari’de yarattığı etkiler, kısmen sınır üzerinden tarif edilmektedir. (2002:30) Sınıra dair bir başka bilgi de, şehirdeki iktisadi hayatın kaçak mallarla ilişkisi üzerindedir: ‘Van-İran transit yolunun bu kadar sıkı denetlenmediği günlerde şehirdeki pazarlarda, tezgah altından çok sayıda elektronik eşyanın satılıyor ve yüksek fiyatlarla alıcı bulunuyordu’

(2002:106). Benzer olarak, yine bir cümleyle, nüfustaki son yirmi yıldaki hızlı artışın (1960-1980) nedeni, olarak, Van-İran transit yolunun sınır ticaretini canlandırma etkisine dikkat çekiliyor (2002:106). İktisadi sistemlere dair çözümler ve tartışmalar kısmının sonunda, hayvancılığın ‘... sınır ticaretinin ‘yasal’ olmayan bir çerçevede yapıldığı belirtilerek, sınırda olmanın sonucu siyaseten Türkiye’ye tam entegre olunamamış olmasının bir sonucu olarak, kaçakçılığın özellikle hayvan kaçakçılığının geliştiği, (bir diğer nedeni de sınır ötesi satışın daha fazla para getirmesidir(2002: 251) belirtilir. Buna göre, ‘Bölgenin eşitsiz entegrasyonu (idari ve askeri bakımlardan daha entegre, ancak ekonomik ve yerel siyasi süreçler bakımından daha az entegre) olması, yarı göçer hayvancılık organizasyonunu da, iç ve dış karaborsalara göre ayarlanır bir hale getirmektedir’ (2002:130). Keza, nüfusun hareketlerinde de çeşitli göçlere örnek olarak Hakkari’ye dışardan gelip yerleşenler arasında sınır ötesi gelişlerden söz edilmemektedir. Bu kısımda sadece 1988’deki mülteci akını çok kısaca ve nüfus hareketleri içinde sadece içeriye göçler verilmiştir (2002:107) Yalçın-Hecmann, kaçakçılık ve sınırda yaşamının kültürel etkisiyle ilgili olarak çözümlerini iktisadi sistemin içinden yapmaktadır. Buna göre Beşikçi ve Erdost’u izleyerek, kaçakçılığın ölçek, organize olup olmama ve malın cinsine göre değerlendirilmesi gerektiğini bildiriyor (2002: 128) Hakkari’nin sınır ötesi ilişkilerinde kaçakçılığın yasal olan ve olmayan bir tür gümrüklemeyle yürütüldüğünü, küçük çaplı kaçak ve hayvan ve tarım malı satışında karşılıklı ilişkileri düzenleyen asıl unsurun, akrabalık değil ticari çıkarlar olduğunu, dolayısıyla aşiret akrabalık ve aile sisteminin sınırın dışına yapılan ticaretin asıl belirleyicisi olmadığını belirtiyor. (2002: 127) Sınırdaki denetimlerin esas olarak kaçakçılığın sona erdirilmesiyle değil, aksine iki taraftaki sınır görevlilerinin yozlaşarak, rüşvetin yaygınlaşmasıyla sonuçlandığını belirtiyor (2002:127). Yalçın-Heckmann, çalışmasında sınırı bir mütemmim cüz olarak alıyor ve zaman içinde değişen aile, akrabalık ilişkileri vb.üzerinden bir sınır analizine girişmek yerine, diğer sosyologların ve antropologların yaptığı gibi, sınırı yardımcı bir değişken olarak betimliyor.

Sınırın kendine has bir sosyal yapı oluşturabileceğine dair, belli belirsiz de olsa en fazla çözümler yapan, Erdost’tur. Erdost, 1968’deki Şemdinli çalışmasında kaçakçılık üzerinden sınır ötesinin hayati önemine daha dikkatle ve ayrıntılı olarak değinmektedir. Erdost’un bakışı, Marksist bir çözümlerle, üretim ilişkileri ve bunun getirdiği üst yapısal meselelerin içinde sınırın yerinin vurgulanması

olarak özetlenebilir. Yine de bu bakış açısında özcü bir çözümlene görülmez, aksine pazarın az gelişmişlik ekonomisine ait ara çözümlerini sınır üzerinden nasıl ürettiğini göstermeye çalışması ilginçtir. Erdost, üretilen tarımsal malın 1968'deki miktarı ve nitelikleri üzerine bilgiler verdikten sonra, gelen ve giden malların hangilerinin kapalı ekonomiye ait mallar olduğunu vurguluyor. Ancak yine de, örneğin Şemdinli pazarında halkın elindeki ürünün satılmadığını sadece alındığını söylemesi çok önemlidir (1993: 214) Zira köylünün elindeki malı, yani çok kıymetli olan tütününü alabilecek olan sadece İranlı tüccar veya Türkiye devletidir. Bu malın pazarlığı da Türkiye Cumhuriyeti ile İranlı tüccar arasında gözükmektedir. Köylünün bu pazarlığın uluslararası bir rekabet içinde olduğunu tespit etmesi olması önemlidir. Bunun karşılığında alınan malar ise, evin kışlık ihtiyaçlarıdır (un, tuz, şeker, lastik). Sınır ticaretini destekleyen bir diğer unsurun, yol ve coğrafi zorlukları aşabilmek için yetersiz kalan yatırımlar olduğunu belirtiyor Erdost (1993:296). Hangi malın hangi ülkeye satıldığını belirtmemiş. Sadece İran ve Irak adı veriyor (1993: 214). Böylesi bir ihtiyaç ekonomisinin karşılığında, ticaret yapılan kişiler tüccar ve devlettir. Aşiret ve akrabalar değil.

Sınırın Şemdinli'ye, yukarıdaki iktisadi ilişkilerin tarifi sonucunda geliştirilmiş olan bir diğer etkisinden yani siyaseten etkiinden şöyle söz ediliyor: "Herki'ye doğru gidiyorduk.parmaklarını uzatıp gösteriyorlar, 'İşte sınır şu deredir. Derenin karşısındaki evler Irak'tır. bu evler bizimdir. Türkiye'dir'...Şemdinli sınır köylerinde üç çeşit dava. Üç davacı da Şemdinli'ye gelmiyor. Barzan'a Şeyh Ahmet'e gidiyor" ((1993:219) Erdost sınırlar arasında çıkan anlaşmazlıkların hallinde, ağalık sisteminin sürmesinin nedenleri arasında, sınırın böldüğü sosyal yapılardan ziyade, yapısal olarak varlığını sürdüren feodalitenin sınır sayesinde ayakta kalmasını göstermektedir. Sadece bu çözümlenmede, sınırı başlı başına bir sosyal formasyon, kendi kurallarını oluşturan bir yapı olarak ele alacağını umduğumuz çözümlenmeyi daha ileri götürmeyerek; zaten davanın Türkiye tarafında kalmış olsa dahi, mahkemeye gidip gelmenin fiziki zorlukları nedeniyle, anlaşmazlıkların mahkeme önüne gelemeyeceğini söyler. Böylece de siyaseten bir çözümlenmeye dönerek başladığı halkayı tamamlamaktadır (1993: 219).

Erdost'un sınır ve Şemdinli arasındaki diyalektik ilişkiyi tanımlamasında, iki husus düşündürücüdür: birincisi Erdost'un kaçak olarak getirilen malın sadece kapalı iç pazar ekonomisi üzerinden yürüdüğüne dair kapalı veya yetersiz iması. Sınır ve Şemdinli'nin ticaret ilişkilerinde, 1968'de nasıl bir ulusal-ulusaşırı pazarın işlemekte

olduğunu çok sezememiş olduğunu söylemeliyiz. Örneğin, gelen mallar arasında saydığı elektronik eşya, kako, Çin ve Japon eşyaları, ipek halı vb. malı kimlerin aldığını belirtmemesi. İkincisi de yerel halkın sınır üzerinden geliştirdiği kültürü sadece belli belirsiz sezebilmesi ve üzerinde durmaması. Örneğin, sınırda kaçak yakalanmış olan koyunların Tekel tarafından tekrar satılmasına karşı, islamiyetin içinden ancak ortak kültüre dair bir tepki gösteren bir kadının sözleri yorumsuz olarak ve tek başına verilip bırakılmış. (1993: 214) Oysa, bu sözler “Tekel’in sattığı eti eve sokma, kapları daha yeni kalaylattık” (1993:214), aslında sınıra dair bir kültürün olduğunun en iyi göstergeleri olarak izlenebilirdi. Bunun yerine Erdost, ATÜT tartışmalarını güçlendirmeye yönelik bir çözümlemeyle, sınır ötesi ilişkileri ara dönem/ çarpık kapitalist ilişkilerin ağalık ve feodaliteyle birlikte ilerlemekte olması’ gibi bir yorumu yeğlemektedir.

Sınırın patronaj ilişkilerini nasıl diyalektik olarak etkilediğine dair en açık tartışmayı yine von Bruinessen’de buluyoruz. Von Bruinessen ‘Ağa, Şeyh, Devlet’ adlı çalışmasında, sırt kaçakçılığının Güneydoğu ve Doğu’da patronaj ilişkilerini ve feodal ilişkileri dönüştürmede önemli bir görevi olduğunu söyler (1992: 232-33). “Sınırların belirlenmesiyle birlikte yeni bir meslek türedi: kaçakçılık. Bu sonuç ve genel işsizlik sorunu kaçakçılığı, Kürt ekonomisinin dayanaklarından biri yaptı. Kaçakçılığın Kürdistan’ın ‘ulusal geliri’ne yaptığı katkıyı hesaplamak imkansızdır. ..Başlangıçta kaçakçılığın aşiret bağlarını çözücü bir etki yaptığı görülmektedir. Bu bireysel olarak sürdürülebilecek bir meslekti ve aşırıyatlı aşiret ağalarına daha az bağımlılaştırıyordu. Ancak bu durum değişmiştir. Artan kontrol, sınırların yasal olmayan yollardan açılmasını güçleştirmiştir; Suriye Türkiye sınır boylarında mayın tarlaları vardır. Sınırı aşma konusunda uzmanlaşmış bir grup vardır. Fakat kaçakçılık çoğunlukla (istisnasız bütün büyük çaplı kaçakçılık) sınır görevlilerine verilen rüşvetle kolaylaştırılmaktadır. Bu durum rüşvet yedirmenin yollarını bilen iki ayrı kesimin ekonomik ve politik gücünü yeniledi: Eski ağalar ve yeni girişimcilerin...sıradan kaçakçılar bunların kaçakçıları durumuna geldiler. Yeni bir himaye sistemine bağlandılar” der(1992: 233). Ağalık ile sivil ve askeri yetkililer arasında kurulan ilişkideyse, Bruinessen, ağalık sisteminin tayinle gelenleri baskılaması sonucunda oluştuğunu söylüyor. Böylece, sivil ve askeri erkanın ağalık sisteminin, aşiret yapısının içinde yer almış geleneksel ilişkilerdeki bu kişilerin ellerini güçlendirmiş; yetkilerinin artmasıyla sonuçlanmıştır. “Kaçakçılık, cesareti olan herkesin katılabileceği bir iş haline geldi ve bölgede yaşayan pek çok kişiye ek

gelir sağladı. .. Sınırın korunmasının kârını ellerinde tutanların reisler olduğunu vurgulayarak, ‘Bunlar küçük bir pay karşılığında bu karlı faaliyeti ellrinde tutuyorlardı’ diyor. (Bruinessen, 1994: 49). Burada da Bruinessen, hangi dönemlerde hangi kaçakçılık faaliyetlerinin yapıldığı, kimlerin ya da hangi sosyal yapıların bu faaliyetten zengin olduğuna dair fazla bir bilgi vermiyor.

Özetle, Türkiye’de Sosyolojik ve Antropolojik çalışmalar içerisinde, sınırın bir kültürel öge olarak tek başına bağımsız değişken olarak ele alındığı bir çalışma henüz gerçekleşmemiştir. Bu çalışmanın hedefi, sınırı bir mütemmim cüz, diğer değişkenlerin yanısıra bir kontrol değişkeni veya etisitenin bir bağımsız parası veya etnisitenin belirlediği bir ‘mesele’ olarak ele alan çalışmaların aksine, sınırın bağımsız bir değişken olarak diğer değişkenleri ne kadar etkilediğine bakmaktır.

B . TEMEL SAYILTI LAR ve VARSAYIMLAR

Yukarıda sadece sıkıştırılarak sıralanmış olan ancak her birisi dönemseller çalışma eğilimlerini vermekte olan çalışmaların ışığında, bu çalışma için temel varsayımları belirlemek üzere harekete geçtik. Yukarıda sayılan, eleştirilen ve ele alınan başlıca ögeler, diğer bir deyişle bu çalışmanın varsayımlarının temelini oluşturan sayılıtlar şöyle sıralanabilir:

- (13) Sınırlar, siyasi bir alandır. İki devletin en uç noktalarıdır.
- (14) Sınırlar siyasi birer alan olmakla kalmayıp, ulusların da en uç noktaları olabilirler. Ancak, olmayabilirler de. Bir ulusun sınırları diasporik olarak kendi sınırları ötesine gidebilir.
- (15) Sınırlar hem bir kurumlar hem de süreçlerdir ve bu paylaşılan alanların uluslararası sistemlerde ve aynı zamanda siyasi süreçlerde önemli bir gücü vardır.
- (16) Sınırlar birer siyasi alan olmakla kalmayıp aynı zamanda birer sosyal alanlardır. Sosyal olarak geçişli alanlar olabildikleri gibi, birer havuz olarak da görev görebilirler. Ancak bu durumda da, her sınırın geçişli ya da her sınırın birikimli olduğu söylenemez. **Bazı** sınırlar geçişsiz ve **bazen** sınırlar geçişsiz de olabilirler.

- (17) Sınırlar, ulusal kimliğin hem göstergeleri hem de failleridir. Bu kimliklerin de sosyal, iktisadi ve siyasal ilişkilerin dinamik alanları olarak, uçların yaratılmasında merkezi bir yeri vardır. Böylece de uçlar birer süreçtir.
- (18) Sınırlar eninde sonunda birer kültürel öğedir. Bu anlamda süreçlerdir de. Bu geçişlilik ve değişme, kronolojik olarak güçler dengesinin sırayla egemenlik kurmasıyla değil ama diakronik olarak mevcuttur.
- (19) Sınır içindeki her kültürel öğe, eninde sonunda birer güçtür ve diğerleriyle etkileşim içinde bir aktör olabilir. Bu kültürel öğeler, etnik gruplar olabilir ama olmayabilir de.
- (20) Etnisite ve/ya etnik grupların sınır üzerindeki etkileri, değişimin tek aktörleri ve tek gerçek aktörleri değildir.
- (21) Sınırlardaki değişmeler basit nedensel kalıplarla ve özcü de açıklamalarla yorumlanamaz.

Bu çalışmanın varsayımları:

Bu çalışmada, kültürün, iktisadi sistemler için nasıl diyalektik bir rolü olabildiğini, yapısalcı olmayan bir biçimde göstermeye çalışacağım. Kültür ve iktisadi sistemler arasındaki ilişkiye dair tartışmaların içeriği de hacmi de; küresel kapitalizm ve onun tartışmalarıyla birlikte değişti. Wolf, "Kültür nosyonunu, toplumsal süreçten kopuk ve onu etkilemeyen ekonomik ilişkilerin tamamıyla belirlediği bir inançlar, nesnelere ve pratikler alanı ve denizi olarak kullanmak; kültürün temsili doğasını ya da ideoloji ve toplumsal ilişkiler bağlamındaki kurucu rolünü farketmeyi beceremeyenlerin işidir" diyor (Wolf, 1998:209). Burada, Wolf'tan ilham alarak; kimi zaman kuram ve yorumun, kaynakları anlamaya yarayan kategorilere içkin kalmasını da göze alarak (Tapper, 2004: 18), yani betimsel ve çözümsel kategorileri öne çıkartmaya çalışarak; ancak yine de antropolojinin eninde sonunda bir karşılaştırma bilimi olduğunu da kabul ederek hareket edeceğim.

Sınırları inceleyen bu çalışma da; diğer sınır kültürü çalışmalarında olduğu gibi, ulus üzerinedir. Sınır kültürü, Sınır'ın kültürü üzerine çalışmaların, vatan ve ulus sınırları, devlet sınırları ve sosyal yapının oluşumu vb. meselelerden azade kalması olanaksız gözükmektedir. Ancak, Sosyoloji ve Antropoloji literatürünün gösterdiği gibi; bir çalışmanın ,bunlara ek olarak vatandaşlık ile ilerleyen bir çalışmanın mutlaka

politik sosyoloji içinde yer alması yönündeki son dönemin revaçta olan eğilimlerine burada uymayacağım. Aksine, daha arkaik görülen bir yöntemi; birikim rejimlerini ve artığa el koymanın kanallarını izleyerek, sınırın kendi başına bir değişken olarak nasıl ve hangi sistemleri döndürdüğünü görmeye ve göstermeye çalışacağım. Bu kanalların işleyiş ve açığa çıkma biçimlerini, simgeler ve devletin çeşitli görünümünün metaforik anlamlarını da sınırı odak alan bir çalışma eşliğinde ortaya koymaya çalışacağım.

Diğer bir deyişle ve özetle, bu araştırma, 1928-2002 yılları arasında Türkiye'nin Suriye ve Irak ve İran sınırlarında sosyal ve sınıfsal yapıların sınır nedeniyle, sınır sayesinde ve sınırla beraber nasıl değişip dönüştüğünü incelemektedir.

Bu çalışmanın varsayımlarını iki grupta toplamak mümkün.

1) İKTİSADİ BİR DÖNÜŞTÜRÜCÜ OLARAK SINIR:

- Sınır, ulusal bir seçim halidir. Ulusal kimliğin seçimi, yerel olduğu kadar yerel üstü çıkarlar anlamında da anlaşılmalıdır.
- Sınır, içerdiği iktisadi potansiyel nedeniyle, başlı başına bir dönüştürücüdür.
- Etnisite, sınırın tek ve tek gerçek belirteci değildir. Ancak etnisiteye dönemsel olarak vurgu yapılması da sınır kültürünün değişmekte olduğunu gösterir.
- Her sınır, içerisi ve dışarıyla etkileşimi açısından tarihsel olarak diğer sınırlardan farklıdır. Bunu belirleyen süreçteki değişkenler çokludur ve bu durum süreç içinde sınırın kültürünün oluşmasına katkıda bulunur.
- Her sınır, yerel, ulusal ve ulusüstü şebekelerin bir bileşenidir.
- Sınır, ekonomik olarak artık yaratan bir unsurdur. Bu artığı oluşturan sadece yerel ve ulusal değil uluslararası bağlantılardır da.
- Sınırdaki artığa el koyma biçimleri, sınıra özgü ara dönemler ve bazı sosyal tipler ve sosyal kategoriler-de-yaratabilir.
- Sınır iktisadi birikimine el koyma, sınırdan faydalanma ve sınırdaki engellenme biçimleri, her sınır için miktar, organizasyon ve nitelik bakımından onu biricik yapar.

- Her bir sınırın kendi kültürel dinamikleri, onun içerdiği sınıflar itibariyle merkezi devletle ilişkilerini, merkezin iktisadi ve siyasi dönüşüm dönemlerine tabi kılar. Böylece devletin ortak sınır siyasetine dair bir birikimi oluşturur.
- Sınır, ondan faydalanan ve etkilenenlerin oluşturduğu bir ara bölgeyi de kapsar. Bu sanıldığı gibi aksine bir geçiş bölgesi değil, aksine sınırdan etkilenen iktisadi/ coğrafi bölgeyle tanımlanan bir dizi iktisadi ve politik antropolojik ağıdır.
- Sınır tanımlayan bir diğer öge de sınırın açıkları, gümrüklü geçişlerin izinli düzenekleri olan kapılardır.

2)POLİTİK BİR KÜLTÜR OLARAK SINIR:

- Sınırın kültürü oluşurken her bir öge, birbiriyle dönemselsel olmayan ve özünü de olmayan ilişkisel bir bağ geliştirir.
- Bu bağ sadece iktisadi olarak açıklanabilecek bir bağ değildir. Bu aşamadan itibaren artık sınır politik bir kültürdür.
- Bu kültürün öğeleri, devletin iktidarının edilgen birer uygulayıcısı değildir; aksine merkezle beraber sınırın kültürü de değişir ve bu değişim de diyalektik bir ilişkidir. Sınır kültürünün içindeki her bir öge, sınırın sadece merkez tarafından biçimlendirilmesiyle oluşan bir kültür değildir; fakat aynı zamanda merkezi de etkileyen diyalektik bir ilişkidir.
- Türkiye sınırları, birbirlerinden çok farklı olsalar da, başlangıç noktasına hassas bağlılıkla oluşturulmuştur.
- Sınır kültürü, sınırda yaşayanlara has bir 'sınır vatandaşı' tipi yaratmıştır.
- Bu tip iç bölge vatandaşından sınırı kullanma ve sınırda yaşama açısından da farklıdır.
- Sınır kültürü, sadece devletin vatandaşı biçimlendirirken kullandığı semboller, semboller bütünü değildir. Süreçte oluşmuş, karşılıklı bir tür arayüz'dür.

C. SURİYE, İRAK VE İRAN SINIRLARI TARİHİ

Türkiye'nin sınırları konuşulurken, sınırlarımızın Misak-ı Milli ile çizildiği öncelikle bildirilir. Bunun neredeyse hiç değişmediği de eklenir. Misak-i Milli, sınırlarla ilgili hükümlerde üç sınırı çiziyordu (Budak, 2002:167-78):

- Güney sınırı (Irak ve Suriye sınırı)
- Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum)
- Batı Trakya sınırı

Cumhuriyet tarihi araştırmacıları arasında, alternatif tarihlerin araştırma alanında en fazla yer almaya gayret edenler de dahil olmak üzere; sınırlarımızın 75 yıldır neredeyse sabit kaldığı belirtilir. Zurcher, örneğin, çizilen bu çerçeveden günümüze gelinceye kadar, sadece iki sapma olduğunu belirtir: 1920'de Ermenistan sınırındaki değişimler ve 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılması. Bunun dışında sınırların değişmediği kanısı ortaktır (Zurcher, 1999:53). Bu kanının, daha genel olarak kamuoyuna da yansıtılmış, iki temel sayılısı vardır: Sınırlarımız Kurtuluş Savaşı'yla çizilmiştir ve o günden bu yana da hiç değişmemiştir.

Sınırlarla ilgili konuşulduğunda, bu iki sayılıya ek olarak birkaç varsayımsal zemin daha vardır. Türkiye Cumhuriyeti için, siyasetçisi ve kamoyunu yönlendiren çeşitli merkezlerin gözünde, sınırlarla etnisitenin mutlak bir ilişkisi vardır. Buna göre Bulgaristan sınırı da, Yunanistan sınırı da, İran, Rusya, Irak ve Suriye sınırlarımız da kesinlikle etniklikle ilgili bir sorunun pençesinde ve bütün sınırlarımız hakkında konuşulduğunda, aslında etnik mesele hakkında konuşulmaktadır. Buna ek olarak; sınırlarımıza komşu gelenlerin mutlaka bizleri bölmek isteyen düşmanlarımız olduğu, Türkiye'nin kendisine düşman olan devletlerle çevrili olduğu varsayımı da vardır. Buna göre, çevremizdeki devletlerin, rejimleri, nüfusları, siyasetleri, bileşenleri, hedefleri vb. hemen hiç bir dönemde aynı kalmamış hep değişmiş olmasına rağmen; nedense en sabit siyasetleri, Türkiye'ye düşman olmaktır. Tüm bu varsayımların bir sonucu olarak sınıra hep kayıplar ve kazançlar yönünden bakılmaktadır.

Bunlardan başka, sınıra dair bir başka sayılıtımız da sınırlara dair konuşmaların sadece Türklük meseleleriyle ilgili ya da Osmanlı sınırlarıyla ilgili olarak çerçevelenmesidir. Kamuoyunun gözünde ve hatta siyasetçilerin ve devlet ricalinin nezdinde de, Suriye sınırı sadece Hatay meselesiyle, Irak sınırının Musul ve Kerkük'le eşdeğerdir. Başka şehirler yok mudur? Suriye'yle sınırdaş başka şehirler, Irak'la

dipdibe kasabalar, köyler yok mudur? Bu kasabalar, köyler, şehirler kendi sınırlarını ne zamanlarda çizdiler? Suriye Irak ve İran sınırlarının çizilme ve onaylanma süreçlerine kısaca bir göz atmak dahi, bu sürecin sanıldığı kadar duragan ve istikrarlı olmadığını göstermeye yeter.

Suriye Sınırı:

Ankara, Fransa'yla 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nı imzalamış ve Suriye sınırını çizmiştir. Bu antlaşmayla, Bağdat demiryolu güzergahı sınır kabul edilmiş, İskenderun sancağı Suriye'ye bırakılmıştır. Çobanbey-Nusaybin demiryolu hattı Türkiye topraklarında kalmıştır. Antlaşmanın 8. Maddesi, sınır çizgisini İskenderun Körfezi'nden başlatır, sınır çizgisi buradan Meydan-ı Ekbez'e doğru, oradan da Çobanbeyi İstasyonu'ndan demiryoluyla birleşerek Nusaybin'e kadar gidecektir (Erciyes, 2004:70). Ankara Antlaşması sınırın her iki yanında kalmış olan yarı göçebelerin, her iki tarafta da toprak mülkiyeti edinebileceklerini belirtmekteydi. Ankara Antlaşması, Halep'ten vazgeçildiğini de gösteriyordu. Böylece örneğin geçmişte Halep'e çok yakın olması yüzünden gelişemeyen Antep, bu yeni sınırın nimetlerini en fazla toplayan şehir olurken, Kilis gözden düşmüştür (Bayraktar, H.,2001:115-21).

Ancak, Türkiye'nin, Suriye sınırına dair kaygıları devam etmiştir. Nitekim, 16 Temmuz 1922 tarihli belgenin başlığı: "İtilaf gereğince Nusaybin ve Cizre arasındaki hudut kısmının iki tarafın Tahdid-i Hudud komisyonlarınca tespiti ve harita üzerinde imza altına alınması üzerine" dir (BDA, sayı: 1662, Dosya no: 418-4).

Gümrük sorununa gelince, 15 Haziran 1923 (1338) "Suriye ile yapılacak Gümrük itilafnamesi hakkında Heyeti Vekile kararı" başlıklı belge(TBMMGCZ, III: 421), şimdiye ışık tutacak pek çok malumat vermektedir. Meclis görüşmelerinde, ikinci celsede söz alan Hüseyin Fehmi Bey (Maliye Vekili) 'Bir gümrük sisteminin tesisinin lüzumundan' bahisle; ticarete konu olacak olan mamul mallar, transit geçişler ve en önemlisi de tren hattıyla ilgili görüş bildirir. Payas İstasyonu'nun Türkiye sınırları içinde kalmasını gerekli gördüğünü belirtir. Gümrük tarifesiyle ilgili olarak da, "Çünkü bizden onlara çok gider, onlardan bize çok az gelir.. Bizden onlara giden çoktur, onlardan bize gelen gayet azdır. Kereste bizden gider..." diyerek, mamul malların gümrüğe tabi tutulmasının zorunluluğunu vurgular. Meclisin asıl tartıştığı husus, gümrük mukavelesinin kiminle imza edileceğidir. Her ne kadar, Hüseyin

Fehmi Bey, 'Karşımızda bir Suriye Hükümeti tanıyoruz ve Suriye namına muamele yapıyor" dese de Meclis bu konuda ikna olmamakta, Suriye adına hareket eden Fransa'yla ilgili ciddi endişeleri olduğunu dile getirmektedir. Sınırdaki iki nokta, gümrük müzakerelerinin başlamasında engel oluşturmaktadır: Konuyla ilgili olarak Hüseyin Fehmi Bey, "Mesela Kilis kasabasının hemen beş kilometre cenubundan geçen bir hat o memleketi adeta mefluç hale getirmiştir. Orada Keru dağında beylik bir nokta vardır ki, bizim bunu elde etmemekliğimiz ileride bizim için büyük bir gaile açabilir" diyerek kaygılarını dile getirmekteydi. Fransızların tren yolu, gümrük ve sınır hattı üzerine sözcü olarak atadıkları General Garo; konuyla ilgili tam yetkili görünmektedir. Yine de Meclis'in esas odaklandığı konu, gümrük sorununun ilk beş sene için hallinin mecburiyetine dairdir.

Mesele çözülememiş, Suriye sınırının belirlenmesi için görüşmeler, çeşitli vesilelerle Meclis'in gündemine gelmeye devam etmiştir. 1926 yılındaki bir diğer belge, (DA4526 Dosya no) "Suriye Tahdid-i Hudud Komisyonumuzca düzenlenmesine gerek görülen harita için teşekkül ettirilecek muhtelif bir heyete, Hükümetimizce üç yetkilinin tayini" üzerinedir. 18 Mayıs 1927'deki 438121 dosya no'lu belge, "Suriye sınırından pasaportsuz geçildiği ve güvenliği ihlal edecek şekilde silah kaçakçılığı vb. yapıldığına dair Halep Konsolosluğunun Raporu"dur. 18 Ağustos 1927 tarihli ve 1198 dosya no'lu belge, "Mareşal Fevzi Paşa'nın Fransızların Nusaybin-El-Cezire sınırına ilk defa kuvvet getirdiği ve buralarda garnizon inşa etmeye başladıklarına dair istihbarat" raporudur. 24 Haziran 1928'deki 96B69 sayılı dosyaya kayda giren belge, "Suriye sınırındaki aşiretlerin saldırı hazırlığı içinde olduklarını"; 30 Nisan 1929 tarihindeki "Fransızların Nusaybin'in doğusundaki Mahmukiye karakolundan geçiş izni vermedikleri"ni (Dosya no: 438181); 14 Mayıs 1929 tarihli olansa "Suriye'deki eşkiyanın sınırı geçerek bir erimizi şehit ettiklerini (Dosya no: 106586) bildirir. Nihayet 29 Aralık 1929 tarihli belge (Dosya no: 3325) "Suriye hududunun Nusaybin-Cizre arasını yerinde belirleyecek komisyona yapılacak atamalarla, verilecek gündeliklerin tespiti" hakkındadır.

1928'de Türkiye-Fransa-Suriye ilişkilerinde en önemli problem; Bağdat Demiryolu'nun bir kısmını oluşturan, Yenice, Adana Fevzi Paşa Nusaybin hattıyla ilgili uyuşmazlıktı: Bağdat Demiryolu'nun bir hattı İskenderun ve Mardin'e ulaşıyor, dahası Nusaybin'in de ilerisine gidiyordu. Bu hat 1928'de Fransızların denetimindeydi. 1932'de yeni bir anlaşma ile düzenlemeler yapıldı. 1932'deki bu anlaşma Türkiye'ye Fevzi Paşa hattının güvencesini veriyor ve devlet idaresine

alıyordu. 1932'de hat ve ticaretin önemi ile başlayan Türkiye, Fransa gerginliği; 27 Ekim 1932'de kısmi bir protokol ile yatışmış görünüyordu. Buna göre Suriye'deki Türkiye malları ile Türkiye'deki Suriye mallarını ilgilendiren ve Bağdat Demiryolu'nun Suriye'yle birleşmesi karara bağlanıyor; karşılıklı mal mübadelesi için tazminatlar ve çeşitli kabilelerin iskanı üzerinde anlaşmaya varılıyordu. Ancak bundan 15 yıl sonra müzakerelerdeki gerekler tamamlandı ve hat 1937'de Türkiye'ye geçti.

Bütün bu zaman zarfında, Devlet arşivlerinde, Suriyeli aşiretlerin sınır ihlallerine dair pek çok dosyaya rastlıyoruz. Ancak Türkiye'nin ilgilendiği esas konu, siyasi idi. Fransa'nın Suriye'yle olan münasebeti ve Türkiye'nin Hatay ve İskenderun'u takibe alması, Beyrut ve Halep ticaret yollarının ve aynı zamanda önemli uluslararası siyaset hatlarının üzerinde olan bu sınırdaki ciddi sıkıntılar doğuruyordu. Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım 1936'da TBMM açış konuşmasında: "Dostluğuna çok önem vermekte olduğumuz Fransa ile yegane mevcut problemimiz, şimdiye kadar çözümlenmemiş ve yanmakta olan İskenderun sorunudur" diyordu (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Cilt IV, 1961: 392).

1936 sonuna doğru İskenderun Sancağı ve Hatay meselesi yeniden alevlendi. Fransa'daki sosyalist hükümetin Suriye'yle bir anlaşma yaparak 3 yıl içinde Suriye'nin bağımsızlığını onaylaması, İskenderun Sancağı ve Hatay'ın geleceğini de belirsizliğe itiyordu. 1937'de durum iyice gerginleşmişti. Sancak Devleti (1936) kurulurken 4805 km lik arazili ve 219 bin nüfuslu ve nüfusunun % 39.7'si Türk, %28'i Alevi, %11' i Ermeni, % 10 u Arap % %u Rum Ortodoks, % 3 ü Çerkez, Kürt, Yahudi, İsmaili ve Arnavut kökenliydi (Özgiray, 1994:43) 1936'da ise Sancak'taki Türkler'in Suriye tarafından azınlık olarak nitelenmesi durumu iyice gerginleştirmişti. Sancak'ın bağımsızlık statüsünü almasıyla birlikte yoğun bir Ermeni göçü görülmüştür. Dönemin MAH raporlarına göre, Hatay'dan Ermenilerin hicret sebeplerinin başlıcaları 1)Gümrük meselesi, 2) Fransız propogandası, 3)Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı korkusu, 4)Taşnak propogandası ve 5) Hicret edenlere Fransızların çok kolaylık göstermesi. (ATASE Arşivi, II Dünya Harbi Koleksiyonu, Dosya 15'ten akt. Pehlivanlı, Sarımay, Yıldırı, 2001:105) tarafların politik ve istihbari gayretleri ve karışık bir siyasi dönemin sonucunda, 23 Eylül 1938'de Türk ordusunun Hatay'a girişi ile kurulan kurulan Bağımsız Hatay Devleti; 29 Haziran'da Hatay Meclisi'nin oybirliğiyle Türkiye'ye bağlanma kararı almıştır. 23 Haziran'da Fransa'yla imzalanan anlaşma, onbir maddelik anlaşma metni, altı maddelik bir protokol ve iki ekten oluşmaktaydı.

Anlaşmanın birinci maddesi, sınırın, 30 Mayıs 1926, 22 Haziran 1929 ve 3 Mayıs 1939 tarihli protokollerine göre tarif edilmiş hattı üç bölgede hudut sınırlarına göre düzenlemesini kabul etmektedir (bkz. Erciyes, 2004:80). 7 Temmuz 1939'da ise Türkiye, Hatay'ı resmen 63. İli olarak kabul etmiştir.

Ancak mesele bitmez; arşivlerde 15 Nisan 1940 tarih, 2/14809 sayı ve 418-16 Dosya no'lu, "Suriye'yle itilafli Kesep hududunun tespiti" başlıklı bir belgeye de rastlanılır. Bu belge ekindeki dosya, sınırın hala çizilmekte olduğunun bir belgesidir: Buna göre sınır itilaflarının dört maddesi vardır: 1)Teknecik suyunun hangi yöne akmakta olduğunun saptanması; 2)Eskiören'in güneyinden geçen sınır çizgisinin saptanması; 3)Aslında 'gayri mevcut olduğu anlaşılan' 1010 rakımlı tepe meselesi ve 4) Yine 'gayri mevcut olduğu anlaşılan' Başurta'nın güneyindeki dere yatağı yerine geçecek bir sınır çizgisinin saptanması. Saraçoğlu imzasıyla, Dışişleri tarafından 'Yüksek Başvekile' sunulan bu dosyada: 'Fransa Hudut Komisyonu ve Türkiye Komisyonu arasında (gösterilen hüsnü niyete rağmen) 'itilafli noktaların bir türlü açıklığa kavuşturulamadığı.. ve bunun için de genelkurmaylara mensup iki uzmanın tetkiklerinin zorunlu olduğu'ndan bahisle, sonuçlara geçilmektedir. Buna göre, Kesep nahiyesinin içinde kalan Teknecik suyunun, sınır çizgisinin içinde ancak 'nümaş' kaldığı; dolayısıyla Fransızların yeniden müzakere önerilerinin kabul edilmediği anlatılmaktadır. Anlaşmazlıkların halli için, 1939'daki sınır noktaları esas alınmış, böylece de Teknecik suyunu 350 metre sınır içine almamız, 1010 rakımlı tepe diye bilinen ve Suriye'ye doğru bütün sahil yönüne hakim olan 116 no'lu taşın da topraklarımıza katılması mümkün olmuştur. Eskikayrak'ın batısındaki noktanın saptanmasına da Fransızlar sınırı Kocakayrak'tan 400 metre batıya almışlar, Türkiye de Eskiören'den 200 metre güneye kendi sınırını çekiştirmiştir. Başurta'nın güneyine de mevuct olmayan dere yatağının yerine bir sınır çizgisi çekilmiştir. Ek olarak da, Gomid köyü güneyinde 18-20 numaralı sınır taşları, 50 metre güneye indirilmiştir. Böylece aslında, yeni bir sınır doğmuştur.

Türkiye'nin Suriye'yle ilişkilerinde ikinci dönem, 1950'li yıllarda Suriye'ye karşı gelişen 'Sovyetik' suçlamasıyla damgalanır. 6 Kasım 1944 tarihli ve 4381006 Dosya no'lu belgede "Suriye sınırından giren trenlerde orak-çekiç resmi bulunduğu dair, Mardin Gümrük Müdürlüğü'nün Raporu" vardır. "Geleneksel Türk dış politikasının köktenci bir şekilde değiştirildiği dönem olan Soğuk Savaş Yılları-1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren- bu 'kritik bölge'de kendisini göstermeye başlamış ve 1950'li yıllarda ise bu bölgeye kaymıştı"(Hurewitz'den akt.

Bağcı, 2001:37). Bu dönemde Sovyetlere karşı olmanın anlamı, Türkiye için bölgede hemen harekete geçirilebilecek bir güç olduğunu ispat etmekte yatıyordu.

5 Eylül 1957'den itibaren Amerikan Hükümeti Suriye'nin "maceracı denemelerini" önleme amacıyla Ortadoğu'nun batı yanlısı ülkelerini desteklemeye başlıyordu. Menderes Hükümeti de, her iki ülke arasında 1957 sonuna kadar sürecek olan ve bir 'suni kriz' olarak tanımlanan bu kriz esnasında çok sert bir tutum takınıyordu. Türkiye-Suriye krizi, iki blok arasındaki bir krize dönüştü. Birleşmiş Milletlerde yaptığı bir konuşmada Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko, NATO, SEATO ve Bağdat Paktı ülkelerini "birarada yaşama politikasını reddetmelerinden dolayı", Ortadoğu'da huzursuzluğa yolaçtıkları suçlamasında bulunuyordu. Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik, Mısır birliklerinin Laskiye'de, Suriye-Türkiye sınırındaki Suriye birliklerini güçlendirmek için karaya çıktıklarında daha da arttı" (Bağcı, 2001:95)

Daha çok Türkiye'den dışarıya bir dünyaya, içerden bir bilgi verici olarak görev yapan Karpat, Suriye'yle olan meseleyi şöyle özetliyor: "İlk olarak Türkiye, Irak ve Suriye arasındaki sınırlar, İngiltere ve Fransa tarafından büyük ölçüde Türkiye'nin zararına, çok keyfi bir biçimde çizildi. (Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları için) Üstelik sınırların gelişigüzel çizilmesi, sınırın her iki tarafında bulunan köy ve kasabaların hemen hemen bilinçli bir biçimde diğer ülkelerde bırakılan iktisadi ve coğrafi merkezlerle olan bağlarını kesti" (Karpat, 2001:166). Karpat ilk mesele olarak iki tarafta kalan kendi nüfuslarıyla olan bağları dile getiriyor. Ona göre bu grupların, yani Suriye ve Irak'ta bırakılan Türkçe konuşanlar ile Türkiye'de kalan Arapların, daha çok aşiret yapıları içinde olması ve sınırlı bir ulus bilincine sahip olmaları nedeniyle, başlangıçta çatışmalar yaşanmamıştır. İkinci mesele, tarafların kendi içlerinde kalan azınlık nüfusa asimilasyon politikası uygulamasıdır. Üçüncü mesele su politikasıdır. Türkiye'nin Dicle ve Fırat üzerinde söz sahibi olma girişimlerinin diğer ülkeleri tedirgin etmesidir. Dördüncü mesele, 835 mil uzunluğundaki bu sınırın her iki taraf için kaçakçılığa sonsuz olanaklar sağlamasıdır. Beşinci mesele "sınırın diğer tarafında gerilla eğitimi almak üzere Türk radikallerinin Suriye ve Ürdün'le Türkiye arasında görece olarak engellenmeyen dolaşımları"dır (Karpat, 2001:166).

Karpat, "Türk-İsrail ilişkilerinin, geçmişte olduğundan bir ölçüde daha az aktif olmasına rağmen Türk-Arap ilişkilerinin gelişmesi önündeki en önemli engel olarak belirmesi 1959-1964 arasındaki bu geçiş döneminde ortaya çıktı" (Karpat, 2001:182)

diyor. Durum zaman zaman gerginleşerek devam etti ve Türkiye- Suriye ilişkisinde bir dönüm noktası olarak Fırat sularının paylaşılması hakkındaki görüşmeler, 1965 yılı içinde anlaşmaya varılmadan sona erdi."(Karpat, 2001:186)

Türkiye- Suriye ilişkilerinde yakın zamanlı bir kriz de, 1998'de gelişti. Suriye'nin PKK'ye destek verdiği iddiası, Türkiye'nin özellikle 1985-1996 arasında yaşadığı 'Katlamalı Şiddet Dönemi'nin başlıca söylemini oluşturuyordu. Orgeneral Kıvrıkoğlu, Suriye'nin yıllardır Türkiye'ye karşı 'ilan edilmemiş bir savaş' içinde olduğunu söyledi. 1998 Eylül ayı MGK toplantısından çıkan sert mesaj, Öcalan'ın derhal sınırdışı edilmemesi halinde, 'Suriye'ye askeri müdahalede bulunulacağı' yönündeydi (Gazeteler, Ekim 1998) Sonunda 19-20 Ekim'de iki ülke temsilcileri Adana'da bir mutabakat imzaladılar, Suriye yönetimi, 'Öcalan'ın Suriye'yi terkettiğini, geri gelmesine izin verilmeyeceğini, dışardaki PKK'lıların da Suriye'ye sokulmayacağını, kampların kapatıldığını ve kesinlikle bir daha faaliyete geçmelerine izin verilmeyeceğini' teyit ediyordu.

Irak sınırı:

Türkiye-Irak sınırının izleri Musul Vilayeti'yle sürülmelidir. Politik ya da stratejik veya stratejist çalışmalarda Irak'tan sözedilirken, konuşulan esas konu Musul Vilayeti'dir. "1578-88 tarihleri arasında Osmanlı idari düzeni içinde yer alan ...Musul Vilayeti'nde, Erbil, Eski Musul, Nusaybin, Sincar, Bacvan, Akçakale ve Zaho Livaları yer almaktadır" (Aydın, 2001:3). Zengin petrol yatakları Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Musul'un paylaşılmasını da zorlaştırmıştır. Nihayet, "Türkiye'nin başvurusuyla, Milletler Cemiyeti 29 Ekim 1924'de 'Brüksel Hattı' adını alan bir çizgiyi geçici düzenleme olarak kabul etmiş ve taraflardan bu hatta riayet etmelerini istemiştir" (Aydın, 2001:53).16 Temmuz 1925'te Milletler Cemiyeti Meclisi'ne bir rapor sunulmuştur. Raporda, Türk tarafı, plebisit önermektedir: "Hiçbir halk kendi arzusu hilafına olarak bir devletden diğerine nakl idilemez" (Aydın, 2001:83) diyerek; plebisitin basitçe nasıl uygulanacağını anlatır. Buna göre 'Bu bâbda tatbik olunacak en amelî usûl müntehiblere birinin üzerinde Türk bayrağı ve diğerinin üzerinde İngiliz bayrağı bulunan iki matbû' varâka virmek ve intihâb ittiği memleketin bayrağını hâmîl olan kağıdı intihâb sandığına atdırmaktır" (Aydın, 2001:87). Göçer kabileler için ise, iki kademeli yerleşim önerilmektedir. İngiliz tarafı ise; plebisitin, 'tahsil görmemiş olan müntehâbin mülâhazası' için oldukça tartışmalı olduğunu belirterek;

"Ekâlliyetler, gayr-i kâbil-i ictinâb mukâbele-i bil'lisil ve tazyikâta mâ'ruz kalıyorlar. Arzusu hilâfına olarak idhâl olunduğu devlete karşı sadakâti şübhelidir" demektedirler. Elbette bu halleri İngilizlerden daha iyi bilen bulunamazdı.

İngiltere tarafından teklif edilen hudut şöyledir:

i. "Hazil ırmağıyla Habur ırmağı arasında;

ii. Habur ırmağıyla Celo zirveleri arasındaki Asur aşiretler hattı;

(19) Bu araziyle Şems-Dinan Irmağı beynindeki girift silsileler arazisi;

(20) Şems-i Dinan Irmağı'ndan İran hududuna kadar"(Aydın, 2001:98).

Türk tarafı, Dicle tarafında Habur'un epeyi geniş bir açıklık bırakmakta birlikte, Habur ve Hezil ırmaklarının sınır için elverişli olduğunu belirtir. Dağlık kısım için ise, Cebel-i Hamrin ve Cebel-i Muhul, Vadi-i Tatar ve Cebel-i Sincar hattını tercih ettiğini, hem eski İngiliz belgelerinden hem de Asuri ve Babil hikayelerinden hareketle ispatlayarak talep etmektedir (Aydın, 2001: 101-5). Sadece coğrafi durum değil, halkın ırki dağılımı, Musul ile ticareti besleyen yollar, etnografik tahliller ciddi biçimde, kimi zaman sertleşerek tartışılmış ve rapor, 'çeşitli malumat ve kararı kolaylaştırabilecek her tür malzemeyi toplamış ve tartışmış olmaktan şeref-yâb olduğunu" bildirerek 16 Temmuz 1925'te sonlandırılmıştır (Aydın, 2001:278). Buna göre, Türk tarafının talep ettiği Batı sınırı mümkün ancak doğu sınırı sorunlu görülmektedir. Halkın eğiliminin, Türkiye'den ziyade Irak'a doğru olduğu, ancak bu eğilimin saikinin bir aidiyet hissinden çok ekonomiyle ilgili olduğu belirtilmektedir. Kaldı ki, eğer iktisaden sorunlu olmasaydı, çoğunluğun Türkiye tercihinin yapacağını belirtir. Diyale havalisi halkları için ise, asıl sınırın Küçük Zap suyuyla çizilmesinin Kürtler açısından uygun olacağını belirtir. Kendilerini yeni durumda şaibeli bulan ve endişelenen halklar için, Cemiyet-i Akvam'ın önerisi, birkaç sene, cemiyetin bir mümessil bulundurmasının yerinde olacağı savunularak; anlaşmayı takiben dört sene boyunca ahalinin her iki tabiyetten birisini seçmede özgür bırakılmasının uygun olacağını; taşınmalar ve gayrimenkullerin satışları vb . için bir sene daha verilmesi gerektiği; her durumda beş sene boyunca kimsenin arazisini terke mecbur tutulmaması gerektiği" (Aydın, 2001: 283-7) teklif edilmektedir. Musul, Bağdat ve Halep tartışmasının dışında, Irak sınırına dair çizgiler demiryolu hattıyla sınırlıdır. Demiryolunun Türkiye'den çıktığı Nusaybin'den sonraki toprağın sınırları ise, dağ zirveleri ve akarsu hatlarıyla çizilmeye çalışılmıştır. Böylece geçmişte Mardin Sancağı içinde kalan bazı köyler de, örneğin Turaçlı topluluğunun bazı yerleşimleri

ve Tel Habeş, Yenice, Avinik, Diki, Kodeh, Gazâle gibi, bundan böyle Suriye sınırına dahil olmaktadır (Göyünç, 1991:44).

Irak sınırıyla ilgili bundan sonraki belgelerin çoğunluğu, sınır ihlallerine ilişkindir. Zira Türkiye Cumhuriyeti, Mele Mustafa Barzani ayaklanmasına kadar, Irak sınırıyla ilgisini sadece çapulculuk, yağma ve aşiretler arası çatışmalar, sınır ötesi hırsızlık ve bunlara bağlı olarak sınır ihlalleri üzerinden belirlemiştir. Irak sınırına, deyim yerindeyse, bir grup aşiretin sürekli iki tarafta da kendi aralarında ve zaman zaman da her iki devletle çatıştığı, bir başıbozukluk alanı olarak bakılmıştır. Doğrusu deyim yerindeyse, Türkiye Cumhuriyeti, Nusaybin'den doğuya hep Irak sınırı olarak bakmıştır. Daha ötesi, Cumhuriyet'in Suriye, Irak ve İran sınırlarına, Osmanlı'dan kalan sınır anlayışıyla yaklaştığını görebiliriz. Sınırın çizgileri ve pazarlık mekanizmaları, genellikle Osmanlı'nın üzerinde durduğu, önem verdiği veya vermediği alanlara göre yapılmaktadır. Aynı şekilde, Suriye sınırının Cumhuriyet için Nusaybin'de bittiğini, Irak sınırının ise Van-Saray'da sonlandırıldığı görülür. Gerçekte, Cumhuriyet devlet sınırlarının politik çizgilerini kısmen dikkate almakta, sınırın idari, siyasi ve iktisadi mekanizmalarını toplulukların beşeri sınırlarını dikkate alarak gerçekleştirmektedir.

Devlet arşivlerinde Irak sınırıyla ilgili olarak ilk belge, 1922 yılının sınırına ait bir belgedir 16 Temmuz 1922 tarihli belge (Sayı: 1662, Dosya: 418-4) İtilafî Cizre-Nusaybin Hattının iki tarafın komisyonlarının kararı uyarınca imza altına alınmasını istemektedir. İkinci önemli belge, Şeyh Sait İsyanı'yla ilgilidir. 8 Mart 1925 tarihli belge (sayı no:1596 dosya: 30-29) "Musul Meselesi, güney hududu ihtilafı ve Şeyh Said Hadisesinin sonuçlandırılmasına kadar işlemiş oldukları suçlardan dolayı güney hududundaki aşiret fertleri için açılmış olan soruşturmaların yürütülmesi." üzerinedir. Bundan sonra genellikle sınır anlaşmazlığını görüşmek üzere seçilen heyetlerin kimler olacağı, yollukları vb. üzerine belgeler vardır. 16/8/1925 tarih ve 2346 sayılı belgede görülen "Türkiye-Irak sınır meselesini Cemiyet-i Akvam Meclisi'nde görüşmek üzere gidecek olan Dr. Tevfik Rüşdü Bey başkanlığındaki heyete ücret ve masraflarının ödenmesi" ibaresini; .20 Kasım 1925 tarihli, 2762 sayı ve 402-1 nolu dosyalı " Milletler Cemiyeti'nde Türk-Irak sınırı meselesini görüşmek için giden heyetin masrafları..." takip etmektedir.

Değişik amaçlı belgeler: 20 Eylül 1934'te 2/1293 sayı ve 95-64 nolu dosya'da belirtildiği gibi : "Kaçakçılık yaparak aşayişi ihlal eden Cizreli Ahmet Ağayısor adlı kişinin ailesiyle birlikte Tekirdağ'a nakli" ya da 4 Ağustos 1938 tarih ve 436264 sayılı

dosyadaki gibi: "Iraklı tüccarların koyun satmak için izinsiz Van ve Hakkari'ye gittikleri" vardır. İlerleyen yıllar malum meseleyle geçer: 17 Aralık 1943'te 91219 sayılı belge "Siirtli Hamza ve arkadaşlarına ait hayvanı gasp edip Irak'a götürülenlerden, hayvanlarının veya bedellerinin geri alınması isteği"ne ilişkindir. Bu konudaki bir diğer belge, Başbakan ve İçişleri Bakan Vekili olarak Adnan Menderes'e, herhalde o sırada Manisa'da bulunduğu için oraya yollanan, 1 Haziran 1952 gün ve 5656 sayılı belgedir (DA, E/5 Dosya). Jandarma Gn. K. Korg. Kemal Yasıncılık imzalı bu belgede, "Her ne kadar Nusaybin'de çıkan Kudret gazetesinin birinci sayfasında, 'Nusaybin'in köylerinde bine yakın bir çete talana başladı' denmekteyse de, bunun yanlış bir haber olduğu; aslında meselenin aynı köyden iki aile arasındaki eski bir husumetten doğan bir silahlı saldırı olduğu" belirtilmektedir.

1958-59'da sınır istihbaratları canlanmaktadır: "71 mültecinin Hakkari'den Irak'a geçtiği"(25/8/1959 ve E5 dosya ile) ve "Molla Mustafa'nın yaralanarak kaçtığı ve Irak'ta komünistler aleyhindeki çalışmalar hakkında istihbarat"(30/8/1959 tarih ve E5 dosya ile) gibi dosyalardır. 12 Mart 1959'da Mardin'den dönemin valisi Asım Büyüklü tarafından, Em. 740 şifresiyle telgrafhaneye verilen yazı, 'Dahiliye Vekâletine' başlığını taşımaktadır: "Irak hududu ile Suriye hududunda noral hal devam etmektedir. Şu ana kadar hiç bir iltica yoktur. ..Suriye'nin Kamışlı kazasında Kasım aleyhine ve Abdülselem lehine nümayişler tertip edilmekte.. Irak ve Suriye hudutlarımızda muhtemel bir iltica için gerekli tedbirerin alındığı arz..." 1960'dan itibaren belgeler "Sınır raporları ve istatistikleri" biçiminde verilmeye başlamıştır. Bunlardan ileride yeri geldikçe bahsedilecektir.

14 Mayıs 1964 tarih ve 4/4252 dosyalı yazının ekindeki havale ve arz'da: Başbakanlık ve Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın 3 Ocak 1964 tarihli yazıları ilgi tutularak, Cizre'nin Alibey, Dağkapısı, Bezalan ve Pınar mahalle ve köylerinin muhtarlarının şikayet dilekçelerine cevap verilmiştir. Buna göre: 'Kaçakçılığın men ve takibine dair 1918 sayılı kanunun bazı maddelerilerini değiştiren ve bazı maddeler ekleyen 6829 sayılı kanuna istinaden Bakanlar Kurulu kararnamesiyle yürürlüğe giren karar gereğince hudut bölgelerimizde ihdas edilmiş olan 5 kilometrelik Daimi Emniyet bölgesinde uygulanacak, rejime ait tebliğin tebligatı konusunda.... Ortaya çıktığı belli olan olayın 'Mardin Valiliği ve 22 Jandarma Tugay Komutanlığı'ndan tertip edilen heyetle mahallinde soruşturulduğu, raporda ileri sürülen olayların adalete intikal etmiş olduğu, seyyar jandarma mensuplarının vatandaşa kanun harici bir muamele yapmadıkları kesinleşmiş... ve durum müştekilere vilayetçe tebliğ

edilmiş..." Belgenin ekindeki 26 Aralık 1963 tarihli şikayet dilekçesinde, köylüler, Başbakan İsmet İnönü'ye "Bölgede jandarma teşkilatı yüzünden can, mal emniyetlerinin, mesken masuniyetlerinin, mülkiyet haklarının, serbest yaşama, serbest yerleşme hakkının tamamen ellerinden alınmış olduğunu, sınır bölgelerinde besicilikle ve damızlık hayvan beslemeye yönelik olarak konulan sınır yasaklarının bahane edilerek sürekli ve yersiz kaba muameleye, hatta muhtarların dahi dipçik ve süngüye maruz kaldıklarını', bunu daha çok jandarmanın 'ikramiye almak ve hadise çıkartmak maksadıyla yaptığı'nı şikayet etmektedir. Köylüler kaçakçılığı önlemek için getirilen damızlık küçük ve büyükbaş hayvan besleme yasakları yüzünden, besiciliğin öldüğünü belirterek, bir öldürme olayını anlatmaktadırlar: "...İşte elimizde bulunan sağlam ve damızlık gebe koyun ve keçilerimiz elimizde Cizre kaymakamlığının tespit varakası olduğu halde bu damızlık hayvanlarımız kazanın Akarsu köyünde ve kendi toprağımız üstünde barınak olarak kurduğumuz çadırda kışlattığımız için Cizre 119 seyyar jandarma alayının üçüncü bölük kumandanı hayvanlarımızı tutup Cizre'ye götüreceği sırada kendisine tespit beyannamesi veren çobanımız Abdülkerim Özkan'ı bir erin karnına ateş etmesiyle bağırsaklarını yere dökerek zalimane bir şekilde vurarak öldürmüştür".. Belge dördü muhtarlar olmak üzere azalarla beraber 13 imzalıdır. "...ve vatandaşa İYİ muamele ve dertlerinin dinlenmesini için direktif verilmesini memleket ve vatandaş selameti için yalvararak istirham ediyoruz" diye bitmektedir.

İran Sınırı:

Türkiye'nin en eski sınırı; Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla çizilmiştir. Mehmed Hurşîd Paşa da, Seyahatnâme'sinde Musul Vilayeti'ni geçer geçmez Van ve Hakkari Eyaletlerinden bahsetmekte; arkasından Bayezid Livası'nı anlatmaktadır (Mehmed Hurşîd (Paşa), 1997:231-267).

Başkale'den Bayezid'e kadar olan mesafeyi köyler ve konaklama mevkileriyle veren Mehmed Hurşîd Paşa'nın çizdiği güzergah, bazı küçük değişikliklerle, bugün de izlenebilmektedir*.

---

* Mehmed Hurşîd Paşa'nın Seyahatnâmesi'ni en heyecanlı izlediğimiz noktalar İran sınırındaydı. Köyleri, Paşa'nın belirttiği gibi sınırın iki yanından da izliyorduk ve hepsi, o zamandan bu yana zaman içinde donmuş gibiydiler. Türkiye tarafındaki köylerin görünen tek farkı, olağanüstü yoksul bu köylerin evlerinin damlarındaki dev çanak antenlerdi. Sonradan İran tarafında da antenlerin var olduğunu ama bir farkla, avlu içinde gizlenmiş olduğunu gördük.

Mehmed Hurşîd Paşa'nın yazısının sonunda önemli bir husus vardır: "İranlu Tasarrufunda Olup Bâyezîd'e Muhâfîd Bulunan Mahâl" başlığıyla; Paşa, Sökman Ovası yanı Sekban-ı âbâd ve Beyecik yanı Çaldıran ve Kareyni ve Ovacık ve Maku adlı yerlerde Haydaranlı, Celali ve Milan aşiretlerinden kimseler bulunduğunu bildirir (Mehmed Hurşîd (Paşa), 1997:267).

Türkiye Cumhuriyeti'nin bu eneski sınırıyla geliştirebileceği durgun ve sadık ilişkisini, Ağrı İsyanı bozar. Ağrı İsyanı'nı durdurmanın bir yolu olarak Türkiye İran'la bir anlaşma yapmış ve 23 Ocak 1932'de imzalanan bu anlaşmayla bazı köyler İran'la değiş tokuş edilmiş; daha önemlisi Ağrı İsyanı'nda İran'ın yardımları ya da gözyummaları önlenmiştir. (Özgen, 2003b: 6-7). Açıkçası, bu anlaşmayla İran'a bir kısım toprak verilerek, Ağrı İsyanı'na müdahalesi önlenmiş görünmektedir.

İran sınırının Türkiye tarafı üçe ayrılarak incelenebilir ve bu incelemeyi de Osmanlının eşliğinde yapmakta fayda vardır. Bu üçlü, Hakkari (Çölemerik)ve Van Vilayetleri ile Bayezid Liva'sından oluşur. Bu ayırım, hem Osmanlı'dan daha önceki dönemlere ait daha kadim zamanların hem de Osmanlı'nın yönetim izlerini taşımaktadır Bu yönetim usulleri, mülkiyet, askere alma ve toprak politikaları nedeniyle oluşan ayrışma ve birleşmelerin izlerini, Türkiye Cumhuriyeti zamanında da kimi zaman baskın izler olarak da, izlemek hem mümkün hem de araştırmanın anlatımı açısından da daha kolaydır.

Hakkari bölgesi, Irak sınırının hikayeleriyle karışmaktadır. Örneğin Marufoğlu, Irak sınırının Cezire bölgesinden hemen sonra, İran-İrak-Türkiye sınırını çizen dağlık bölgeyi ikiye ayırır ve her ikisini de Irak sınırı içinde gösterir (Marufoğlu, 1998: 28). Bu iki dağ sırası Hakkari (Çölemerik) sınırlarında, üç devletin buluştuğu yerdir. Burada sosyolojik olarak en önemli ayırım, Arap ve Kürt göçer aşiretlerin hangi yollarla yaylak ve kışlaklarına gidip geldikleri ve hangi zamanlarda nerede konakladıklarıdır. Örneğin Derviş Paşa'nın tespitlerine göre, Süleymaniye Sancağı'nda kışlamakta olan göçebe Kürt aşiretlerinden bazıları, sonbaharla beraber İran topraklarına, Soğukbulak'a yaylağa gitmekte; Musul Sancağı'na bağlı Akra bölgesinde kışlakları bulunan Artuş, Herki vb. aşiretler de yazın İran toprağına, Merkür ve Urmiye'ye geçmektedirler. Örneğin Caf aşireti kışlarını Sincar'da yazlarını İran, Sine bölgesinde geçirmektedir. Göçebe Herki, Şuvan, Zeydki ve Kufi, Cizre nahiyesinden de Artuş ve Musul-Hakkari arasından da Ferec-Cenkan aşiretleri, 1847'de Tanzimat'ın uyguladığı sayıma göre, bu göçer aşiretlerdir (Marufoğlu, 1998:

117-19). İran sınırının üç ayrı parçasında da göçerlik, karşıyla ilişkiler ve etnik aidiyetin izlerini sürmeden önce, 1920'den sonraki sınır olaylarına bakalım.

İlk belge, 25 Ekim 1927 tarih ve 5748 sayı ve 416-2 Dosyalı karardır. "İran sınırında asayişin temini ve mevcut hududun belirlenmesi için İran temsilcileriyle görüşmelerde bulunmak üzere Hariciye vekili Dr. Tefik Rüşdü ve Tahran Elçisi Memduh Şevket Beylere yetki verilmesi" üzerinedir. Bundan sonraki belgelerde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, İran sınırını korumayı, yağmacı ve göçer aşiretlerin çıkardığı olayları engellemek veya cezalandırmakla eşdeğer görmüştür. 5 Haziran 1928, 24 Ekim 1928 ve 20 Kasım 1928 tarihli belgeler hep bu minvaldedir. Arada değişik olan ve daha sonra İran sınırındaki değişmeye de yol açacak olan olayların belgesi 16 Mayıs 1928'de başlamaktadır: 106524 sayılı bu belge, "Simko İsmail'in iltica kasdıyla sınırlarımıza yaklaştığı hakkında 3. Ordu Müfettişliği Raporu"dur. Bundan sonraki belgeler içinde en kayda değer olanlar, 3 Ekim 1929'da ve 96A311 sayıdaki belgedeki "Ağrı'daki eşkiya hakkında ve İran sınırındaki olaylarla ilgili istihbarat raporu" ve 27 Nisan 1932 tarih ve 12665 sayılı "Türkiye-İran arasında yapılan hudud hattı tayini hakkında kanun"dur. Bu iki belgeyi, 1943 ve 1944 tarihli başka iki belge izlemektedir: "İranlı kaçakçıların Yüksekova ve Doğubayezit'in Kızılkaya ve Zorava köylerinden kaçakçılık ve yağma yaptıklarına ve çatışma çıktığına" dair belgeler. Türkiye-İran sınırı, Şah dönemi ve sonrasında da, üç ayrı bölge olarak farklı etkilenmiştir.

Van Eyaleti'nin sınırla ilişkisinde, göçerlik kadar yerleşiklik de önem kazanmaktadır. Eyaletin toprak mülkiyeti açısından karmaşık yapısı, karşı taraftaki halkla geliştirilen beşeri ilişkilerde en belirleyici rolü oynamaktadır. Örneğin, feodalitenin daha köklü yaşandığı Gevaş, Hoşap vb. ile, bağıtsız ve küçük köylülüğün ve reyetin daha çoğunlukta olduğu Çaldıran, Muradiye ve Erciş taraflarının, hatta reyetle yarı göçer Kürt aşiretlerinin karışık olduğu Saray civarının sınırla ilişkileri birbirinden son derece farklıdır. Sınırın her seferinde ihlali ve sınıra dair değişmeler de bu karmaşıklık ve düzen etrafında oluşmuşlardır (bkz. Özgen, 2003).

Bayezid Liva'sı giderek Bayezid ili olmuş ama, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki itibarını, Ağrı İsyanı'yla kaybetmiştir. 1920'lerde 2000 haneli bir sancak olan Doğubayazıt, Cumhuriyet devrinde bütün sancaklara "Vilayet/İl" denince vilayet oldu. 1927'de, Ağrı İsyanı'ndan hemen sonra, vilayet merkezi Karaköse'ye (bugünkü Ağrı) taşındı. 4 Mayıs 1935 tarih, 2/2460 sayı ve 73-90 Dosya No'lu belgede "Beyazid vilayeti adının Ağrı ve Karaköse ilçesi adının Doğu Beyazid olarak

değiştirilmesi" hükmü vardır. İlçenin adının İstanbuldaki Bayazıt semtiyle ile postada karıştırılmaması için adının başına Doğu eklendiği söylenmektedir. O zamanda bu yana, ilçenin adı gerek resmi belgelerde gerek resmi veya özel haritalarda Beyazid, Bayazıt, Bayezid, Bayazıt gibi bütün söylenişlerle çağrılmıştır ve şimdilerde söyleme-yazılma halleri, bir politik semboldür.

D. COĞRAFYADAN VATANA: GEÇİŞLER (Sınırlar), YOLLAR (Uçlar), GEÇİTLER (Kapılar)

"Hattı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır"

Mustafa Kemal Atatürk

i- GEÇİŞLER(Sınırlar) ve YOLLAR (Uçlar):

Her çalışmanın verilerinin toplandığı mekanlar vardır. Çalışmalar bir yer'e, coğrafyaya bağlı olarak veri toplarlar. Dahası, eğer bir çalışmanın iddiası, bu çalışmada olduğu gibi, bir yer'in yani sınırın sosyolojisini yapmaksa; o vakit bu mekanların önemi daha da artar. Bu çalışmanın da, sahaya (field) ait bir parçası, yer'e (place) dayanarak yapıldı. Herşeyden önce, tabii, Mehmed Hurşid Paşa'nın Seyahatname'si ve onun sınırı çizdiği köyler vardı. Sınırın iki yanında Paşa'nın hayretle naklettiği bazı toplumsal öbekler ve bazı karye adlarını izleyince, bu çalışmanın ilk köy adları da belirlenmiş oldu. Ancak, Paşa karye adlarını daha çok Doğu sınırı için sayıyor, Güneydoğu sınırı Musul ve Kerkük'le çizildiğinden; şimdiki sınırın olduğu yerler için, yer adlarından çok gelenekler, halklar ve tuhafliklardan dem vuruyordu. Öyleyse, milletleri, milliyetleri, ayrımcılığı yüceltme ve/ya aşağılama, ya da döneminde ne popülerse ona göre davranmanın en ehven aracı olarak sınırı, hangi coğrafyalar hangi haritalar ve hangi yerler aracılığıyla ölçmek gerekiyordu? Acaba Foucault'un veciz biçimde dile getirdiği gibi, sınır da, toplumsal bilimlerin arkeolojisi yapılırken araştırılmayı bekleyen bir habitus, büyük jeopolitik stratejilerin dışında bir küçük evren alanı mıydı? Sınır ve mekan ilişkisini nasıl kurmak gerekiyordu?

Çalışmanın başında belirtilen değişkenleri mekana uyarlandı. Başta sınıra dair üç bağımsız değişkenden sözedilmişti: 1) Sınır boyu (border), 2) Sınırın etki alanı, Uç

bölgesi (zone-frontier) ve 3) Kapılar (holes-gates) Bu üç yer'in zaman içinde ve güç kalıpları yoluyla değişmesini izlemek heyecan vericiydi. Zira, daha sonra da bahsedileceği gibi, sınırın üzerindeki köyler her zaman aynı kalamıyordu veya bir kapı zamanla gücünü yitiriyor ve bir başka kapıya, dolayısıyla da kasabaya hakimiyeti kaptırabiliyordu. Bazı köyler bazı dönemlerde üstün görünüyordu ve bu aşiretlerin de öne çıkmasıyla sonuçlanıyordu veya tam tersi bir aşiret güçlendiği için sınır köyü de güçlenmişti; ötesi bazen örneğin savaş öncesi veya iç veya dış gerginlik döneminde sınır çizgisinden neredeyse kırk kilometre içerisi bile, sınırın gerginliğini taşıyabiliyordu. Bazen Bölge'nin tümü için, veya köy boşaltmalar için 'sınır dışı olmak' deyimini kullanılıyordu. Bazen sınırimız, bir kaç on kilometre diğer ülkenin içine taşabiliyordu. Kimi zaman da, bir kapının modernleştirilmesi, güvenilir ölçüm araçlarına kavuşturulması veya denetimlerin sıklaşması da, o kapının bir delik (holes) olma özelliğini yitirmesiyle ve eski güç dengelerinin bozularak, yeni güç çatışmalarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanabiliyordu. Bazen de kasaba içlerinde bazı delikler, yani kaçakçı pasajları ortaya çıkıyordu ve bu deliklerin batma çıkma noktalarını izlemek çok zor olabiliyordu. Bazen de hiç bir somut neden yokken, bir sınır köyü birden gözden düşebiliyor veya parlıdayabiliyordu. Diğer bir deyişle, sınırın çeşitli hallerini gösterebilecek mekanların seçimini sadece yerelin ekonomi politikasını izleyerek ve değerlendirerek gerçekleştirmek son derece zordu. Dolayısıyla, sınırın ekonomi politikasını izleyebilmek için öncelikle üç aktörün etki alanlarına: yerel, ulusal ve küresel aktörlerin birikim rejimlerine bakmak gerekiyordu.

Böylece bu çalışmanın mekan seçimi biraz daha karmaşıklaştı. Kasabaları, köyleri ve aşiretleri ve bunların yerleştikleri köy gruplarını, ve mezraları, hem bir yer'e bağlı olarak ele alıp incelemek gerekliydi; hem de insanların zihinlerindeki geçiş yollarını, karşıyla bağlanmanın ve içerdeki merkezle bağlanmanın biçimlerini mekana(yer) bağlamaksızın, bir uzay etrafında düşünmek gerekliydi. Diğer bir deyişle, idari, siyasi ve coğrafi resmi haritaların hem içinde hem ötesinde bazı yükselmiş bölgeler olarak sınırlar vardı. Buralar, bu sınır alanları, sanki alttaki, sabitlenmiş vatan tabakasının üzerinde yükselmiş bir üçüncü alan, bir *thirdspace* (Soja, 1996) olarak inşa ediliyordu. Bu üçüncü alan sadece etkileşim kalıpları veya güç mücadelelerinin yarattığı ve akronik de olsa zaman içinde izlenebilecek bir alan değildi. İnsanların zihinlerindeki yolları da izlemek gerekiyordu. Böylece zamana ve dönemlere de bağlı olarak çeşitli etkileşim kalıpları içinde sınırın, uçların ve kapıların

mekanla kesiştikleri yerler, bu çalışmanın verilerinin toplandığı ve sınındığı yerler oldular.

Bu coğrafi ve jeopolitik genişlemenin, diğer bir deyişle 'mekansal sünme'nin, hiç te tesadüfi olmayan, bir de yasal, meşruluk zemini vardır. Sosyal etki alanları genişleyen sınır kasabaları ya da adacıkları, yasal statüyle de beslenmektedir. Ya da tam tersi, yasal statüler sınır adacıklarını besleyen ya da tanımlayan birer çerçeve de çizebilmektedirler.

1973 yılında geçerli olan Gümrük Kanunu madde 138'de "Sınır ticaretinin çevresi 10 kilometre derinliği geçemez. Bu bölge Suriye ve İran sınır anlaşmalarına göre 50 kilometredir. İran² anlaşmasına göre 75 kilometrelik bir alandır" diyerek, uçların genişliğini belirlemektedir.

Madde 8/5, 55/1 ve 174'te ise; "Kara sınırından 5 kilometreye kadar derinlikte bulunan köyler ve kasabalar ahalisinin gümrük kapılarından geçirdiği, kendisinin ve ailesinin kulanmasına mahsus ve değeri Bakanlar Kurulu kararı ile tespit edilecek gümrük eşyası gümrük vergisi ve resimlerder muafır" hükmü vardır. Ancak bu muafık birer defa olmak üzere ayda dört defadan fazla uygulanamaz . Bu şekilde getirilen eşya gümrük kapısında sözle beyan edilir" denilmektedir. "Sınırın içinde kalan köy halkının pazarlardan sınırın diğer tarafındaki halkın kendi ihtiyaçları için alıp götürdükleri eşyeye ve hayvanlar ve Türk sınır bölgesi halkının sınırın öbür tarafındaki köy kasaba ve pazarara satmak üzere birlikte götürdükleri kendi eşya ve hayvanları, çıkışta gümrüğe beyan olunur" (Madde 124-4) maddesi, karşılıklı 5 kilometre içindeki halkların günlük ilişkilerini belirlemektedir. Gümrük Yönetmeliğinin İlgili Hükümleri olarak "Sınır Rejimi" başlığı altında Suriye, Irak ve İran sınırlarının özel statüleri vardır. Madde 1056, Suriye sınırı için, sınırın her iki tarafından elli kilometre derinliğinde bir saha olarak kabul edilen sınır bölgesinin özel bir rejime tabi olduğunu bildirir. Buna göre, sınırın her iki tarafında 5 kilometrelik bir bölgedeki halk, 5 ya da 10 kilometrelik arazilerinde tarım yapmak üzere bir sınır belgesi (pasavan) göstererek sınırı geçebilmektedirler. Pasavan shipleri kişisel eşyalarını ve üretim araçlarını, hatta yardımcı işçilerini yanlarında götürebilmekte ancak gümrük muafiyeti gerektiren malları yanlarına alamamaktadırlar. Bunların ayrıca gün doğmadan önce ve battıktan sonra sınırı geçmeleri de yasaktır. Suriye uyruklu pasavan sahiplerinin ise, çevre köy ve kasabalara sağık nedeniyle gitmeleri de yasaklanmıştır. Irak Sınır Rejimi'ni düzenleyen Madde 1068'e göre de sınırın her

² Irak için olsa gerek-YN.

iki yanında 75 kilometrelik bir alan için özel bir rejim uygulanacağı belirtilir. İran sınırında bu alan her iki taraftan da 50 kilometredir (Madde 1073). Irak ve İran sınırında günlük geçişler Suriye sınırına benzer hükümlere bağlanmıştır ancak bu iki sınırın farkı, buralarda kişisel eşya olarak gümrüğe tabi kılınmayan 5 kilogramı geçmeyen ticari malı yanlarında getirebilmeler için izin verilmiş olmasıdır. Bu sınırlar için Suriye sınırında bulunmayan bir diğer hüküm yağma, hırsızlık ve gasp ile iki taraftan birisinin arazisi üzerinde bulunan sürüler, hayvan veya diğer malların sahiplerine geri verilmesi hakkındaki hükümlerdir.

Bu ayrıntılı hükümlerden günümüzde Gümrük Kanununda hiç söz edilmemekte, sadece Madde 82'de " Esas faaliyeti Türkiye Gümrük Bölgesi içinde olan çiftçilerin, Türkiye'ye komşu bir ülkeden elde ettikleri tarım, hayvancılık, arıcılık, bahçecilik ve ormancılık ürünleri... gümrük vergilerinden muaf" denilmektedir: 'Bu muafiyet hayvancılık yönünde ancak Türkiye içinde serbest dolaşımı yapılan hayvanlar için.. ve tarla ürünleri için de hasat zamanı ve işlemden geçmemiş ürünler için.. geçerlidir.' Sınır bölgesinin uzantılarından ise, hukuken artık sözedilmemektedir.

Sınırın ve uçların hem bir süreç hem de bir kurum olarak mekan- zaman tartışmalarının içinde olması, bu çalışmada bir başka kavramı belirginleştirdi: *Zaman coğrafyası* kavramı, sınırın ve uçların hem bir süreç hem de kurum olarak incelenmesinde kolaylık sağlamaktadır. Zamanın daha aktif ve daha zihinsel bir kurgu olarak kabul edilmesi, buna karşılık mekanın daha pasif ve daha kalıplaşmış olmasıyla açıklanabilecek bu kavram; zamanın mekan üzerindeki serüvenini izlememize olanak veriyor. Böylece toplumsal yapıların oluşumlarının hangi zaman dilimleri boyunca nasıl sürdüğünü, esnediğini veya kısıtlandıklarını görmek mümkün oluyor (bkz. Özgüç, N & Tümerterkin, E., (2000:284-85).

Mekanların seçimindeki ikinci zorluk; mekanların kaplandığı metaforlarının çeşitliliği ve değişkenliğidir. Girişler, çıkışlar, yasaklamalar ve zorlamaya veya serbestiye uygun yerler, yerlerin adları ve bu adların içerdiği önem; şimdiki dönemlerin çok daha eskisine giden metaforik anlamlarla kapalıdır. Suriye, Irak ve İran sınırında incelenen mekanların ortak özelliği, buraların etnik birer havuz olarak da azınlıkları barındırması ama daha önemlisi, bu etnik grupların bazı parçalarının karşıda da yer alabilirdir. Örneğin bazı Arap ve Kürt kabilelerin Suriye sınırında içerde devamlarının olması ya da İran sınırında karşıyla akrabalık düzeyini de içeren ilişkiler gibi. Ancak yine de etnisitenin karşı tarafla bu beraberliği, her sınırda aynı

önemde olmadığı gibi, karşıyla ilişkili olarak akrabalıklara verilen önem de zaman içinde değişebilmektedir. Suriye sınırındaki akrabalık bağları için, Kürtlerin zaman içinde karşı tarafa önem vermelerindeki değişimler gibi.

Ya da bazen, sınırın bazı parçalarında, bir etnik grubun akraba saydıkları veya akrabaları, diğer bir etnik havuzun içinde yüzer parçalar olarak karşıda bulunabiliyordu. Mardin'de Mahalmiler ve Van'da Kuresinlerde olduğu gibi.

Hosevar, 1993 ve 1996'da Slovenya ile Croatia arasında yeni çizilmiş sınıra bakarken şunları söylüyor: " (Sınır) Bir yandan sınır insanların kimlik imgesi ve ulus devletçiliği tarafından belirlenmiş aidiyet kategorilerinin yasal ve ideolojik olarak tanımladığı, ulusal bağlılık vb. kategorik ve exclusive kavramlardan anlamsal olarak sapmalara izin verir. Öte yandan da devlet rasyonalizmi katında belirlenmiş olan gerekirci ulusal kimliğin imajları da, sınırdakilere günlük hayatlarında kendi kimlik repertuarlarının gerçekten manuplasyonu için önemli bir kaynak yaratır" (Hosevar, 2003:2)

Böylece metaforları izleyerek, zaman içinde karşıyla ilişkinin öneminin, bu önemin anlamının ve öneme yapılan vurgulara ulaşmak, metaforları çözümleyerek kimliğin imajlarını izlemek, anlamak ve böylece anahtar olabilecek yerleri seçebilmek mümkün olmuştur.

Verilerin toplanacağı yerlerin seçiminde birinci zorluk ekonomi politiğin içine, metafora verilen önemi katmak olmuştur. İkinci zorluk; çok fazla metaforun yer aldığı bir zeminin daha somut olarak sınanması için, hangi materyali, hangi somut veriyi bu metaforları dengelemek için kullanacağımıza karar vermektir. Örneğin kadın, mayın, dağ, su gibi terimler daima sonsuz sayıda metaforu içeriyordu ve aynı zamanda bunlar kendilerine ait somut halleri de barındırıyorlardı. Etnisite, mezhepler, cinsiyet kalıpları ve aynı zamanda ekonomik eşitsizlikler de sonsuz sayıda metaforla kaplanmıştı. Bu göstergelerin arkasını nasıl okuyacaktık? Soja, bu simgelerin birer havuz, birer ara mekan olarak ele alınmasını öneriyor, bu havuzun dışlanmış ve alta düşürülmüş grupların iç seslerinin toplandığı havuzlardır. Bhabba bu üçüncü alan bir melez alan olarak, bu havuzun ötesi'ni besleyeceğini düşünüyor.. Bu 'ötesi', egemen tarih kavramsallaştırmasına karşı çıkışı besleyebilecek, geçmiş ve geleceğin aynı anda varolabileceği yerler olarak, yönümüzü şaşırtan yerler olarak ele alınmalıdır. Her iki düşünür de, bu havuzun içine dahil edilecek olan metaforların oluşumuna ilişkin çok az şey söylemekteydiler. Ötesi havuzu oluşturduktan sonra bunun bir alt ses olarak okunmasına dair uyarılar; bu havuzun hangi süreçlerle oluştuğunu bildirmiyordu.

Böylece, sınırlar, girişler ve çıkışlar; birer serbestlik kanalları, zorlanmış geçiş noktaları ve üstüne de tarihi misyonlarıyla anlamaya çalışmaya devam edildi.

Çalışmalar üç dönemde tamamlanabildi. (Aslında, 1998'den beri kısmi gözlemler ve sınırın gündelik metaforlarını öğrenme ve bu metaforlara kapılmayla karışık bir dönem geçirdiğimi itiraf etmeliyim). Herşey birbirine giriyordu, herşey birbiriyle bağlantılı gibi görünüyordu. 1998 yılının kendi içsel döngülerinin o yıla ait metaforları nasıl yarattığını ve kendi içine kapanan bir özetçilikle nasıl soyutladığını, çok daha sonra kendilerini gösterdiler. Böylece, diğer yılların kendi yıllık veya dönemlik metaforların nasıl üretildiğini de anayabildik.

Örneğin, birinci etapdaki Suriye ve Irak sınırları çalışması için, üç hareket yapıldı. 2001 yılının Haziranı ile Eylül ayları arasında, ayrıca Ekim ayı içinde on gün ve ayrıca 2002 yılında Şubat ve Mart ayları boyunca üç kere alandan veri toplandı. Her üç dönemde de, Suriye ve Irak sınırı ve bunlara ait metaforlar farklılaştı. Nusaybin'in daha geleneksel bir sınır, şimdiki zamandan önceki zamanlara ait bir sınır olduğuna ilişkin düşüncemizin asılsız olduğu ortaya çıktı. Nusaybin Kapı, sadece eski zamanların düşmanlıklarını taşıyan bir kapı olmakla kalmıyor; hafızasının izlerini bu zamana taşıyıp, düşmanlıkları daima taze tutabiliyor, bu yolla uluslararası bütün görüntülerini ilçeye de taşıyabiliyordu. Habur Kapı'sında ardı arkası gelmez değişmelerin, mutlaka bir sabit noktası olduğu da ortaya çıktı: Sürekli değişen bir kapı politikası bu kapının en önemli özelliği idi ve Habur'a dair politikayı daha çok uluslararası şartlar belirliyordu.

Doğubayazıt için de benzer bir şekilde; mekanın (yer'in/place) nasıl olup ta alanlar (space) açabildiğine şahit olmak için, bu kasabada iki ayrı zamanda çalışmak gerekti. 2002 yılının Temmuz ve Ağustos ayları ve ek olarak Ekim ayındaki Doğubayazıt çalışmalarında, geçmişte daha yavaş olan, sınırın dönüşüm devrelerinin giderek hızlandığını gördük. Bu zaman zarfında kapı onarıldı, gümrükçülerin günöbirlikçilere karşı üstünlükleri ve eski parlak günleri azaldı ve kasabanın kaçağa bakışıyla beraber politikleşmesi de biraz daha belirginleşti. Sınırı bekleyenlerin yerel dinamiklerle ilgisi geri çekildi. Kapı, deyim yerindeyse hazırlanmış, yeni ulusal dinamiklerin eşliğinde uluslararası arena içindeki kaymalara eklenmeyi bekliyordu.

Sınırlar ve uçlar da, orada olduğumuz zamanlarda, kendi ivmelerini sürdürdüler. Birkaç devinim aynı anda hareket etti. Böylece öncelikle sabit çizgiyi, en azından bu çalışmanın yapıldığı üç yıl içinde değişmemiş olan çizgiyi sabit tutup,

yukarıda sayılanlar ışığında, sınır üzerindeki köyler seçildi. Akabinde, uçlar bunlara eklendi.

Böylece, öncelikle halkın zihnindeki yollar ve geçişler belirlendi. Köylüler kendilerini öteki merkezle, karşı devletle hangi geçişler aracılığıyla bağlıyorlardı? Geçmişte, daha uzak bir geçmişte ve yakın geçmişte ve şimdiki geçmişte bu yolları etkileyenler nelerdi? Örneğin neden, Kürt aşiretleri arasında Hesinanlar Nusaybin'e daha yakın olan Barım-Şihhasan-Tileber-Suriye yolunu izlerken Düdeyanlar, Ciyaspi-Baneh-Danir-Aynser-Dupic yolunu izlemekteydiler? Bunu birisinin daha az yerleşik olmasıyla ilişkilendirmek mümkün müydü? Doğubayazıt'ta Kapı'nın neredeyse içine girecek kadar yerleşmiş bulunan Gürbulak köylülerinin, karşıyla ilişkilerini akrabalık belirlemiyorsa ne belirliyordu vs.

ii.GEÇİTLER (Kapılar) ve DELİKLER (Pasajlar)

Kapılar, bir vatanın diğeriyle buluştuğu, zıtlığı ve veya bitiştiği yerler olarak, seçilmiştir. Kapılar, gümrükle birlikte anılsın anılmasın; vatanın geçişliliğini sağlamakla yükümlüdürler. Kapılar, bir milliyetin ve/ya vatanın uluslararası arenayla iktisadi ve politik buluşmasının, meşru açılışlarıdır/ delikleridir. Kapılar, ulusal ve/ya uluslararası iktisat ve siyasetle işigal edenlerin de vazgeçilmez alet edevatıdır. Kapılar bir devletin resmiyet simgeleridir. Bir devletin yanındakiyle ilişkilerinin nicel nitel karakteri, ikisi arasındaki kapıya bakarak anlaşılabilir. Verme ve yollama biçimleriyle, alma ve kabul etme mekanizmalarının en çıplak biçimde yaşandığı yerler, sınır kapılarıdır. Wilson ve Donnan, ulus-devletlerin, sınırdan neyin gittiğine değil neyin geldiğine dikkat ettiklerini vurguluyorlar.(Donnan & Wilson, 2002)

Bu çalışmada, daha önceden de belirtildiği üzere, sadece kara sınırları var. Gerçekte, Yeni Dünya Düzeninde, vatanların ve devletlerin küresel dünyayla asıl temasları havaalanları yoluyla oldu. Uluslararası olarak tanıtılan havaalanları, anonim kimlikleriyle aslında başlıbaşına bir 'kişisiz dünya'dır. Havaalanları deyim yerindeyse, 'kimsenin yeri/kimsesizin yeri'(noman's land) olarak düşünülebilir. Hemen hepsi aynı kişisizlikte, kendi para birimleri ve kendilerine ait kurallarıyla, birbirlerine, benzer değil, aynıdırlar. Havaalanı halklarının (pilotlar, yer görevlileri, güvenlik ve satış merkezleri ve alt-sınıf olarak da yolcular) hep aynı davranması beklenilir. Şaşılacak biçimde, onlar da aynı davranırlar. Harhangi bir rol çatışması

olmaması için zaten mekan ve biçimler son derece dikkatle düzenlenmiştir. Örneğin tuvaletler hepsinde aynıdır: Kadın, erkek ve özürllüer için, ışıkları, kapıları, kadınlarınkinde bebek bakım yerleri, temizleme, hijyen koşulları, ortalıktaki lizol kokusu, kağıtlar, duvar sifonları, tuvalete giriş ve çıkışlarda kapıların önündeki mahremiyet duvarı, kapıların üstündeki beyaz üzerine sarı kadın/erkek/özürllüyü simgeleyen işaretler adına evresel denilen bir işaret diliyle yazılıdır. Her şey, bütün simgeler, Heatrow, Singapoor, Diyarbækkır ve İstanbul'da birbirinin aynıdır. Bedenin bu en mahrem hali, kültürle en fazla ilişkili bu rutin davranış bile aynılaş/tırıl/mıştır. Havaalanları halkları diye bir cumhuriyetin varlığına insanın inanası gelir. Ancak bu da, şimdilik, bu çalışmanın konusu değildir.

Bu çalışma için üç kapı seçildi: Gürbulak, Habur ve Nusaybin kapıları, Türkiye'nin Suriye, Irak ve İran'a açılan ve onları da bir başka dünyaya doğru açan üç önemli geçiş (delik) olarak seçildi. Gerçekte, bir kapının denetimli bir delik olarak mı işleyeceği yoksa sadece bir bitişme noktası olarak mı kalacağı kararı, çok önemlidir. Örneğin Ermenistan sınır kapısı veya Cilvegözü kapısı sadece bir bitişme noktası, hatta iki devletin, devlet olarak karşılıklı 'durduğu' iki kıyı olarak görev yaparken, Habur veya Iğdır-Dilucu kapıları çok önemli bir geçiş görevi görmekte; bu iki kapı kısmen onları açan devletlerden dahi bağımsız çalışarak, ülkeyi uluslararası küresel sermayeye ve tüm dünyaya bağlantılandırmaktadırlar. Bazen bir kapı sönmekte veya gözden düşmektedir: Bulgaristan-Dereköyü kapısı veya İran ile Van/Saray-Kapıköy kapıları, böyle 'sönen kapılar'dır. Dereköy kapısı, Bulgaristan'daki sosyalist rejim boyunca, Türk asıllı Bulgarlar tarafından en çok kullanılan kapıyken, sosyalist rejimin çekilmesiyle beraber etkinliğini kaybetmiş, Kapıköy kapısı ise İran'la Türkiye'yi Şah rejimi boyunca en çok birleştiren kapıyken; küresel kapitalizmin her iki ülkeye farklı biçimlerde de olsa girmesiyle etkinliğini yitirmiştir. Şimdilerde Dereköy kapısının Bulgaristan tarafında bir zamanlar 15 kilometre ileriden başlayan dikenli teller paslanmış, kopmuş; büyük güçlü ışıldaklarının çoğu sönmüş; sınırı bekleyen, çok iri özel yetiştirilmiş kurt köpekleri sıskalaşmışken; bu sınırın bir zamanlar pek çok kaçak Türk asıllı Bulgar için bir kabus olduğuna inanmak zordur. Kapıköy'de de benzer olarak bir zamanların heyecanlı alışveriş merkezi, akla gelebilecek her türden malın, büyük/ küçükbaş hayvan, ev eşyası, temizlik maddeleri ve malzemeleri, süs eşyası, elektrikli eşya, kumaş, evcil hayvan, evcil olmayan hayvan, toprak, petrol ve maden türevlerinin her türünden ev, sanayi üretimi ve giyim eşyası, az ya da çok miktarlarda el değiştirirken; 1996 yılından bu yana kapıda sadece bomboş birkaç dükkan kalıntısı

kalmıştır. Görüldüğü üzere kapılar, delikler ve/ya geçişler olarak sönmekte veya parlamaktadır.

Bu çalışmanın bağımsız değişkenleri olarak seçilen kapılar ise, zaman içinde nitelik değiştirmelerine rağmen, Türkiye açısından önemleri hiç azalmamış olan kapılardır. Gürbulak, Habur ve Nusaybin kapılarını çalışmaya başlangıçta karar verirken, üç kapının da birbirinden son derece farklı nitelikler taşıdığını ancak belli belirsiz sezebiliyorduk. Çalışma ilerledikçe bu farklılıklara ilişkin düşüncelerimiz pekişti, üstelik öngörülmeyen farklılıklar da çalışmayla birlikte belirdi. Ek olarak her üç kapıda, kapıların birbirlerine benzer yanlarını da görebildik. Öte yandan Habur, Nusaybin ve Gürbulak geçişlerinin, benzerlik ve farklılıklarda biricik örnekler olmadığı da açıktır. Vatana 'denetimli giriş-çıkışlar'ın, pek çok özelliği birbirine benzer izler taşıyor ve karşıyla ilişkiler açısından da benzemezlikler gösteriyorlar. Bu sürecin Türkiye devletiyle ilişkisi de, doğrudan gerekirci (essetialist) bir biçimde kurulamaz. Örneğin Bulgaristan-(eski)Yugoslavya sınırındaki Torlak köylerindeki bir çalışma sırasında (1999), sınır sadece 15 kilometrelik bir tampondan ibaretti. Aynı Bulgaristan'ın, 40 km ötede Romanya sınırında bir gece trenle transit geçişimizde(2000), Romenler, Bulgar treninin duvarlarını, kapılarını elektrikli matkaplarla saatlerce delip uyuşturucu vs. aradılar.

Bütün bu karşılaştırma ve benzeşmeleri kanıtlamak için gerçek istatistikler, ne yazık ki en az başvurabileceğimiz kaynaklar... Sınır kapılarımızın giriş çıkış, ticaret vb. istatistikleri ne yazık ki son derece az tutuluyor ve daha da az açıklanıyor. Örneğin, Şırnak turizm istatistikleri içinde açıklanan sayılarla, 1998 yılında Kapı'dan giren yabancılar 20689, giden Türkiye vatandaşı sayısı da 191348 olarak bildiriliyor. Türkiye'ye, Güneydoğu'ya, karayoluyla gelen 217148 kişinin 191348'inin Habur Kapısı'nı kullanmış olduğu da duyuruluyor, ancak, bu istatistiğin hemen altındaki notta, kapıdan güneydoğu çıkışlarının sayısının bu sayının içinde olduğu belirtiliyor. Diğer bir deyişle, Kapı'nın ticari olarak sayımlarını bilmemiz de , beşeri malzemeyi takip edebilmemiz anlamına gelmiyor. Şırnak Valilik raporu Habur Kapısı'ndan ayda 75bin ton, Iğdır Kapısı'ndan da 15bin ton motorin ithalatının yapıldığını bildiriyor (2001) Valilik ayrıca bu kapsamda getirilen motorinin Türkiye genelinde dolaşımının serbest olduğunu ve KDV hariç her türlü vergi ve fondan da muaf olduğunu da bildiriyor. Ancak aynı kapıda yasal olarak gelen kaçak mazota el koyma ve devretme görevi yapan TPIC'in verilerine, yasal bildirim izinlerine rağmen ulaşmak mümkün

olamıyor. Hatta TPIC kayıtlarının, pek çok gizi devlet verisinden daha gizli olduğu söylenebilir.

Gümrük Müsteşarlığı'nın tanıtımında Türkiye'nin 82 kapısı(gümrükleme, kara sınırı ve hudut kapısı olarak) olduğunu bildiriyor. 1973'te bu kapılar arasında, kara kapıları şöyledir (Anıl, 1973:82):

BATI:

BULGARİSTAN SINIRI'nda: Dereköy ve Kapıkule;

YUNANİSTAN SINIRI'nda: İpsala, Uzunköprü, Pazarkule ve Edirne;

DOĞU:

SURİYE SINIRI'nda: Yayladağ, Kilis, Cilvegözü, İslahiye, Çobanbey, Öncüpınar, Karkamış, Akçakale, Ceylanpınar, Nusaybin ve Mürşitpınar;

IRAK SINIRI'nda: Habur;

SURİYE SINIRI'nda: Esendere, Kapıköy, Gürcübulak (1973'te)

NAHCEVAN SINIRI'nda: Dilucu;

ERMENİSTAN SINIRI'nda: Alican;

GÜRCİSTAN SINIRI'nda: Sarp; Türkgözü, Aktaş.

Kapıların bazıları sadece ticarete, bazıları sadece insan ve araç geçişine, çok azı da hem ticaret, hem araç ve hem de insan geçişine açıktır Habur Kapısı, diğer kapıların içinde en yeni kapı olmasına rağmen, gelir getirisi açısından, kara sınırları içinde en büyük kapıdır. Şırnak Valiliği'nin web sayfasında Kapı şöyle tarif edilmektedir: '1973 yılında Gümrük İdare Memurluğu iken, 1976'da Gümrük Müdürlüğü'ne, 1981'de de hızlı bir büyümeyle Gümrükler Başmüdürlüğü'ne terfi etmiştir. Habur Sınır Kapımız 713 dönümlük arazi üzerine kurulmuştur. Saha içinde 10.000m2lik kapalı alan, lokanta, VİP salonu, çeşmeler, WC ve duş yerleri vb. 'sosyal' tesisler; ayrıca 13 Giriş 13 Çıkış olmak üzere toplam 26 peron ve 8 tane kantar vardır.' Aslında, Kapı'nın tarihçesi ve geçirdiği aşamalar, burada anılardan biraz farklıdır. Hemen her politik değişme gümrük ve sınırlara doğrudan yansımıştır. Habur Kapısı da bu değişikliklerden en çok etkilenenlerden birisidir. Kapı, sadece Türkiye'nin Irak sınırına açılan tek yasal geçişi olmakla kalmaz, aynı zamanda Irak'ın da (ve Türkiye'deki adıyla Kuzey Irak, kendi adıyla Kürdistan'ın) Türkiye'ye açılan tek kapısıdır. Kapı ve hemen çevresi, Körfez Savaşı sırasında iki taraflı yoğun bir BM

yardım malzemeleri trafiğine (önce yardımlar Irak'a taşınmış, sonra Irak bunları sattığı için geri taşınmış) ve yine aynı dönemde Saddam Hüseyin'den kaçan peşmergelerin çaresizce sığınmasına sahne olmuştur. 1994 yılında motorin ticaretine açılmıştır. Kapıya 'iyileştirme çalışması' adı altında çeşitli kereler eklemeler ve düzenlemeler yapılmıştır. En son 1999 yılında, kantarlar, sosyal tesisler, altyapı vb. eklenmiş, binalar ve yollar düzenlenmiş, gümrük işlemleri elektronik ortama geçirilmiş ve kapılar ve merkezle bağlı bir şebeke sistemi yerleştirilmiş, güvenlikle ilgili önlemler elektronik olarak da alınmıştır. Irak'ın 2003 yılındaki işgalinde de taşıt ve insan trafiği benzer bir yol izlemiştir. Kapı, Türkiye gündemine yine savaş ve etnisite tartışmalarıyla oturmuştur.

Eğer bir kapı insan, araç ve ticaret geçişine aynı anda açıksa, içeride 12 farklı kuruluşun birer bürosu vardır. Habur Kapısı'nda bu kuruluşlar, farklı bakanlıklara bağlı olarak: Mülki İdare Amirliği, Gümrükler ve Gümrük Muhafaza Başmüdürlüğü, Emniyet Amirliği, Saymanlık müdürlüğü, Tahaffuzhane ve Veteriner Hekimliği, sağlık denetleme merkez Baştabipliği, Turizm Danışma Müdürlüğü, PTT Şube müdürlüğü, Ulaştırma Şube müdürlüğü, Tekel Vergisiz Satış Mağaza Amirliği, TASIŞ İşletme Müdürlüğü ve TURİNG ve Otomobil Kurumu Müdürlüğü. Bütün bu kuruluşların koordinasyonundan, valiliğin görevlendirdiği mülki amir sorumludur.

Habur kapısı, motorin ithalatına izin verilen ilk kapıdır. 1999 yılında Iğdır-Dilucu Kapısı'na da motorin ithalatı izni verilmiş, ancak bu izin 2002 yılında kaldırılmıştır. Habur Kapısı'nda kesintilerle de olsa bu izin devam etmektedir. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından belirlenen yıllık motorin ithal kotaları, Ağrı için 25000/6000; Artvin 28000/18000; Ardahan 11000/7000; Hakkari 8.500/5000; Iğdır 25000/0, Şırnak 6.800/0 ve Van 64.800/43000 ton toplam 169.100/ 89000 ton motorin tahsisi vardır.

Kapılar üç geçişi organize etmektedir: İnsan, Mal ve Araç. Bu üç grubun her birisiyle ilgili kısımların görevleri birbirinden çok ayrıdır. Örneğin Sağlık Bakanlığı'nın sınırda bulaşıcı hastalık vb. tespit ve engelleme sorumluluğunu alırken, TURİNG, araçların yaş gruplarını tescil etmekle; Tekel Vergisiz Satış Mağaza Amirliği, freeshopların işletilmesi ve ihalesinden, denetimine kadar; Emniyet Amirliği de sınır içi güvenlikten sorumludur.

Habur Kapısı, üzerinde en çok spekülasyon yapılan kapılardan birisidir. Ancak buradaki belki en dikkat çekici husus şudur: Bir kapının üzerinde konuşulurken, sözler, bu kapının geçiş kapasitesi, geçiş üstünlükleri veya zayıflıkları, geçilen ülkeyle

bağlı olarak potansiyeli vb. üzerinde çeşitlenir. Kısacası kapılara hep bir dışa açılma noktası dahası, bir geçiş olarak bakılmaktadır. Oysa kapı, içerdiği alan ve bu alandaki geçici veya kalıcı insanlarıyla, adeta canlı bir varlıktır. İçinde geçici olarak dolananlar ve kalıcı olanların birlikteliklerinin ve kendilerinin gerilimleri, hemen her sınır kapısında o kapının kendi özellikleri olarak belirir. Kapının iç alanı, bu geçişin zıddı olarak durur. Örneğin Sağlık Denetleme Merkezi Baştabibliği, böylece, sınır içindeki yaralanmalar vb. nden de sorumlu hale gelmektedir, ya da freeshopların görevlileri zaman zaman emniyet görevlileriyle çay içmeye gitmekte, bu arada pasaportlar da bekleyebilmektedir. Bütün bu işlemler karşı tarafın görevlileriyle de tekrarlanır. Suriye görevlileri arasında, işler biraz seyrekleştğinde, birlikte çay içmeye çağrılanlar elbette rütbelerine göre değil, dostluklarına göre ayrılmaktadır. Resmîyetin, yani devlet ve kurumlarının, sınırı sadece geçişin bir görüntüsü olarak örgütlenme gayretlerine rağmen, sınır bölgesi kalıcılığıyla yaşamaktadır. Kapının geçici dolayısıyla ölümlü olduğunda ısrar etmek, bazen son derece vahim de olabilir. Örneğin Habur Sınır Kapısı gibi hergün yüzlerce mal ve akaryakıt aracının geçtiği, durakladığı ve konakladığı bir alanda, en azından bu çalışma yapılırken ve yazılırken, itfaiye teşkilatı ve/ya yangın söndürme için alınmış bir tertibat yoktu.

Gürbulak Kapısı 1937 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Türkiye'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İran'a açılan kapısı daha önceleri Doğubayazıt'ın Ortadirek (Kızıldize) köyündeydi. Kapı 1972 yılında, şimdi Gürbulak olarak anılan yere, yani 45-45-A sınır taşlarının olduğu yere taşınmıştır. 1973'te Gümrükler Muhafaza Müdürlüğü kayıtlarında bu mevkinin adı Gürcübulak'tır. Gerek Ağrı Valiliği gerek Gümrükler Müsteşarlığı'nın tanıtımlarında, Kapı'nın eski yerine dair, hiç bir bilgi yoktur.

Kapı 30 Mayıs 2003'te UND (Uluslararası Nakliyeciler Derneği) tarafından revize edilerek hizmete açılmış ve hizmet alanı özelleştirilmiştir. Bugünkü haliyle 74000m² alanı kapsayan Kapı'nın sağlık, sosyal tesis vb. yapıları yeniden yapılmıştır. Gürbulak kapısı Habur'dan farklı olarak ticari mal ve insan geçişinde daha yoğun kullanılmaktadır.

Habur Kapısı'nın karşısındaki ve etrafındaki boşluğa zıt olarak, Gürbulak Kapısı'nın hemen bitişiğinde Gürbulak köyü vardır. Bu köyün hemen yanında ve Kapı alanıyla köy arasında Gümrük Başmüdürlüğü'nün binaları, yemekhaneler, lojmanlar ve misafirhane vb. yer alır. Gürbulak Kapısı içinde de yukarıdaki kuruluşların her birinin birer bürosu vardır Burada ek olarak, Kapı'nın iç bölgesi'nde yolcu Kapı'nın

çıkışına kadar taşıyan minibüsler de bu kapının farklılığıdır. Hemen karşıda İran'ın Bazergan kapısı yer almaktadır. Bazergan kasabası da 25 km uzaktadır. İki devletin arasında duran ve bir tarafı İran'dan çıkış ve karşı kapısı Türkiye'ye giriş olan ve tarafsız alan sayılan, büyük, bakımsız bina 2002'de yıkılmıştır. Gürbulak, kârlılığı ve çevrimi Habur kadar olmasa da mal ve insan akışı açısından Türkiye'nin ve Doğu Anadolu'nun önemli bir kapısıdır.

Nusaybin Kapısı, bu iki kapıdan farklı olarak, Nusaybin ile Qamislo (Kamışlı) kasabalarını ikiye bölen teli ve mayınlı araziye bir yüzük gibi boğar. Diğer iki kapıdan da daha eskidir, 1928'den itibaren vardır. 1928-1954 arasında tek çitle idare edilen kapı, 1968'den bu yana transit kapı statüsüne geçmiştir. 1921 Ankara Antlaşması'ndan bu yana da sınır kanunlarına tabiidir. Nusaybin Kapısı, pasavan kapı olarak açılmış ve 1974'te pasavan kapı hali bitmiştir. Nusaybin'deki diğer giriş demiryolu girişidir ve şehrin diğer ucundadır. Bu demiryolu, 1996'dan bu yana işlevsiz görünmektedir. 1984'de TCDD'nı Haydarpaşa-Bağdat seferini iptal etmesi, bu geçişi neredeyse yok etmiştir. 1996'da bu kapı mazot ticaretine açılınca kapıdan 150.000 araç geçmiş ancak 1996'da, araçlar için 'Uygunluk belgesi' istenince, bu sayı 15'e düşmüştür. Bu çalışmada, demiryolu geçişi değil, Nusaybin karayolu kapısı incelenmiştir.

Nusaybin kapısı, en fazla kasaba halkının günübürlük, bavul ticaretine geçişi için kullanılmaktadır. Bu kapı, 1. Sınıf Gümrük statüsünde olmasına rağmen, Kapı'dan ticari işlem yoktur. Bunun bir sonucu olarak da örneğin Nusaybin'de gümrük komisyoncusu ve müşavirliği yoktur. Diğer iki kapıya oranla en eski ve en bakımsız kapı budur. Kapı iç alanı son derece dardır ve Türkiye tarafında kasaba uzanmasına rağmen, kapıya giden caddeye yaklaşıldıkça ve girince, tel örgüler ve askeri kontrolün en yoğun olduğu kapı da Nusaybin kapısı'dır.

Kapılar, geçiş satüleri ve geçirgenlikleri çeşitli yasalarla düzenlenmiş olan geçişlerdir. Bu yasalar da gümrük yasaları adıyla anılırlar. Gümrüğün düzenlenmesi, Türkiye'de 1918 sayılı kanunla yapılmaktadır ve adı da "Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun"dur. 12 Ocak 1932'de yürürlüğe giren kanun, çeşitli değişikliklere konu olmuştur. Maddeleri arasında kaçığın tarifi ve saptaması, arınması, bulunması, cezaları, el konulan malların saklanması ve elden çıkarılması, 'kaçakçılık maksadıyla teşekkül vücuda getirmek' ve cezaları vb. vardır. Gümrük kanununu desteklemek amacıyla oluşturulan ilgili mevzuatta ise, en ayrıntılı olanlar, mal rejimleri ve ticarete konu olan malların geçişlerine ilişkin hükümlerdir. Örneğin 1973 tarihli mevzuatta da, son değişikliklerde de, kişilerin zat eşyalarıyla beraber

yanlarında getirebilecekleri, ticari eşyanın izin verilen miktarları tek tek sayılmaktadır. Kanunun şimdiki sınırlamalaları, 200 adet sigara ve 50 adet sigarillo ve 10 adet puro ve 200 gram kıyılmış tütün (200 adet yaprak sigara kağıdıyla birlikte)ya da 200 gram pipo tütünü ya da 200 gram ağız tütünü ya da 200 gram tömbeki ya da 50 gram enfiye; 1 şişe 100 cc.lik ya da 2 şişe 70 veya 75.cc.lik içki; en fazla 120 ml.lik şişelerde beş adet kolonya parfüm, esans veya losyon,; 1 kg. kahve, 1kg. çözülebilir hazır kahve, 500 gram çay, 1 kg. Çikolata ve 1 kg. Şekerden mamul yiyecektir (Madde 36/1). Oysa örneğin, 1973'te çikolata, pasta şekerleme vb. için 20 kg.a kadar çocuk mamaları için de 5 kg. a kadar izin vardır. Bu tarihte, sigara. çay vb. için değil, yolcunun beraberinde getireceği teyp, pikap, radyolar, tvler, müzik dolapları, teyp bantları, elektrikli ev aletleri, fotoğraf makinaları, giyim eşyası ve oyuncaklar için son derece ayrıntılı listeler düzenlenmiştir. Geri kalan kısım için toplam bir TL miktarıyla sınırlama yapılmıştır (Anıl, 1973:156-161). Görünen o ki, her dönemde, kapıdan geçene yönelik önlemler de değişmektedir. Bu çalışmada, esas olarak mal ve insan geçişi üzerinde durulmuş ve günübürlük geçiş yapanların taşıdıkları malların nitelikleri ve bunlara gümrükçülerin tepkileri incelenmiştir.

Ancak devletin gümrük kanunlarındaki esas iddiası, kapıların gümrüğün esas geçişleri olduğu üzerinedir. Öyle ki, bu anlayışa göre, gümrükle ilgili herhangi bir şey (hal, işlem vb.) sadece ve mutlaka hava-deniz-kara ve/ya demiryolu kapılarından birisinden geçmek zorundadır. Bu zorunluluğu delen iki istisna vardır: Eski dönemlerde kaçak eşyaların satıldığı Pasajlar (kaçakçı pasajları) ve şimdi küresel kapitalizmin gümrüksüz ve vergisiz ticaretini yapabildiği Serbest Bölgeler. Ancak, ilginçtir, şimdilerde Serbest Bölge Rejimini düzenleyen hükümler de Gümrük Kanunu içine alınmış olmasına rağmen, geçmişte Kaçakçı pasajları için hiç bir hüküm yoktur. Sanki bu pasajlar hiç yokmuş, hiç olmamış gibidir.

Oysa bu pasajlar, nitelik olarak kapıların görevlerine eşdeğer bir iş görmektedirler. Bunlar, deyim yerindeyse, kasaba ve/ya şehirlerin içindeki Kapı'lardır. 1970'li yıllardan itibaren yolu Kilis, Antep veya Nusaybin'in yakınından geçen hemen herkes pasajların içerikleriyle ilgili ve bilgilidir. Bu pasajlara giren malın faturası yoktur ve mal, ancak pasajdan çıktığında kaçak sayılmaktadır. Böylece bu pasajlar, kapılardan da, hatta serbest bölgelerden de daha özel bir statüsü olan geçiş delikleri, vatanın bağındaki kara delikler haline gelmektedir.

Bu çalışmada kapı, kapıların iç alanları ve pasajlar, vatani kesen noktalar, geçiş alanları ve delikler olarak ele alınmıştır.

E. SINIRIN İKTİSADİ ANTROPOLOJİSİ

i. SINIR VATANDAŞI OLMAK

Bu çalışmada, kültürün, iktisadi sistemler için nasıl diyalektik bir rolü olabildiği, yapısalcı olmayan bir biçimde incelenmektedir. Kültüre, toplumsal süreçten kopuk ve iktisadi bir maddeci alanla belirlenmiş bir inançlar, nesnelere ve pratikler alanı ve denizi olarak bakamayız. Wolf'un da söylediği gibi onun temsili doğasını ya da ideoloji ve toplumsal ilişkiler bağlamındaki kurucu rolünü tamamen eksik bırakmış oluruz (Wolf, 1998:209).

Ancak bu kısımda kuramları biraz eksik bırakarak, daha çok verilerden hareket edeceğiz. Bu iki sınırın dönüşme ve dönüştürme kapasitelerini ölçmek için, bildiğimiz en eski kuramlardan birisine başvuracağız: Birikim rejimlerini izleyerek, Suriye ve Irak vve İran sınırının, sınırın kendisinin, sınırın içindeki sosyal oluşumların sınıfa dönüşme kapasitelerini, bu kapasitenin daha merkezi olanlarla birleşme ve onları dönüştürme yollarını izlenecek. Özetle bu çalışma, 'sınır insanı olmanın anlamları', 'sınırdan faydalanma ve sınırda engellenmenin antropolojisi' ni yapmayı hedefliyor. Bu izlemeyi de tarihsel süreç içinde hangi sosyal yapıların kendi güç dengelerini sınır aracılığıyla nasıl kurabildiklerini inceleyerek yapacak. Donnan ve Wilson, sınır çalışmalarında sınırın bir bağımsız değişken olarak ele alınması gerektiğini vurgulayarak; "Ancak" diyorlar, "çoğu antropolog, ne yazık ki sınır kültürü ve topluluklarını birer araştırma nesnesi olarak etnografik bir çalışma içinde seçerler. Çok azı kültürel güç ve devletin ilişkilerini dikkate alırlar" (Wilson ve Donnan, 1998: 5).

Böylece, örneğin M.VonBruinessen gibi bazı yazarların iddia ettikleri gibi (VonBruinessen), sırt kaçakçılığının bu bölgede ağalıktan kopmaya yarayan bir birikim oluşturup oluşturmadığı; karşı taraftaki ailelerle ilişkilerde siyasi sınırların ne oranda kopartıcı ve uzaklaştırıcı olduğu; beşeri bağların siyasi sınırlara üstün gelip gelmediği, belki daha ötesinde, 'Türkiye sınırları çizilirken beşeri sınırların hiç dikkate alınmadığı' iddialarının doğruluğu; ve giderek etnik bağların bu siyasetin iktidarını hiçe sayacak kadar kaplayıcı ve karşı çıkıcı olup olmadığı gibi bazı sorulara da cevap aranıyor.

Bu kasabaların (Nusaybin, İdil, Cizre, Silopi ve Doğubayazıt) sınırla beraber dönüşmesinin, daha doğrusu Türkiye'nin üç sınırının, Suriye ve Irak ve İran sınırlarının dönüşümlerinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi siyasi oluşumlarıyla nasıl bağlantılandığını; merkezdeki siyasi dönüşümlerin- TBMM, Partiler ve siyasi yapı- vatanın bu uzak ve kenar parçalarıyla ne oranda bağlantılı olduğunu göstermeye çalışacağım. Ancak bu çalışma bir siyaset sosyolojisi veya politik antropoloji çalışması olma iddiasında değildir. Aksine sınırın kendi birikim rejimlerini, kültür aracılığıyla izlemeye çalışmaktadır. Çalışmanın temel iddiası şudur: Sınırın kendi kültürü vardır ve bu kültürün temelini oluşturan birikim rejimi; diğer sosyal ve iktisadi rejimler için kurucu bir öge görevini görmektedir. "Sınır hem bir süreç hem de bir kurumdur" (Wilson & Donnan, 1998: 23) Böylece, 1923 ile 2002 arasında sınırın kendisine ait bir kültürü iktisadi bağlar ve sistemle nasıl ve hangi dinamiklerle birlikte yaratıp dönüştürdüğüne bakmaktayız. Zira Tapper'in de işaret ettiği gibi; 'antropologların ihmal ettiği ya da özensiz olduğu hususlardan birisi de; arşivleri ve diğer kaynakları yeterince özenli ve eleştirel kullanmamak, zaman zaman devlet politikalarının veya dünyadaki ekonomik ve politik sistemlerin güçlerini yeterince dikkate alma konusunda yetersiz kalmaktır' (2004: 22). Sorulardan bazıları şöyledir:

Hangi dönemlerde hangi malların, hangi sınırlardan geçişleri baskındır? Bu mal geçişleri hangi sosyal ve ekonomik saiklerle (sınıf, statü grupları vb.) olmuştur? Hangi sosyal yapıları sınırı bekleyenler hangilerini sınırı zorlayanlar olarak ele alabiliriz? Bu güçlerin zaman içinde değişmelerini nasıl yorumlayabiliriz? Daha önemlisi bu değişmelere nasıl bakmalıyız? Nasıl keşfetmeliyiz? Bu etki ve güç kalıplarının hangileri geleneksel, hangileri feodal, hangileri kapitalist, hangileri küreseldir?

Hangi sınırlarda hangi uzantılar hangi dönemlerde uç boyları (frontiers) oldular? Yani iktisaden, siyasi ve sosyal olarak sınırdan hangi bölgeler etkilendi? Bu etkilenen bölgelerde kimler, hangi gruplar, nasıl etkilendiler? Ve nasıl tepkiler verdiler? Bu etkilenen alanlar arasında içeriye olanlar kadar dışarıya olanlar da oldu mu?

Kapıların ve diğer geçişlerin oluşmasındaki etken faktör nedir? Kapılardan önceki zamanlarda da bazı yasal geçişler var mıydı? Başkaca kapılardan söz edilebilir mi?

Bu kısımda mekanı sabit tutarak zamanı izlemeye çalışacağız. Bu kurucu ögenin, çeşitli zaman dilimleri içinde hangi yapıları nasıl dönüştürdüğünü ve kendisinin de etkilenme kalıplarını anlayabilmenin tek yolu; niteliksel tekniklerle zaman dilimlerini izlemektir- ki ben de bunu yaptım.

Kapılar, sınırların en sabit unsurlarıdır. Zaman içinde, bir kapının açılıp kapanması ya da daha çok ticarete izin verecek şekilde yeniden düzenlenmesi gibi, esas olarak harekete yönelik olmayan küçük değişimleri saymazsak; kapılar açıldıkları andan itibaren en sabit unsurlar olarak iş görürler. Böylece kapılara sabit mekanlar görevini yükleyerek, bu kısımda her iki sınırın da iktisadi serüvenini izleyebiliriz. Her bir kapının hangi dönemlerde hangi kategorilerle belirginleştiğini izleyerek, ait olduğu sınırın ülke içindeki birikim rejimlerine etkilerini de çıkartmamız mümkün olacaktır.

ii.SURİYE VE IRAK SINIRLARI:

Nusaybin sınırı, tel örgü, mayın, mevsimlik işçilik, tarım işçiliği, küçük esnaf ve bavul ticareti vb. sözcüklerle özetlenebilir. Türkiye'nin Suriye sınırı 857km.lik bir alanı kapamaktadır ve belki de Türkiye'nin en gözönünde olan, hakkında en çok konuşulan ancak en verimsiz en az ticarete konu olan sınırdır. Suriye sınırı üzerindeki 5 gümrük kapısından bir tanesi de Nusaybin-Qamislo sınır kapısıdır. Geçim kaynakları itibarıyla bu nüfus 1928'de çizilen sınıra bağlı olarak sınır ticaretine dönmüş durumda. Ancak 1996'dan itibaren sınır ticareti sadece bavul ticareti ile sağlanıyor.

Günde 300 kişinin idari makamların izin verdiği 0.5 kg çay, 5 parça kumaş, vb. Eşyayı taşımak için günlük geçiş yaptığı bir ilçe durumundaki Nusaybin'de; gümrük de ithalat ihracatın bu kapıdan yapılmaması nedeniyle atıl kalmış.

Sınır Türkiye tarafından belirlenip korunuyor. 10 metre arayla dikilen 1.5 metre yükseklikteki beton kazıkların arasına gerilen dikenli tellerden itibaren mayınlı olan-*tampon bölge* tabir edilen ve sınır boyunca genişliği 400 metre ile 1 km arasında değişen alan da Türkiye toprakları içindedir. Bu genişliğin bitiminden hemen önce ikinci dikenli tellerin önünde her 50 metrede bir yerden yüksek konumlandırılmış, her birisinin içinde birer askerin beklediği beton *gözetleme kuleleri* yer alıyor. Kulelerin

hemen önünde , *cadde* adı verilen ve gözetleme kulelerindeki askeri denetleme, nöbet değişimi vb. İçin kullanılan toprak bir yol var.

1928-38 arasında tekrar tekrar çizilen Suriye sınırı ve Irak sınırı, 1996 yılında tamamen mayınlandı ve tel örgüler sıklaştırıldı. 1928'den itibaren 1980'e kadar sınır Türkiye'de yaşayan insanlar için bir illegal geçim kapısı idi. Sırt kaçağı adı verilen bu işi yapanlar; mayın izleyicileri(kılavuzlar) eşliğinde büyük ve küçük baş hayvan götürmekte (bazen yüzlerce hayvandan oluşan sürüler), karşılığında dönemlere göre değişen ve sadece bir insanın veya bir hayvanın taşıyabileceği kadar yükü (kumaş-tütün-daha sonraları elektronik) aynı mayınlı araziden geçilerek dönülmektedir. Geçmişe ait hikayelerde; dönemin askerine rüşvet verilerek sınırın aşıldığı vb. yaygındır. Ancak bu rüşvetle geçme işi anlaşılan daha çok bireysel düzlemedir.

1980'de sınıra her elli metreye birer gözetleme kulesi dikilince; mayınlı arazinin geçilmesi zorlaşmış; ek olarak Türkiye'nin "ihracata dayalı ekonomiye geçişi" ile birlikte, Suriye'den az miktarda ve sırtta getirilen malların değeri kalmamıştır. Şimdilerde halkın arasında söylenen: "asıl kaçağın büyük miktarda İstanbul'dan ve hava yoluyla yapıldığı"; "kaçakçılığın öldüğü- kaçakçılığın artık resmileştiği" ve "artık bölgeye gelen kaçak malın İstanbul'dan geldiği"dir.

Son dönemde, Türkiye kendi sınır kapısından az miktarda (kb. 0.5 kg çay; 5 parça kumaş) kişisel ve ticari olmayan mal girişine izin vermiştir. Ancak bu durum ilçede 300 ailenin günlük ekmeğini sağlamakta ve günü birlik giriş çıkışlarla Suriye-Türkiye arasında az da olsa bir mal akışı sağlanmaktadır.

Ek olarak, başlık parası ve masrafı daha az olduğu için Suriye'den çok genç kızlar alınmakta, bu da "saklı nüfus" denilen bir sistemle yapılmaktadır saklı nüfus, öldüğünde nüfustan sildirilmeyen bir kız çocuğunun eski nüfusu ile Suriye'den gelin getirilen kızın; Türk vatandaşı yapılmasıdır. Geçmişte Türkiye'ye özellikle sınır kasabalarına gelin gitmek çok arzu edilen bir durumken; Türkiye'nin bozulan ekonomik yapısından sonra bunun azaldığı; artık Suriyeli genç kızların almanya veya Avrupa'lı Kürt gençlerle evlenmek istediği söylenmektedir. Yine de son bir yılda 100'e yakın Suriyeli genç kız gelin olarak sadece Nusaybin kasabası ve köylerine getirilmiş ve kaçak olarak nüfusa kaydettirilmiştir.

Nusaybinliler, sınırla içiçe yaşarken; kendi kültürel rezervlerini dönüştürmekte ve yeni yasal süreçlerle yeniden sınırı yaratmaktalar.

Sınır boyunca 1960'a kadar araziler karşılıklı sürülmüş; bundan sonra arazi mübadelesi ile bu yasaklanmış. 1980 sonrası ise geçiş ancak kapıdan yapılabilmiş.

Her iki tarafta da özellikle göçer ve yarı göçer aşiretlerin geniş ve kalabalık akraba grupları yer alıyor.

1980' kadar 400m ile 1 km arasında değişen mayınlı araziden sırtlarında kaçak eşya taşıyanların yaptığı işler, yoksulluk ve genel ekonomik durumla bağlantıları kurularak bir macera, kahramanlık, cesaret işi olarak anılmaya başlanmış. Hemen her köyden sınırdan ölenler ve mayından etkilenenlerin öyküleri "karşı çıkış" öyküleri olarak; türküleştirilmiş.

Şimdi ise bu 'karşı olma' hali çok daha örtük biçimler almasına rağmen hala mayınlı bölgeye ait bazı söylencelerle beslenmekte ve karşı çıkış; bütüncü bir şekilde legaliteye; formal alana karşı çıkışla bütünleştirilerek söyleneleştirilmekte.

İkinci sınır: Habur. Türkiye'nin en büyük mazot ve fuel ticaretinin yapıldığı kapı. Yılda 1996'dan önce 150 bin araç giriş-çıkış yapmış. Bugünlerde 15.000 araca düşmüş (2002). Habur, Körfez Savaşı ile birlikte Türkiye'nin Kuzey Irak üzerinden mazot ve petrol ürünlerini aldığı kapı olarak görülmektedir. Başka bir deyişle de Irak'a konulan ambargonun, Türkiye üzerinden işlevsi kılınması olarak da. Bazı resmi otoriteler ve bazı Kürt milliyetçisi gruplar da, Kapı Habur sınır kapısı devletin bölgeyi sübvansiyonu olduğunu itiraf ediyorlar.

Nusaybin-Suriye kapısından farklı olarak Habur bir ilçenin içinden geçmemektedir. Ancak Şırnak, Siirt ve Mardin'e bağlı 12 kadar ilçenin ve üç ilin neredeyse tamamı çeşitli büyüklükteki mazot tankerleri ile petrol ürünleri taşıyarak geçimlerini sağladıklarından; Habur Kapısı bölge'nin en büyük ve temel geçim kapısıdır. Şu anda 45300 araç kayıtlı ve 200.000 aile mazot ticaretinden geçimini sağlıyor. Habur Kapısından günde 2000 araç giriş, 2000 araç çıkış alıyor. Günlük satın alınan mazot ve fuel miktarı 75 bin ton (2002).

1999'a kadar her kamyon sahibi kendi tankeri anadolunun istediği yerinde istediği fiyata satarken, 1999'da Türkiye Cumhuriyeti. TPIC adlı bir şirketi alımları yaparak TP'ne devretmekle görevlendirdi. TPIC %10'u TP hisseli bir özel şirket olup; yaptığı şey sadece belli miktarda mazot ve fuel'i depolayarak aynı gün içinde üzerine % 30 fiyat farkı koyarak TP'na devretmektir. TPIC'in ortakları OPET, PET-LINE, TUTA, AYTEMİZ, MOİL, SHELL gibi uluslararası veya bunların ulusal ortaklarıdır. 1996'da bölgede oluşturulacak AŞ lere yerli hisse adıyla bir pay verileceği söylenmişken, sonradan bundan vazgeçilmiştir.

Bütün bunlar arasında devletin gayri resmi olarak sınır vatandaşlarına tanıdığı bazı haklar vardır. Büyük tonajlı petrol taşımacılığı ancak yörenin zenginlerine

mahsus bir fırsattır. Bunun dışında örneğin Kızıltepe- Bismil-Cizre gibi ilçelerde büyük ve güçlü aşiretlerin öncelikle reislerine, sonra da tüm aşirete ait büyük taşımacılık filoları vardır. Büyük miktarda taşımacılığı aşiret vb. geleneksel yollarla sağlayamayan bazı ilçelerde (İdil, Silopi vb.)ise; yoksulların ancak eski model veya kamyonun üzerine bindirilmiş, banyo teknesinden, demirciye yaptırılmış büyük haznelere kadar bazı tankları taşıyarak mazot vb. getirme imkanı olmaktadır. Ancak belli model araçlarla taşıma yapılabileceğine dair mevcut kanunlara rağmen, sınır kapısında yasal olmayan ama yönetmeliklerle düzenlenmiş biçimiyle bu eski ve donanımsız tankerlerin geçişine izin verilmekte, bir deyimle göz yumulmakta; ayrıca her tanker sahibine 400-500 lt kadar kendisine ait mazot getirebileceği söylenmektedir. Bugünkü görünüm, şoförlerin 100-200 lt. bidonları koltuk altlarına sıkıştırdığı; 2 tona yakın 'kendine mazot' alabilmek için kaçak-görünmeyen tankların yaptırıldığı; eski yeni kilometrelerce uzunlukta bir sıradır. Zaman zaman rüşvet/ yalvarma/ kaçak geçirme/ göz yumma vb. informal geçişlerle, göz yumulan ve yasal olarak hesaplanandan fazlası mutlaka geçirilmeye çalışılmaktadır.

Bu ön bilgiler ışığında, şimdi kronolojik bir birikim rejimleri çerçevesi çizmeye başlayabiliriz:

NUSAYBİN VE İDİL/CİZRE/SİLOPİ SINIRLARI

1928-1954 DÖNEMİ Baskın kategori: UÇLAR (FRONTIER)
(KEÇİYİ YARDAN UÇURAN BİR TUTAM OTTUR:
Jİ bo nefsê, dikevi hefsa)

GENEL ÇİZGİLER:

Yoksulluk ve kıtlık dönemi

Sınır olarak kabuller daha çok dere boyu, ırmak yatağı, dağ sınırları,

Getirilen mallar: Gaz, tuz, sigara kağıdı, ampul, lamba fitili, kağıt, **Götürülen mallar:** tütün, palamut, pekmez, kesilmiş ve işlenmiş ağaç,

1954'e kadar tek sıra tel, sınır mayınsız ve seyrek düzen sınır karakolları, seyrek pusu var.

Köylerde: ağalık sistemi. Ağa getirilen/götürülen maldan cüz-i bir pay alıyor.

Ağasız köylerde her sırtçı kendisine çalışıyor ve malı en yakın büyükçe yerleşimde satıyor.

Getirilen malın kullanım değeri yüksek, satış değeri yerel.

Geleneksel yapı ile birlikte ilerleyen *sırt kaçakçılığı*

KARŞI DEVLETLE İLİŞKİLER:

Akrabalık bölünmüş ve taziye, düğün vb. dışında da her an karşı ile ilişkiler sürüyor.

Temel ilişki göstergesi: karşıda kalan tarlası için günübirlik pasavanla geçiş yapmak.

Sabah tarlaya gidilip akşam dönülüyor. (1936'ya kadar)

1936'da karşı taraftaki mallara el konuluyor, karşılığı aynı olarak ödeniyor veya ödenmiyor ve 1938'de sınır yeniden düzenleniyor

Bazı köyler evet-hayır yapıyor: (Durakbaşı vb.) sınırın çizilmesi sırasında, bazı köylerde özellikle yarı göçer olanlarda referandum yapılıyor.

**1952/4-1975 DÖNEMİ Baskın kategori: UÇLAR/SINIRLAR
(FRONTIER/BORDER)
(NEREDEN İNCELİRSE ORADAN KOPSUN:
(Dı kûr zıravbibi bila di wiri biqeti)**

GENEL ÇİZGİLER:

1952-54 arası mayın ve dikenli tel dönemi

Sınır olarak kabuller daha çok dere boyu, ırmak yatağı, dağ sınırları,
Sınır olgusunun ilk kez farkına varılıyor. Her 50 metreye bir gözetleme mevzi
konuluyor ve mayın döşeniyor.

Her köye veya büyükçe her sınır köyüne bir karakol yapılıyor ve bu karakollar o
köylerin adları ile anılmaya başlıyor. (Cuva, Serçehan, 91, Bavert vb.)

Komasyonlar Dönemi (Ağalık sistemi koruyuculuğu artırmaksızın bağlantılarla
birlikte beliriyor)

Bazı köyler kendi sistemleri içinde belirginleşerek anahtar köy konumuna geliyorlar

Yeni sosyal tipler: Rezan (Rehber, patıkacı, malı organize eden), Kamçurçi: Vergi
memuru-Kaçakçı takipçisi; Jandarma: sınırda olan; Emanetçi: Askerin parasını
saklayan kasabalı emin kişi

Yeni sosyal kategoriler: Karakol, asker, kamçurçi, beyanname(Koyun için), mayın,
sınır, emanetçi

Getirilen mallar: Döneme göre farklılaşıyor (1950'ler KIRMIZI KOYUN Dönemi),
elektrikli eşya, Dikilmiş erkek takım elb., İngiliz kumaşı, Porselen, Lamba, pil, pyrex,
termos, Suriye lirası -altın-saat; **Götürülen mallar:** tütün, boş gidiliyor.

Anlaşmalı geçişler

Pusu nadiren

Geçişin iş giysisi ve zamanı belirleniyor (Sınıra beyaz gömlekle gidilmez!)

Tüccarın ısmarlama malının geçişi 1960'lar

Satış siparişi verene ait. Satış için kasabaya gidiş azalıyor.

Kentlerin ileri gelenleri İstanbul ve Ankara'ya göç ediyor.

Ağa-Kasabalı tüccar ve Emanetçi üçlüsü, küçük kente doğru ekleniyor

Getirilen malın satış değeri ulusal ama fiyatı yerel

Liceliler ayrılıyorlar, komisyonuz silah zoruyla geçişe başlıyorlar.

KARŞI DEVLETLE İLİŞKİLER:

Akrabalık bölünmüş ve taziye, düğün vb. dışında çok fazla alışveriş yok. Ancak
bunlar çok sık ve olağan. Evlenme karşıdan ve akraba arası yapılıyor

1975-1984 DÖNEMİ Baskın kategori: SINIR (BORDER)/ KAPI/GÜMRÜK

(Birşey Olmaz, Birşey Olsa Da Birşey Olmaz)

GENEL ÇİZGİLER:

Sınırın kalınlaşması, Rezanların söktükleri mayınlar tekrarlanıyor ve bir kat daha tel çekiliyor. Her 50 metrede bir gözetleme kulesi ve bir asker konuluyor.

İlk pasaportlar çıkarılıyor.

Kaçak ulusallaşılıyor. Pasajlar açılıyor, pasaja kadar gelebilen mala hemen fatura bulunuyor.

Pasajcılar kasaba eşraf ve esnafı ile önde gelenler (Emanetçi ve kent tüccarı)

Tamamen ısmarlama mal dönemi, Rezan ve Köylünün işçileşmesi (hamallık)

Bavul ticareti yaygınlaşıyor. Ticaret Antep-Adana çizgisi üzerine kayıyor. Kaçak malın merkezi Beyrut.

Getirilen mallar: Elektronik, elektrikli eşya, makyaj malz., parfüm ve lüks tüketim malları grubu.

Götürülen mallar: ısmarlama alış için boş gidilebiliyor.

Büyüyen organize suretler!

Kasaba ve kentin önde gelenleri İstanbul, Mersin, İzmir ve Bursa'ya göçüyor

Kasabaların eğitilmiş insan gücü büyük şehirlere göç ediyor.

Getirilen malın kullanım değeri düşük; satış değeri yerelde düşük, ulusalda yüksek.

Mardin, Midyat silikleşiyor. Aşırı Hıristiyan azınlık dış göçü ve yoksullaşma

belirtileri. Kilis ve Antep beliriyor. Nusaybin, İdil-Cizre -Silopi hattına da

bağlanamıyor ama Midyat-Mardin hattından kopuyor. Nusaybin'in en parlak dönemi.

Lice-Esendere-Yüksekova bağı kuruluyor.

1980 SONRASI

Kaçığın uluslararasılaşması

Liberal ekonomi ile birlikte kaçığın yasallaşması

Pasajın sosyal rolü belirginleşirken, iktisadi rolü azalıyor

Polis ve Jandarmada birlik dönemi

1980 ve 'kaçakçı' ile 'terorist'in bir tutulma dönemi

Nusaybin hızla göç veriyor.

Bütün mayınlar temizlenip, saha tekrar mayınlanıyor.

**1985-92 DÖNEMİ Baskın kategori: GÜMRÜK/KAPI/ UÇLAR (FRONTİER)
(Ne Kadar Taşıyabilirsen O Kadar Getir)**

GENEL ÇİZGİLER:

Mardin; Nusaybin ve Midyat tekilleşerek yalnızlaşıyor.
Kızıltepe-İdil-Cizre-Silopi, Habur hattıyla Irak'a bağlanıyor.
Mardin Araplaşması, Midyat Süryanileşmesi ve Nusaybin'de Kürtleşme hareketi
Sınır belirsizleşiyor.
Kaçak kamyon, uçak ve gemiyle ve İstanbul'dan dağıtılıyor
Büyük toplu göç-Yatay ve dikey göç hareketleri /Zorunlu göç.
Kapı önem kazanıyor ve belirginleşiyor. Serbest bölgelerde gümrükleme dönemi
Yeni sosyal kategoriler: **işadamı**: sınır icareti yapan; **Gümrük komisyoncusu**: kapı
ile ilişkilerde düzenleyici;
Mayınlı bölge öykülerinde geçmişe ilişkin yüceltmeler: Kanser otu öyküsü
Kapı öne çıkıyor.

KARŞI DEVLETLE İLİŞKİLER:

Aklama va akrabalık ilişkileri gelin alma üzerinden. Kadın bedeni üzerinden akrabalık sistemi ve yapı aklanıyor (Body of passage)

92-2002 ARASI: SAVAŞ VE GETİRİLERİ:

92-94: KİRLİ SAVAŞ: (BİZ BURADA MİSAFİR GİBİYİZ)

Baskın kategori: Gümrük/Kapı/ Frontier

Baskın Söylem: "Meralar Bitti, Biz Bittik"

94-97: KİRLİ BARIŞ: (KAPI KAPANIRSA BU DAĞLAR PATLAR/ Kwerkerke Kültürü(Kendini Sağır Et!)

Baskın kategori: Gümrük/Kapı/ ULUSLARARASI

94'De Baskın Söylem: "Devlet Otursun Ateşkes Yapsın"

96'Da Baskın Söylem: " Burada Yaşanan Herşey Açıkça Konuşulmadan Bölgeye Barış Gelmez"

97-2001: TPIC'Lİ HAYAT

Baskın kategori: Gümrük/Kapı/ KÜRESEL

98 ve 99'Da Baskın Söylem: "Adapazarı'nda Birgün Deprem Oldu Herkes Oraya Koştı, Biz O Depremi 15 Yıl Yaşadık"

2001'De Baskın Söylem: Biri Bu Yana Çekti Biri Öbür Yana, Biz Arada Ezildik"

11 EYLÜL 2001-OCAK 2002: "BEN DEĞİLDİM"

(Ya Kapı Ya Köy Ya Kabristan!)

Baskın kategori: İÇERİDE SIKIŞMA, SINIR 25 KM Yİ KADAR GENİŞLEDİ

2002'De Baskın Söylem: "Biz Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı (Türk Vatandaşı) Değil miyiz?"

iii. İRAN SINIRI

Osmanlı eğer bir uç beyliği olmasaydı, imparatorluğu Karamanlıların kurmalarının beklendiği, tarihçiler tarafından sıkça dile getirilen bir gerçektir. Öyle ki, Osmanlı, diğer koşullarının yanı sıra, uç beyliği olmasını da kendi yararına çevirebilmiş ve Anadolu Selçuklularıyla savaşımının içinden imparatorluk kurmaya soyunarak çıkmıştır. Uç beylikleri bu andan itibaren Osmanlı'nın da en çok dikkat ettiği ve denetim altında tuttuğu yerler olmuştur; Bayazıt da bu yerlerden bir tanesidir.

Doğubayazıt; sadece Osmanlı için değil ama tüm tarihi boyunca geçiş yolu üzerinde kalmıştır, her zaman geçişlerin kavşak noktasında bulunmuş, her zaman çeşitli kültürler için 'yol üzeri' ya da 'geçiş' olmuştur. Diğer bir deyişle, Doğubayazıt; geçişlerin kesişme noktasında bulunmasının avantajlarını bilerek ve bundan sosyal ve ekonomik olarak yararlanarak yaşamıştır. Bayazıt, Trabzon-Erzurum-Tebriz yolu üzerindedir ve Türkiye topraklarının son durak yeri ve yurda girişin ilk basamağıdır. Bayazıt, Doğu'nun, Uzakdoğu'nun, İran'ın, Hindistan'ın, Rusya'nın vs. nin de önündeki ilk ve son basamaktır. Hatta Küresel'in son durumundan dolayı da tüm dünyanın-malı, insanı ve kültürel sistemleriyle-Türkiye'ye her türünden giriş ve çıkışının da ilk ve son kapısıdır.

Bu kısımda Doğubayazıt'ın özellikle çeşitli geçiş yolları üzerinde olan bir yerleşim birimi olarak, uzak ve yakın geçmişte ne kadar, nasıl ve neden etkilendiğine, bu etkilerin hangi sosyal kalıp, sınıf ve hangi tabakaları etkilediğine onlardan nasıl ve ne yolla etkilendiğine bakılacak ve böylece ilçenin bütün olarak bugüne gelen kalıpları ve bugünün nedenleri üzerinde durulacaktır. Bütünüyle çok kapsamlı ve ciddi bir iddia olan bu durumu gerçekleştirebilmek ve bilimin öngörülerinden de ayrılmamak için de; zaman ve sosyal kalıplar kısıtlı bir şekilde ele alınacak ve örneğin ilçenin zamanları çeşitli sosyal zaman kalıpları ile anlatılmaya çalışılacaktır.

Sosyal yapılara bir oluş, bitmiş bir durum olarak değil; bir yol, bir süre, diğer bir deyişle bir oluşum, bir süreç olarak bakmak zorundayız. Ancak bu takdirde, şimdiki sosyalin hareket etme biçimlerini ve gideceği yönü görebilmemiz ve geleceğimiz üzerinde fikir yürütebilmemiz mümkün olacaktır.

BİR KAVŞAK OLARAK DOĞUBAYAZIT:

Doğubayazıt, bir yol bir geçiş durumudur. Sosyal yapısı bütünüyle hem tarih öncesi dönemlerde hem de uzak ve yakın geçmişte, bu 'geçiş üzerinde olma' halinden etkilenmiştir. Hem ekonomik hem de sosyal yapısı, 'bir boğazda olma' süreci içinde biçimlenmiş ve hem de kendisi de bu geçiş olma durumunu avantaj olarak kullanarak yeniden güçlendirmiştir. Zira, 'geçiş' yolları, her türlü akışın iktisadi ve sosyal iletişimin hem besleyici kaynakları hem de bu kaynaklardan beslenendir. Ancak, Doğubayazıt hemen her dönemde, geçişin kilit noktası olma özelliği taşımasına rağmen bazı zamanlarda bir son, daha öteye geçilmeyen bir nokta; bazı zamanlarda uç beyliği, bazı zamanlarda da tamamen geçişle beslenen bir sosyal yapı olma özelliği göstermektedir. Şimdi bu özelliklerin görüldüğü dönemleri ve bu durumun hangi sosyal yapıları nasıl etkilediğini göstermeye çalışacağız.

Osmanlı süresinde, biraz kendi başına buyruk bir 'uç beyliği' yaşayan ilçe; hemen her dönem istilalara konu olmuş ve sürekli akınların kimi zaman kesildiği kimi zaman da daha içlere sokulmak için kullanıldığı bir yerleşim olarak, Bayezid sancağı namını korumuştur. Ta ki Kurtuluş Savaşı'na giden süreç boyunca. 1878 Rus istilası sonununda Türkiye Beyazid sancağını Ruslardan geri almış ancak, bu dönemden itibaren Sancağın sınırın öteki tarafıyla ilgisi ve ilişkisi, iktisadi ve sosyal olarak büyük oranda kesilmiştir. Daha doğru bir deyişle, Beyazid sancağının yolun üzerinde, geçişte olma üstünlüğünü kullanması, İran ve Rus işgalleri dönemlerinde hep sekteye uğramış, sosyal ve iktisadi olarak Beyazid geçişte bulunmasının üstünlüğünü, kazanca çevirememiştir. 1921'de, son, istilalar da geriletirilip, genç Cumhuriyet kendi kurumlarını yerleştirene kadar da, Bayezid'in bu durumunun sürdüğünü görüyoruz. 1800 dönemin sonundan Kurtuluş Savaşı'nın bitimine kadar olan sürede, sancağın iktisadi ve sosyal yapısı etnik ve dinsel olarak heterojendir. İktisadi yapıda ise, büyük toprak sahipleri ve yerleşik ailelerin ve göçer hayvancılığın temel yapıyı oluşturduğunu görüyoruz. Öyle ki, döneme ait büyük sosyal yapıların araştırılması süresince, önümüze hep çeşitli göçer ve yarı-göçer hayvancılıkla geçinen aşiretlerin adları çıkmakta, yerleşik nüfusta daha çok Hristiyan nüfusun iktisaden etkinliği göze çarpmaktadır.

Cumhuriyet dönemine kadar, mülkiyet dağılımı, geçinme kaynakları, gelir miktarları, görece olarak durgun bir özellik göstermektedir ve mülkiyetin el değiştirmesi, gelir ve geçim kaynaklarındaki farklılaşmalar büyük sosyal olaylara yol

açabilecek miktarlarda değildir. Ancak şunu söylemek lazımdır: 1800lerden itibaren yaşanan büyük çalkantılar; istilalar, savaşlar ve bunlarla birlikte gelen göçler ve büyük acılar, ilçenin daha sonraki yıllarda sosyal yapısının ve buna bağlı olarak da iktisadi kaynaklarının ve iktisadi profilinin de büyük oranda değişmesi için zemin hazırlamıştır.

İlçenin bu dönemlerde, temel olarak iki yerleşik grubu vardır: Verimli iktisadi alanlarında yer alan ve genellikle Hristiyan olan zanaatkarlar ve ikinci olarak da yine büyük toprak mülkiyetine de sahip olan Müslüman çiftçiler. Bunlar dışındaki sosyal gruplar daha çok yarı göçer veya çiftçiliğe geçememiş köylü gruplarıdır ve bu dönemde, asıl olarak aşiret yapıları egemendir.

KAYBEDİLEN ÜSTÜNLÜKLER:

Bayazıt geçiş yolu üzerinde olma üstünlüğünü değil ama, bu üstünlükle beraber merkez olmanın avantajını, 1927'de kaybetmiştir. Bu dönemden hemen sonra, ilçenin 1936'dan itibaren, ozamanlar 'İstasyon' tabir edilen yere indirildiğini görüyoruz. İlçenin bu yeni yeri, bundan böyle, bütünüyle yeni binalardan oluşmuş, eski Bayızid'den hiç bir iz kalmamıştır. Yeni yerleşimle beraber ise, yeni bir sosyal yapı belirmeye başlamıştır: Köylerden 'misken'in kasabaya yerleştiğini ve bağıtsızlaşmaya başladığını görüyoruz. Bu gruplar aslında, Genç Cumhuriyet'in kendisiyle beraber yürümek için seçtiği ve kendileri de Cumhuriyetin eşitlikçi ve dinamik yapısından etkilenen gruplardır. Benzer olarak Telçeker gibi büyük köylere de bu dönemlerde bazı yatırımlar yapılmış ve halk okumaya özendirilmiştir.

Ancak, 1930 ile 1950 arasındaki dönemde hakim olabilen eğilim sadece eşit vatandaşlık hukukunu öne çıkartmak olamazdı ve olmadı da. Geçmişin iki kalıntısı olarak aşiretçilik ve toprak ağalığı da bu dönemde kendisini sürdürebildi ve gelenek içindeki yerini de koruyabildi.

Bu yapı içinde en dikkat çekici örneklerden birisi, daha çok köylerde yer alan ve Celali aşireti ve bunun alt kollarından olan aşiret altı gruplarda, geçmişte kırsal alanda yarı köylü veya hayvancı olarak geçimini sürdüren aşiret liderlerinin; 1940lardan itibaren, kasabada yerleşik olabilmek için Sarıdana köyünden kızı almalarıdır. Sarıdana köyü, yerleşikliğin ve çiftçiliğin simgesi olarak, yeni gelen ve kasabada iktisaden tutunmuş olmasına rağmen sosyal olarak da var olmak isteyen bu

yarı göçer veya göçer grupların aşiret reislerine kızlarını gelin olarak vermiştir³. Sınırdan kaçak ve canlı hayvan ticareti yoluyla zenginleşen kırsal köylülük, bu zenginliği, ne yazık ki, eşit olarak alamamış ve bu dönem aşiret reislerinin zenginleşmesiyle geçmiştir. Öte yandan, bir 'Kostüm evliliği' yoluyla da, aşiret reisleri kasaba eşrafına dahil olmaktadır. Öte yandan, eski İpek yolu üzerindeyken, verimlilik ve güvenlik nedeniyle, gümrük olma hakkı alınan Ortadirek köyü örneğin yoksullaşmış, kendi ağalık sistemine isyan ederek ve kaçarak bağıtsızlaşan bir grup köylünün yerleşmesiyle oluşan Gürbulak köyü ise, halkın eskiden 'Nato Yolu' diye adlandırdığı yolun ucunda ve sınır sayesinde varolabilmiştir.

1950lere gelindiğinde Doğubayazıt'taki sosyal yapı, Türkiye'nin küçük bir örneğidir aslında: ağalık sistemi ile birleşmiş ve kimi zaman da esnaf ve yerli eşrafla evlilik yoluyla bütünleşmiş olan geleneksel ağalık-aşiret sistemi, sürgünden dönmüş olan reisleri ve ağalarıyla, DP'ye tam destek vermişlerdir. Bunların bazıları da TBMM içinde yer almışlardır. Bu dönemde bazı köylerin ise, eğitim ve bunun sonucunu alabilmek için önce kasabaya sonra da büyük kentlere yatay ve dikey göçlerini görmekteyiz. Doğubayazıt, hızla kendisi de bir geçit olma yolundadır. Köylerden aşiret reislerinin kasabaya göçü, kırsal alandan eğitimini tamamlamak ya da daha iyi olanaklara çocuklarını kavuşturabilmek için yoksul köylülüğün şehirlere göçü ve son olarak da Doğubayazıt'ta sınır ticareti yoluyla da zenginleşen esnaf, tüccar ve eşrafın büyük şehirlere göçü. Bu yolla, Doğubayazıt hem eğitilmiş ve kalifiye işgücü olarak yararlanabileceği bir grup insanını hem de yerleşik kasaba hayatının sürdürücüleri olan eşraf ve esnafını, hem de kasabadan kazandıkları bir miktar sermayeyle birlikte, ne yazık ki, yitirmekteydi.

1950-1980 arası, Doğubayazıt'a damgasını vuran temel özellik "geçiş yeri olma halinin" güçlenerek devam etmesidir. Bu geçiş olma durumundan kazanılan miktarların yüksekliği, ilçenin bugünkü sosyal ve iktisadi hayatının da belirleyicisi olmuştur. Öyle ki, başka hiç bir işten bunca kazanç sağlanamayacağından dem vuran kasabalı, bu sözlerine 50-80 arası dönemi de dayanak olarak göstermektedir. Bu dönemde, sınır ve geçişin kazancıyla ağalık sistemi ve geleneksellik pekişmiş, köyler hızla kasabaya oradan da büyük şehirlere akmış; canlı hayvan ticareti ve kaçağıyla, ticaret kasabanın başlıca geçimini oluşturmuştur. 1970lerde olgunlaşan sınır alışverişi, ilçede ilk pasajlarla kendisini ticaretle bütünleştirmiş ve kasabanın ikinci yerli zengin

³ İngiltere'de 15. ile 17.yy arasında aristokrasi ile burjuvazinin arasında da buna benzer bir evlilik bağı kurulmuştur. Bu bağı, sosyologlar, 'Kostüm evliliği' olarak adlandırırmar.

grubu da, böylece oluşmuştur. 1970-80 arasında da iki grup göçten söz etmek gereklidir: bu kez sınır ticaretinin çözdüğü ve hızla üretimden ayrılarak yoksullaşan niteliksiz işgücünün büyük şehirlere kitlesel göçü ve pasajlar ve ticaret yoluya hızla zenginleşen tüccarın İstanbul ağırlıklı göçü. Bu dönemde, yukarıda tarif edilmiş olan ve 1950'den itibaren ağırlıkla ve sınır ticareti ile geçinerek kendisini siyasetin içinde de tutabilmiş olan kesim ise, kasabayı temel olarak terketmemiş, geçim kaynaklarını, ilçenin içinden dışarıyla olan bağlarını koruyarak aramıştır. Bu dönemde, İran tarafından sınırın ve geçişlerin bir müddet için kapatılması ise, geçişin her türlüünün çok değerlenmesiyle sonuçlanmıştır.

İLÇENİN İLERLETİCİ GERİLİMLERİ:

Günümüzdeki sosyal yapının temellerini oluşturan ve yakın geçmişimize ışık tutan bu analizi şöyle sonuçlandırmak mümkün: Doğubayazıt kendi gelişimi için belirleyici olan bir kaç gerilim yaşamıştır: 1930ların sonundan 60lara kadar etken olan ŞehirlilikX Köylülük ayrımı, bugün yerini para ve kazançla ilgili gerilimlere bırakmıştır. Ne olursa olsun hangi kaynaktan olursa olsun daha çok kazanıyor olmak; daha doğrusu kaynağa fazla değer atfetmeden kazancın miktarıyla daha çok ilgilenmek, Türkiye'nin olduğu kadar ilçenin de temel gerilimlerini oluşturmaktadır. 1970lerden itibaren hızla çözülen ancak 'kadına karşı tutum' vb. davranışlar yoluyla gelenekselleştirilen feodalite, bugün kendisini tamamen küresel kazanç kalıplarıyla varılmaktadır.

Doğubayazıt'ın soy meselesi, yani feodalitenin kalıplarına bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Soyluluk ünvanına erişme, her dönemde değişiyor ve her dönemde eski soylu gruplarla birlikte yeni soylu sayılmak isteyen bir grup, kendisine bir soy düzeneği kuruyor. İlçede yapılan çalışmalarda soyluluk belirtisi olarak atfedilen durumların; dönemlere göre dağılımı şöyledir:

Celalilik: ilk dönemlerde esas olan soyun adıdır. Yani aşiretler kendilerini Celalilik üzerinden tarif etmektedir. Bu dönem yarı göçer veya göçer hayvancı aşiretlerin kasabaya yerleşmeye çalıştıkları ve kendilerine bir soyluluk payesi aradıkları dönemdir.

Milli Boyundan olmak: Bu dönem, 1960larda ortaya çıkan, kimi zaman sol hareketle birleşen milliyetçi ayrımcı akımların kendilerine soy çizmeye başladıkları dönemdir.

Parlementarizm: 1950lerden itibaren çözülmeye ve dönüşmeye başlayan feodalitenin yeni soy alma biçimidir. Bu yolla büyük aile olarak adlandırılan eski feodal, yenilerde ticaret ve siyasetle birliktedir.

Eğitimli ve zeki evlatlara sahip olmak: Bu soy anlayışı, 1980 döneminin soy arama anlayışıdır. Bu yolla ticaretten ve sınırla alışverişten zenginleşen yeni zengin grubun, kendisine bir soy almaya çalıştığını görüyoruz.

Sınır zenginleri: Geçişin üstünlüğünün alınması, her dönemde siyasi kararlarla olmuştur. Liberal ekonomiye geçişle birlikte ise, bu karar küresel ekonomiye en çok yaklaşan grubun lehine alınmaya başlamıştır.

SONUÇ OLARAK:

Doğubayazıt, aslında gerçekten bir kavşak, bir toplanma ve dağılma noktası, bir geçit, bir boğazdır. Bir uç nokta, kör bir bağırsak ucu ya da açılımı olmayan bir son değildir; ya da sadece geçilip gidilen ve unutilan bir geçit de değildir. Burası bir toplanma ve dağılma, birlikte olma noktası olarak bilinmektedir. Uzunca bir süredir, kendi çizgilerini daha keskin uçlarda olarak tanımlaya siyasi partiler dahi, seçimlerde verdikleri popülist sözlerle, Doğubayazıt'ı bir geçiş yeri haline getirmekte, aslında konaklama ve farklı alanlarda üretimle zenginleşebilecek olan bu ilçe; böylece sadece geçişin hızlı ve yüksek kazancına odaklanmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada kapıları sabit birer coğrafi mekan olarak tutarak, zaman içinde sınırların vatandaşlıkla beraber nasıl dönüşüp, vatandaş olmaklığı da nasıl dönüştürdüğünü göstermeye çalıştık. Bu üç sınırın karşı devletlere ve içeriye, merkezi siyasete yakınlaşma ve uzaklaşmalarının; kendi aralarındaki öbekleşme girişimlerinin hangi sosyal yapılar aracılığıyla biçimlendiği üzerine bilgi toplanırken sınırın kendi kuramları aracı kılındı. Zira sınır, kuramlar aracılığıyla da söylendiği gibi; sınırlar(limits), engeller (barries), durdurur (stops), sabitler (terminates/determinas), belirler (defines), imler/belirtir (marcates)(notices), tanımlar (determines), açıklar (opens), işaretler (signs) , izler/takipler (follows), tercihler (alters), karşı karşıya getirir (faces), süsler (broderies), çizer (draws).

Bu kasaba ve köylerin sınırla birlikte dönüşmesinin, daha doğrusu Türkiye'nin üç sınırının, Suriye ve Irak ve İran sınırlarının dönüşümlerinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi siyasi oluşumlarıyla nasıl bağlantılandığını; merkezdeki siyasi dönüşümlerin- TBMM, Partiler ve siyasi yapı- vatanın bu uzak ve kenar parçalarıyla ne oranda bağlantılı olduğu göstermeye çalışıldı. Ancak bu çalışma bir siyaset sosyolojisi veya politik antropoloji çalışması olma iddiasında değildir. Aksine sınırın kendi birikim rejimlerini, kültür aracılığıyla izlemeye çalışmaktadır.

Çalışmanın temel iddiası şudur: Sınırın kendi kültürü vardır ve bu kültürün temelini oluşturan birikim rejimi; diğer sosyal ve iktisadi rejimler için kurucu bir öge görevini görmektedir. Zira "Sınır hem bir süreç hem de bir kurumdur" (Wilson & Donnan, 1998: 23) Birikim rejimlerini izlemek için, dört temel ekseninde bilgi toplandı: 1)Cognitive mapping (Zihin haritaları) tekniğiyle, hatıraların hafızadaki yeri ve iktidarın bağları üzerine bir yorumlama tekniği olarak kullanıldı. Bu teknikte genç ve çocuk gruplarına sınır haritaları çizdirilerek, sınır kalınlığı, devletin sınıra olan uzaklığı; kişinin sınıra olan ilgisi, çeşitli şehirlerimizin (Ankara, İstanbul, Gantep vb.) ve çeşitli Avrupa ülkelerinin uzaklıklarına ilişkin algısı sorgulandı; 2) 'Oral History' (sözlü tarih tekniği) ile geçmişte ve bugün "sırt kaçakçılığı", "vergisiz kaçakçılık" "sınırdan yaşamak", "Sınır vatandaşı olmak" vb. noktalarda derinlemesine analiz teknikleri kullanıldı.. Eski sırt kaçakçılığı öyküleri ve bölünmüş akrabalık ilişkileri sorgulandı; 3)Visual Anthropology-Görsel Antropoloji: Sınır-insan gündelik hayat içinde ilişkisi; sınır ve sınırla ilgili materyalin günlük hayat içinde kullanımı, yol ve sınır ilişkisi

görsel materyale aktarılarak ve öncelikle kurgulanmamış olarak çözümleyerek; daha sonra kurgulayarak bir belgesel elde edilmeye çalışılıyor; 4) Uzun dönemli eğilimler ve sosyo-politikanın etkileri için arşiv çalışmasına girişildi ve 5) Sınırın geçmişteki ve şimdiki etkileri, sosyo-kültürel yapı analizleri yapıldı.

Zira Tapper'in de işaret ettiği gibi; 'antropologların ihmal ettiği ya da özensiz olduğu hususlardan birisi de; arşivleri ve diğer kaynakları yeterince özenli ve eleştirel kullanmamak, zaman zaman devlet politikalarının veya dünyadaki ekonomik ve politik sistemlerin güçlerini yeterince dikkate alma konusunda yetersiz kalmaktır' (2004: 22). Bu çalışmada bu eksikliklerden kaçınılmakya çalışıldı.

Böylece, örneğin VonBruinessen gibi bazı yazarların iddia ettikleri gibi (VonBruinessen), sırt kaçakçılığının bu bölgede ağalıktan kopmaya yarayan bir birikim oluşturup oluşturmadığı; karşı taraftaki ailelerle ilişkilerde siyasi sınırların ne oranda kopartıcı ve uzaklaştırıcı olduğu; beşeri bağların siyasi sınırlara üstün gelip gelmediği, belki daha ötesinde, 'Türkiye sınırları çizilirken beşeri sınırların hiç dikkate alınmadığı' iddialarının doğruluğu; ve giderek etnik bağların bu siyasetin iktidarını hiçe sayacak kadar kaplayıcı ve karşı çıkıcı olup olmadığı gibi bazı sorulara da (ikincil önemde) cevap aranmaktadır.

Sınırlar, sanılanın aksine bir ulusu oluşturan en önemli katkıyı içeriye doğru hareketle yapmaktadırlar. Günlük akışta, sınırların ve kapıların esas olarak dışarıya açıldığı, dışarıya karşı vatani savunduğu ve/ya dışarıya göre biçimlendiği düşünülür. Dahası, sınırın esas sebebinin dışarıya doğru bir vatanın sunulması, tanıtılması olduğu düşünülür. Gerçekten sınırın dışarıya dönük kısmı, o sınırdaki iki ülke (bazı yerlerde üç ülke) arasındaki ilişkilerin, son durumunu açıkça anlatır. Ancak sınırın esas etki alanı içeriye doğrudur. Sınır esas olarak içeriye doğru genişler ve vatanın sosyal alanını içeriye doğru genişletir.

Sınırlar, sadece ticaret ve uluslararası ilişkilere konu olan etkileşimler nedeniyle değil, bu etkileşimlerin düzensiz titreşimleri (eşitsiz güç ilişkileri) aracılığıyla içeriye biçimlendirilmesinde esas rolü oynayan sosyal kurumlar olarak iş görürler. Wilson ve Donnan, sınırların çoğunda diğer taraflarla etnik, akrabalık, kan bağlarının olduğunu belirterek; "Ancak" diyorlar, "yurttaşlık, devlet ulusculuğu ve başka çeşitli bağlar sınırdaki insanı içeriye çeker, devletin içindeki kültür ve gücün içine dahil eder... Bu bize ulusal kimliğin seçiminin yerel olduğu oranda yerel-üstü çıkarlar anlamında da anlaşılması gerektiğini hatırlatır" (1998:13-14).

Cumhuriyetin başından beri Türkiye'nin bu üç ülkeye sınırı, kendi vatandaş profilini oluşturmada çok önemli bir etkidir. Daha ötesi kendi cumhuriyet anlayışını ve demokrasi geleneğini biçimlendirmenin araçlarından birisidir sınırlar. Luhman, "Sınırlar ayırmakla kalmazlar, aynı zamanda birleştirirler" diyor (Luhman, 1982). Birleşmenin esas yönü içeriye doğrudur. Bu genişlemenin asimetrik dönüşüm ve dönüştürme kalıplarını en iyi sınırın iktisadi antropolojisi yoluyla izleyebiliriz. Böylece, bir vatanın oluşma sürecinde, onun içini dolduran ulusunun hangi güç kalıpları ve güç dinamiklerini, hangi sınırlar aracılığıyla ve nasıl geliştirdiğini görmek mümkün olacaktır.

Bu çalışmada sınırın bir siyasi yapı bir siyasi kurum olarak işlediği açıkça görülmektedir. Ancak bunun da ötesinde sınırlar siyasi arenalardır. Coğrafi olarak da devletlerin uç noktalarıdır. Bunun ötesinde ulusların da uç noktalarıdır. Uluslar, sınırlarda bitirler ve bu modern devlet sisteminin de yaratmayı arzu ettiği bir yapıdır. Ulusal kimlik yaratım süreci içinde, sınırların simgesel olarak özel bir önemi vardır. Sınırın kimliğini oluşturan öğeler de bunlar içinde yer alırlar. Bu çalışmada öncelikle beliren; sınırın ne kadar değişen bir yapı olduğudur. Cumhuriyetin başlangıcından bu yana, sınırlarımız sürekli müzakere alanları olmuş, hemen her zaman da küçük de olsa bazı değişiklikler olmuştur. Hatta, daha büyük değişiklikler de yapılmıştır (bkz. Özgen 2003b). İran sınırında Ağrı İsyanı, Suriye sınırında Hatay'ın alınmasıyla ve Irak sınırında da, 1989 sonrasında sınır ötesi operasyonlarla sınırlarımız sürekli değişikliğe uğramıştır. Ancak sınırın bir süreç olması meselesi yi ne de bundan farklı bir şeydir.

Sınırlar birer sosyal yapı olarak da geçişlidirler (*osmotik*). Ancak bir sosyal yapının ne zaman geçişli olacağına ya da ne kadar geçişli olacağına karar verme süreçleri, sınırların kültürünü oluşturan temel öğelerden birisidir. Bu çalışmanın konusu da budur. Bu egemenlik süreci, kronolojik olarak dikkate alınamaz. Bu sürecin içindeki her bir ögenin ne kadar ağırlığı olduğuna bakmak da bu çalışmanın iddiaları arasındadır. Bu öğelerin etnisiteyle yakın ilişkisi olduğu, bu çalışmada da görülmüştür. Ama etnisite, ancak bağıl bir değişken olarak işe yaramaktadır. Diğer bir deyişle etnisite, özcü ve gerekirci olarak işleyen bir etki sürecinden ziyade, ulusal kimliğin yerele ve oradan da ulusalın küresele bağlanmasında bir değişken olarak işleyebilmektedir. Yine de etnisite ve/ya etnik grupların sınır üzerindeki etkileri, değişimin tek aktörleri ve tek gerçek aktörleri değildir. Buraya kadar olan kısım,

çalışmanın sayıtlılarını oluşturuyordu ve uluslararası literatürde kabulü olan bu öğeleri bu çalışmada temel alarak ilerledik.

Sayıtlılar arasında en çok tartışacağımız konu, güç kalıpları ve güç dengeleridir. Bu nedenle bazı örnekler üzerinden tartışmak gerekiyor. Örneğin neden Nusaybin'in 1970'den itibaren kendisini Irak sınırında saydığına; ve Kızıltepe, İdil, Cizre, Silopi hattının kendisini Habur Kapısı aracılığıyla Irak sınırına eklediğine bakmamız gerekiyor. Bu iki grubun kendisini Irak sınırına dahil etmesi aynı durumu haber vermiyor. Nusaybin, 1970'lere kadar, Arap kökenli nüfus açısından ağırlıklı bir ilçeyken, 1970'den itibaren yetişmiş insan gücünü, kasabalı eşrafını ve kasaba ağalarını çeşitli şehir merkezlerine göçü ve bunun üzerine de kırsaldan ağırlıklı Kürt göçüyle damgalanmıştır. Bu geçişin başlatıcı ögesi nedir? Kasabalının Nusaybin ve pasajlarından elde ettiği geliri İzmir, İstanbul ve Bursa gibi merkezlerde emlek almaya yönlendirmesiyle birlikte gelişen bir boşalma ve bunu takiben kırsalın Kürt göçü müdür, yoksa tam tersi mi? bu kısmı eldeki veriler ışığında tam olarak söyleyebilecek durumda değiliz. Gerçek olan bir durum, Nusaybin bu dönemde hem refahlı bir grubunu hem de yetişkin insan gücünü büyük şehirlere kaptırmış olmasıdır. Benzer bir süreç Türkiye'nin her tarafında aşağı yukarı aynı anda cereyan etmiştir. Örneğin Doğubayazıt da tam bu dönemde asıl olarak genç ve eğitimli insan gücünü kaybetmiştir. Ancak Nusaybin'in kaybettiği işgücü ve toplu servetin belirgin bir biçimde etnik bir temeli de vardır. Bu kez şehri terkedenler Arap kökenli gelenler ise ağırlıklı olarak kırsal alandaki Kürtlerdir.

Bu durum, Nusaybin'in yavaşça 1970 ile 2000 arasında, kendisini önceleri Arap sonra da (en son dönemde) bir tür 'dinler-ve böylece de ırklar- mozayigi' olarak tanıtan Mardin'den kopmasıyla sonuçlanmıştır. Midyat'ın da 1970 sonrası Mardin'den benzer bir nedenle koptuğunu görüyoruz: Mardin 2000'li yıllarda ne saf Arap ne saf Kürt ne saf Emeni ne de Suryani geçmişi öne çıkarmaktadır. Bu nedenle Nusaybin ve Midyat, Mardin tarafından yavaşça bırakılmışlardır. Böylece geçmişte Suriye'ye destek vermekel örtülü biçimde suçlanan Nusaybin, yeni dönemde de Mardin ve küresel tarafından bırakılmış olmasının sonuçlarıyla daha çok içine kapanmıştır.

Ancak iktisaden kendi merkez şehirlerinden artık beslenemeyen bu ilçelerin durumu son derece hazin olmuştur. 1990'dan sonra Şırnak'ın il olarak ilanını izleyen ve bunu da Habur kapısı'ndan Şırnaklı olanların mazot taşıma kararını izleyen yıllarda;

Şırnak'tan mazot kamyonlarıyla, "Sadece adı geçen şehirde ikamet edenlerden"⁴ "günübirlik geçişlerle belli bir miktar petrol ve türevi taşıyanların", "tonaja bağlı olarak bir miktarı kendileri ve kendi ihtiyaçları için gümrüksüz olarak taşıyabilecekleri" vb. açıklamalarla izin verilen kaçak mazot geçişinin gözyumulmasıdır. Bu gözyummaya bazen az bazen çok ama 2002 'ye kadar rastlıyoruz. (halen de devam ediyor)

Denebilir ki mazotun kaçak geçişi ve mazotun satışı, petrol ve türvlerinin satışı vb. üzerinden yapılan tüm tartışmalar en fazla Habur kapısını ama sonuçta önce bütün Güneydoğuyu hatta Doğuyu (Özgen, 2003b) ve giderek de Türkiye'yi etkileyen bir meseledir. Ama şimdi 1950-70 arasına dönelim.

1950-1970 yılları Güneydoğu sınırında 'kırmızı koyun yılları' olarak da adlandırılıyor. Bölgede Irak ve Suriyeye satılacak koyun kalmayınca, Türkiye'nin iç bölgelerinden (Maraş, Elbistan ve Afşin'e kadar) Karaman koyunu ve yerli kıvırcık getirilip satılmış, bu da uç boylarını Türkiye'nin içlerine kadar genişletmiştir

Nusaybin ve Doğubayazıt'ın en önemli farkı bu dönemde ortaya çıkar. Tam bu dönemde Nusaybin'de geçişi kolaylaştıran rezanların ortaya çıkması ilginçtir. Bu dönemde Suriye-Irak sınırında sınırın tehlikesindeki artışlara bağlı olarak bazı yarı-sınıflar, sosyal kategoriler ve bunlara bağlı tipler ortaya çıkmıştır. Yol rehberleri (rezanlar), kamçurçiler (vergi memurları) ve emanetçiler bu dönemin en ilginç sosyal tipleridir. Muhtarlar aracılığıyla her koyuna birer ruhsat çıkarılması, kaçağın hem köye alınmasını zorlaştırmış hem de bu resim zorunluluk üzerinden halledilmesi gereken süreci yasal ve yasadışı yollarını pahalılandırmıştır. Bu ruhsatlanma işini takip ederek köylerde kaçak hayvan izleyen vergi memurlarına kamçurçi denilmektedir. Rezanlar, malı toplayan veya elinde malı olan tüccarı bir araya getiren, o gecenin geçişi için bütün komisyon (ağaya, karakola vb.) ve güzergahı ayarlayan kişidir. Rezanlar genellikle hem gözüpek hem de ticarete yatkın kişiler olmakla öğünürler. Bu özelliklerinin yanı sıra çeşitli sosyal grupları bağdaştırıcı bir yapıları da olsa gerektir. Ancak rezanın varlığı dahi, 1970'lere doğru değişmiştir 1950'lerin rezanı komisyon usulü çalışan ve kendisi de mala ortak olan bir tüccar veya sırtçı köylüken, 1970'lerde rezan ısmarlama malın siparişini toplayan, sınırın geçmek için daha profesyonelce komisyon ve geçişleri ayarlama yeteneği olan kişi haline

---

⁴ Birden fazla şehire bu izin verilmiştir. Silopi, Cize, İdil vb. Habur Kapı için, Doğubayazıt Gürbulak için, Iğdır, Artvin Dilucu için vb.

gelmiştir. Ancak açıkça görülen odur ki, Rezanlar işin en ağır kısımlarını hallettikleri halde, bu işten para kazanan kesim olmamıştır. Öyleyse parayı kazanan kimdir?

Gerek Suriye sınırında gerek Irak sınırında, bu dönemde zenginleşerek kendilerini Türkiye'nin çeşikli illerine taşıyanların profilleri ilginçtir. Bunlar arasında bir tip vardır: Emanetçi. Emanetçi, paranın ve kıymetli eşyanın emanet edileceği kişidir. Genellikle ağanın yakını, o olmazsa kasabanın tüccarlarının da tanıdığı bir kişidir. Emanetçi, sınır anlaşması yapılan patikanın gelirinin ve komisyonunun saklanması üzerine verilen kişidir. Komisyon alıp vermenin dönemin özellikleri dikkate alınırsa nakit para üzerinden olması imkansızdır. 1950-70 arasında kasabalarda henüz Ziraat bankası dahi yokken, yeni atanmış bir devlet görevlisi ya da erkanın, maaşının birkaç katı tutarında parayı birkaç günde bir bankaya yatırması son derece dikkat çekici olduğundan, komisyonlar genellikle bu emanetçilere teslim edilmektedir. Emanetçiler, görevliler ilçeden veya görev yerlerinden ayrılırken bu parayı geri vermektedir. Her durumda para, (bazın birkaç kişinin parası) emanetçide birkaç yıl kalmakta, geri verilmesi konusunda da sıkça bazı anlaşmazlıklar da yaşanabilmektedir. komisyonun zaten ancak bu kadar olduğu, verilmediği, vb. nedenlerle oyalandığı, kısıldığı, bazen de hiç verilmeden atlatılan vakalar vardır.

Bu birikim olanağı, emanetçileri, kasabadaki tüccarlardan çok daha zengin hale getirmiş ve sınır ticaretinin bu kişiler eliyle genel olarak genişletilmesiyle sonuçlanmıştır. Emanetçilere, ticaret burjuvasıyla toprak ağası arasında, tefeci tüccar veya komisyoncu olarak bakılabilir. Bu yolla ise, Nusaybin kasabalarında pasajları ilk açanlar genellikle emanetçiler olmuştur.

Oysa Doğubayazıt'ta bu yapı görülmemektedir. Suriye ve Irak sınırlarının hemen her köyünde mevcut olan aşiret reislerinin ve parçalı otorite yapısının aksine Doğubayazıt taraflarında aşiret ağalığı ve Van taraflarında da toprak ağalığı şeklindedir. Dolayısıyla sınırın birikimi öncelikle bunların eline geçmektedir. Sınırın yüksek birikimi, her üç kapıda da bir birikime el koyanların tam da bu dönemlerde kendilerini merkez iktidara yakın olmaya taşıdıklarını gösteriyor. Nitekim, bu dönemlerde gerek Van gerek Doğubayazıt ve gerek Mardin'den milletvekili seçilenlere bakılarak, bu durum kolayca kanıtlanabilir. Özellikle Mardin'de bu dönemlerde oldukça az sayıda ağa meclistedir. Daha çok şehrin tüccarları ve tüccarla işbirliği yapabilmiş olan toprak ağaları merkeze geçiyorlardı. Bunun bir istisnası olarak; 1996 sonrasında Habur ve onun getirilerini göstererek mümkündür. 1996 yılında Habur kapısının uluslararası ticaret adıyla vergisiz mazot kaçakçılığına

açılmasıyla., bir grup aşiret ağasının güçlendiğini ve böylece kendilerini merkez iktidara açabildikleri görülür.

Böylece her sınırın, yerel, ulusal ve ulusüstü şebekelerin bir bileşeni olduğunu; ve yarattığı artığın, sadece yerel ve ulusal değil uluslararası bağlantılarla oluştuğunu söylemek mümkündür. .

Sınırın, içerdiği iktisadi potansiyel nedeniyle, başlı başına bir dönüştürücü olduğuna dair varsayım da böylece kanıtlanmış görünüyor. Ek olarak etnisitenin tek belirleyici olmadığı, ancak etnisitenin vurgularının dönemlik olarak değişmekte olduğunu da söylemek mümkündür. Böylece her sınır içerisi ve dışarıyla etkileşimi açısından birbirinden farklı bir yapı haline gelir. .Bunu belirleyen süreçteki değişkenler çokludur ve bu durum süreç içinde sınırın kültürünün oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Öte yandan sınır politik bir kültür de yaratmaktadır. Bu kültürü oluşturan öğelerse tek başlarına dönüştürücü olmamakla birlikte, devletin iktidarının edilgen birer uygulayıcısı değildir; aksine merkezle beraber sınırın kültürü de değişir ve bu değişim de diyalektik bir ilişkidir. Bu diyalektik; sınıra özgü bir vatandaş tipi de yaratmıştır.

Bu tip;

- Birkaç dil bilen (içine doğduğu ailenin dili, doğduğu vatanın dili, karşı ülkelerden en az birisinin dili ve bir uluslararası turistik dil);
- Aynı anda iki yerde de olabilen (iki yerde birden evlenen, askere giden, mülk sahibi vb.olabilen);
- İçinde bulunduğu devletin haber kaynaklarından farklı haber alma kaynakları olan;
- Kaçakçılık dışında da yasa dışı kurumsal ilişkileri olan (kaçak nüfus/ evlilik v.);
- Gümrük mevzuatı, vatandaşlık hukuku, sınır ticareti, uluslararası politik hareketler vb. konularda; kendi devletinin iç kesimlerinde yaşayanlardan çok daha fazla ve ayrıntılı bilgisi olan; yasal boşlukları her iki ülkede de bilen ve kullanan;
- Tarihte ve şimdi geçimini sınırla bağdaştıran; başka bir geçim kapısı ve yolu aramayan;
- Uluslararası para birimlerini, değişim oranlarını çok iyi bilen;
- Sosyal hafızasında farklı bir beşeri coğrafya haritası olan;

- Farklı dönemlere ait haritaları iyi bilen;
- Ulusal ekonomiyle ilgisi ve etkilenmesi sadece sınır ve sınır ekonomisi dolayısıyla olan;
- Sınırı ve kendi devlet seçimini bir pazarlık konusu olarak geçmişte ve şimdi de kullanabilen;
- Seçtiği devleti savunan, ancak diğerinin ayrıcalıklarını ve kendisine faydasını iyi bilen;
- Devletin çeşitli kurumlarıyla, tüm bu pazarlık ve sınır ilişkisi konusunda diğer vatandaşlardan farklı bir pazarlık ilişkisi ve yakınlık geliştirilebileceğini bilen, bunu yapan ve geleneksel sisteme adapte eden;
- Uluslararası hukuk içinde kendisine kişisel/ ailesel/ aşiretsel vb. geleneksel kalıplara öncelik vererek; nasıl hareket edeceğini; yararlanabileceği ve karşı çıkabileceği mekanizmaları sezen ve uygulayan bir vatandaş tipi mevcuttur

Bu haliyle sınırdaki devlet ve temsilcileri sınır vatandaşının geçmiş kültürel birikim ile birlikte şimdi global ekonomi ve sosyal'e entegre olmuş bu gruplara; ülkesindeki diğer vatandaşlardan farklı davranmaktadır. Madun (subaltern) bir kimlik olarak belirlenmiş olan yapılar, bu madun kimliğini kabullenerek bir pazarlık konusu yapmakta; böylece sınır da, tanımlayan ve belirginleştiren bir durum değil bu yolla belirsizleştiren bir durum olarak kullanılmaktadır. Sınır aslında hem devletin diğer vatandaşlara sağlamadığı ve bu tarafı seçmelerinden dolayı sınır vatandaşlarına sunduğu sübvansiyon mekanizmalarını hem de sınır vatandaşının devlete yurttaş kimliğinin karşılığında vazgeçtiği ve böylece biat ettiği gerçeğini gözden saklamaktadır.

ÇALIŞMANIN EKSİKLİKLERİ VE YENİ ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER:

Bu çalışmada eksik kalan konulardan birisi kadın ve kadının sınırla ilişkileridir. Her ne kadar sınır ve kadın ilişkisinde, geleneksel yapının ve feodalitenin dönüşme kalıplarını incelemek amacıyla, sınır ve kadın ilişkileri merceğe altına alınmışsa da; bu sadece kadın üzerine söz söyleyen, kadını değişkenlerden birisi olarak ele alan bir çalışma olmaktan öteye gidememiştir. Oysa sınırın erkeksi öğelerine ilişkin, sınır ve beden politikalarına ilişkin, soruna toplumsal cinsiyet (gender) açısından bakan çalışmalara da ihtiyaç vardır.

Bir başka eksiklik sınır ve vatandaşlık ilişkilerinde ‘biz’ ve ‘öteki’ kavramlarının yorumlanmasıdır. Bu çalışmada, ötekileştirme pratikleri ve öteki üzerinden kendisini tanımlama, belirgin olarak çalışma ihtiyacı duyuran konulardandır. Bu sayede, politik sosyolojinin de sınır çalışmalarında etken olabilmesi mümkündür.

Sınırın çeşitli metaforik yorumlarının incelenmesi de keza, yapılması gereken çalışmalardandır. Ancak belki de bunların en önemlisi, Türkiye’nin sınırlarının karşılıklı ülkeler nezdinde çalışılabilmesidir. Bilimsel olanaklıklar arttıkça, bu düşün gerçeğe dönüşebileceğini de umuyorum.

PROJEYİ DESTEKLEYEN KURULUŞLAR:

Bu projenin bir kısmını EBİLTEM (Ege Üniversitesi Bilim-Teknoloji Araştırma Uygulama Merkezi) desteklemiş bulunmaktadır. Bu destek, Ocak 2002’de başlamış ve 24 ay sürerek bitirilmiş, proje sonucu olarak Van-Özalp sınırında gerçekleştirilen alan araştırmasına dayalı olarak yayınlanan *Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri; Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı, 2003*, TÜSTAV Yay., İstanbul kitap sunulmuştur.

EK1’de EBİLTEM’in Projesinin kabul ve destekleme ayrıntısı verilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABRAHAMSON, David, (1999), "International Orders and International Borders: Anthropological Perspectives", *International Studies*, 4(3), 126-130.
- (21) AGNEW, J. A., (2003), "A World That Knows No Boundaries? The Geopolitics of Globalization and the Myth of a Borderless World", *CIBR Working Papers in Border Studies*, CIBR/WP03-2, Queen University, Belfast.
- ALAVI, H., (1982), "The Structure of Peripheral Capitalism", (içinde) *Introduction to the Sociology of Developing Societies*, H.Alavi ve T. Shanin, (eds.), MacMillan Press, London.
- ALTUĞ, S., (2002), *Between Colonial And National Dominations :Antioch Under The French Mandate (1920-1939)*, Atatürk Institute for Modern Turkish History, unphd. MA Thesis, Bogaziçi University.
- (22) ANDERSON, J., (2003) "Theorizing State Borders: 'Politics/Economics' and Democracy in Capitalism", *CIBR Working Papers in Border Studies*, CIBR/WP01-1, Queen University, Belfast.
- (23) ANDERSON, M. (1996) *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*, Polity Press, Oxford.
- ANDREWS, P. A., (1989), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Weisbaden.
- ANIL, M, N., (1973) *Gümrük Kılavuzu; Yolcular İçin*, Milliyet Yay., İstanbul.
- ANZALDÚA, G. (1987) *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*, San Francisco: Aunt Lute Books
- ARFA, H ve BOİS, T., (der.), (1991), *Kürtler Üzerine*, Öz-Ge Yay., Ankara.
- ARMBRUSTER, H., VE ROLLO, C., MEINHOF, U., H., (2003), "Imagining Europe: Everyday Narratives in European Border Communities" *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 29, Number 5, s. 885 – 899.
- ARUOBA, Ç., (1988), "Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi", (içinde) *Türkiye'de Tarımsal Yapılar: 1923-2000*, Ş.Pamuk ve Z.Toprak (der), Yurt Yay., Ankara.
- *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Cilt IV*, Ankara, 1961.
- (24) AYDIN, M., (2001) *Türkiye ve Irak Hududu Meselesi*, ASAM, Ankara.

- AYDIN, Z., (2002), "Uncompromising Nationalism: The Kurdish Question in Turkey", (içinde) S. Savran ve N. Balkan (der.) *The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey*, Nova Science Publ.
- AYVAROV, B.,(1995), *Osmanlı-Rus ve İran Savaşında Kürtler*, (çev:) Muhammed Varlı), Sipan Yay., Ankara.
- BAĞCI, C., (2001), "Van İli Sınır Köyeri Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2. Van, s: 353- 380.
- BAĞCI, H., (2001), *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, METU Press, Ankara.
- BALİBAR, E. (2002) *Politics and the Other Scene*, Verso, London; NewYork.
- BALIBAR, E., (2002), *Politics and Other Scene*, Verso, London-NewYork.
- BARKEY, K., (1999), *Eşkiyalar ve Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- BARTH, F., (2001) (der.) *Etnik Gruplar ve Sınırları*, Bağlam Yay. İstanbul.
- (25) BARTH, F., (2001), *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*, Avesta Yay.
- BAYRAKTAR, H., (2001) "Kurtuluş Harbi Sonrası Ulusal Sınırlarda Meydana Gelen Değişimin, Halep ve Gaziantep'e Etkileri", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 35, Sayı: 206, s: 15-21.
- BELL, D., (2003) "Mit Alanları, Hafıza, Mitoloji ve Ulusal Kimlik", *Humanite*, 3,
- BENJAMİN, W., (2001), "Tarih Kavramı Üzerine", *Son Bakışta Aşk*, (der. N.Gürbilek) Metis Yay., İstanbul, s: 39-51.
- BENNETT, R.J., ve KREBS, G., (1993), "Local Economic Development Partnerships: An Analysis of Policy Networks in EC-LEDA Local Employment Development Strategies", *Regional Studies*, vol. 28: 2.
- BEŞİKÇİ, İ., (1992), *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, Yurt Yay., Ankara.
- BIERCE, Ambrose, (1842-1914) *The Enlarged Devil's Dictionary*, Research and editing by Ernest Jerome Hopkins, preface by John Myers Myers, published by Penguin (1984).
- BİLGİN, N., (1997), "Kurban veya Mağdur Psikolojisi" (içinde) *Siyaset ve İnsan*, N.Bilgin., Bağlam Yay., İstanbul.
- BİLGİN, N., (1997), "Mağdur Cemaatler Oyunu", (içinde) *Siyaset ve İnsan*, N.Bilgin Bağlam Yay., İstanbul.

- BORNEMAN, J. (1998) ‘ *Grenzregime* (Border Regime): the Wall and its Aftermath’, in T. M. Wilson and H. Donnan (eds) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press, pp 161-190
- BOZARSLAN, H., (1994) “Çağdaş Türkiye’de Kürt Sorununun Siyasal Yönleri” *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, Kreyenbroek-Sperl (der.), Cep Yay., İstanbul. s:100-118.
- BRUINESSEN, M.von, (1992), *Ağa, Şeyh, Devlet*, Öz-ge Yay., İstanbul.
- BRUINESSEN, M.von, (1994), “Kürt Toplumunu, Ulusçuluk ve Mülteci Sorunları”, *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, Kreyenbroek-Sperl (der.), Cep Yay., İstanbul.s 38-72.
- BRUINESSEN, M.von, (1995), *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim, İstanbul.
- BUDAK, M., (2002) , *İdealden Gerçeğe; Misak-I Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yay., İstanbul.
- BULDAN, N., (1998), *Yasaklı Topraklar*, Aram Yay., İstanbul.
- CAUNCE, S. (2001), *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Celadet Ali BEDİRKAN (Herekol Azizian), (1997), *Kürt Sorunu Üzerine*, (Fr.dan Çev. Taylan Doğan), Avesta Yay., İstanbul.
- (26) CİZRE, Ü. (2001) ‘Turkey’s Kurdish Problem: Borders, Identity, and Hegemony’, in B. O’Leary, I. Lustick, and T. Callaghy (eds) *Right-Sizing the State: The Politics of Moving Borders*, Oxford: Oxford University Press, s. 222-252.
- COHEN, A.P., (2000), *Signifying Identities; Anthropological Perspectives on Boundaries and Contested Values*, Routledge, London.
- COHEN, R.,(1997), *Global Diasporas; An Introduction*, UCL Press, London.
- COLE, J. W. ve WOLF, E. (1974) *The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley*, New York: Academic Press
- COLE, J.W., WOLF, E. R.,(1974), *The Hidden Frontier; Ecology and Ethnivcitiy in an Alpine Valley*, Academic Press, London.
- ÇELİK, M., (1996), Ortadoğu Mozaği, *Süryaniler-Nasturiler*, Fırat Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., Sayı: IV, Elazığ.

- DELLÌ ZOTTÌ, G. (1982) 'Transnational Relations of a Border Region: The Case of Friuli-Venetia Julia', in R. Strassoldo and G. Delli Zotti (eds) *Cooperation and Conflict in Border Areas*, Milan: Franco Angeli, pp 25-60
- DELLÌ ZOTTÌ, G. (1996) 'Transfrontier Co-operation at the External Borders of the EU: Implications for Sovereignty', in L. O'Dowd and T. M. Wilson (eds) *Borders, Nations and States: Frontiers of Sovereignty in the New Europe*, Aldershot: Avebury, pp 51-72
- DONNAN, H. ve WILSON, T.M., (1998) , " Nation, State And Identity at International Borders", *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*,(eds.) DONNAN, H. ve WILSON, T.M., Cambridge University Press, Cambridge.
- DONNAN, H. ve WILSON, T.M., (2002) , *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, Ütopya Yay., İstanbul.*
- DRIESSEN, H. (1998) 'The "New Immigration"and the Transformation of the European-African Frontier, in T. M. Wilson and H. Donnan (eds) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press, pp 96-116
- DRIESSEN, H., (1992), *On the Spanish Moroccan Frontier; A Study in Ritual, Power and Ethnicity*, Berg, Oxford.
- ECO, U. (1998) "Uçakta Nasıl Yemek Yenir?", *Somon Balığıyla Yolculuk*, Can Yay., İstanbul.
- ERCİYES, E., (2004), *Orta Doğu Denkleminde Türkiye- Suriye İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- (27) ERDOST, M. İ., (1993), *Şemdinli Röportajı Genişletilmiş İkinci Baskı*, Kurtuluş Basımevi.
- ERGİL, D., (1995), *Doğu Sorunu- Teşhisler ve Tespitler*, TOBB Özel Araştırma Raporu, Stratejik Araştırmalar Dizisi, No:1.
- ERİKSEN, T., H., (1993), *Ethnicity and Nationalism; Anthropological Perspectives*, Pluto Press, Colorado.
- FANON, F., *Yeryüzünün Lanetlileri*, Birleşik Yay., İstanbul.
- FINKEL, A., ve SİRMAN, N., (ed), (1990), *Turkish State and Turkish Society*, Routledge, NewYork.

- *GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması*, (1994), Sosyoloji Derneği.
- *GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması*, (1994), ODTÜ Sosyoloji Bölümü.
- *GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması*, (1993), TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- *Genelkurmay Belgelerinde, Kürt İsyanlar 3. Cilt*, Kaynak Yay., 1992.
- GÖKALP, Z., (1992), *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Yay., İstanbul.
- GÖKALP, Z., (1992), *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Yay., İstanbul.
- GÖYÜNÇ, N., (1991), *XVI.Yüzyılda Mardin Sancağı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- GREGORY, D., (2004) *Colonizing Geographies*, Blackwell, London.
- -GÜNEL, Aziz, (1970), *Türk Süryaniler Tarihi*, Oya Matb., İstanbul.
- GÜVENÇ, B., (1993), *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- HALAÇOĞLU, Y.,(1997), *XVIII.Y.da Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yay.,Ankara.
- HALL, A., (1988), "Community Participation and Development Policy: A Sociological Perspective", (içinde) *Development Policies: Sociological Perspectives*, A.Hall ve J.Midgley, (der.), Manchester University Press, Manchester.
- HANN, C. AND BELLÉR-HANN, I. (1998) 'Markets, Morality and Modernity in North-East Turkey', in T. M. Wilson and H. Donnan (eds) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press, pp 237-262
- HOOSON, D., (ed.) (1994), *Geography and National Identity*, Blackwell, Cambridge.
- HOSEVAR,Duska, K. (2003) " We Were as One: Local and National Narrative of a Border Regime Between Slovenia and Croatia", *European Studies*, 19, s: 171-194.
- JAMES S. (1992), *GriffithThe Arizona-Sonora Border: Line, Region, Magnet, and Filter, . Beliefs and Holy Places: A Spiritual Geography of the Pimeria Alta*. Tucson: University of Arizona Press.

- KARPAT, K., (2001) *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yay., Ankara.
- KİRİŞÇİ, K. ve WINROW, G.M., (1997), *Kürt Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- KUTSCHERA, C., (2001) *Kürt Ulusal Hareketi*, Avesta, İstanbul.
- KYMLICKA, W, (2001) “Territorial Boundaries: a Liberal Egalitarian Perspective” *Boundaries and Justice: Diverse Ethical Perspectives*, D.Miller ve S H. Hashmi, Princeton University Press, Princeton, 249-276.
- LACOSTE, Y. (1998), *Coğrafya Savaşmak İçindir*, Özne Yay., İstanbul.
- LEWIS, O., (1965), *İşte Hayat*, E Yay., İstanbul.
- LIEBLICH, A TUVAL-MASHIACH, R., ZILBER T., (1998) *Narrative Research, Reading, Analysis and Interpretation*, Sage Publ; Applied Social Research Methods Series, Vol: 47, London.
- LONG, N., (1988), "Sociological Perspectives on Agrarian Development and State Intervention", (içinde) *Development Policies: Sociological Perspectives*, A.Hall ve J.Midgley, (der.), Manchester University Press, Manchester.
- LUHMAN, N., (1982), "Territorial Borders as System Boundaries", *Cooperation and Conflict in Border Areas*, R. Strassoldo G.Delli Zotti, (eds.) Franco Angeli Ed., Milano, s: 235-245.
- MALLON, F.C. (1995), *Peasant and Nation*, University of California Press, New York.
- MARUFOĞLU, S., (1998), *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*, Eren Yay., İstanbul.
- MEHMET HURŞİD (Paşa) (1997) *Seyahâtname-i Hudûd*, Çevrimyazı: Alaaddin ESER, Simurg, İstanbul.
- MEINHOF, U. H. (2003),” Migrating Borders: an Introduction to European Identity Construction in Process”, *Journal of Ethnic & Migration Studies*, Vol. 29 Issue 5.
- MEINHOF, Ulrike H.,(2003) “Migrating Borders: An Introduction to European Identity Construction In Process”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 29, No: 5, p. 781-796
- MICHAELSEN, S ve JOHNSON, D. E. (eds) (1997) *Border Theory: The Limits of Cultural Politics*, University of Minneapolis Press, Minneapolis.

- MİHOTULİ, S., (1992), *Arya Uygarlıklarından Kürtlere*, Koral Yay., İstanbul.
- MİNORSKY, V., *İslam Ansiklopedisi*, Kürtler Maddesi, s: 1089-1114.
- MORAD, M., (1994), "Irak ve Türkiye'deki Kürtlerin Durumu: Mevcut Eğilimler ve Umutlar, *Kürtler: Güncel Bir Araştırma*, Kreyenbroek-Sperl (der.), Cep Yay., İstanbul, s. 119-137.
- MUTLU, S., (1995), "Population of Turkey by Ethnic Groups and *Provinces*", *New Perspectives on Turkey*, 12 Spring.
- MUTLU, S., (1996), "The Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey: its context, objectives and prospects", *ORIENT*, 37 March. No:1.
- NİKİTİN, B., (1991), *Kürtler; Sosyolojik Ve Tarihi İnceleme*, C.1 ve 2, Deng Yay., İstanbul.
- ÖZGEN, H.N., (2003a) "Fahişleştirme ve 'Öteki'nin Kadını; Sınır Ötesi Seks Trafiği-İğdır Örneği", 15-17 Ekim 2003, *4.Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Sivas.
- ÖZGEN, H.N., (2003b) *Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri; Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı*, Tüstav Yay., İstanbul.
- ÖZGİRAY, A., (1994) "Türk-Fransız Siyasi İlişkileri (1930-1938)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, 31-45.,
- ÖZGÜÇ, N., ve TÜMERTEKİN, E ., (2000), *Coğrafya; Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- ÖZKAN, H., (2002) " Tek Parti Dönemi Coğrafya ve Mekan Anlayışları" *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı: 94, s: 143-175.
- PEHLIVANLI, H.; SARINAY, Y; YILDIRI, H., (2001), *Türk Dış Politikasında Hatay, (1918-1939)*, ASAM Yay., Ankara.
- PEHLIVANLI,H., SARINAY, Y, ve YILDIRI, H., (2001), *Türk Dış Politikasında Hatay, (1918-1939)*, ASAM Yay.,
- POLADYAN, A., (1991), *VII-X Yüzyıllarda Kürtler*, Öz-Ge Yay., Ankara.
- PRESCOTT, J.R.V., (1987) *Political Frontiers and Boundaries*, Unwin Hyman, London.
- RADCLIFFE, S, WESTWOOD, S.(1996), *Remaking The Nation; Place, Identity and Politics in Latin America*, Routledge, London.
- SAHLINS, P., (1998), "State Formation and National Identity in the Catalan Borderlands During the Eighteenth and Nineteenth Centuries", (in)_*Border Identities*, Wilson and Donnan, Cambridge Uni. Press. Cambridge.

- SALDÍVAR, Ramón, (1999) "Transnational Migrations and Border Identities: Immigration and Postmodern Culture", *The South Atlantic Quarterly*, 98: 1/2, Winter/Spring: 211-230.
- SEALE, C., (1999) (ed.) *Researching Society and Culture*, Sage, London.
- SEFEROĞLU, Ş. K. ve TÜRKÖZÜ, H.K., (1982), *101 Soruda Türklerin Kürt Boyu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- -SEFEROĞLU, Ş.K., (1982), *Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri: Kürtler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- SHAMİ, Seteney, (1998) "Circassian Encounters: The Self as Other and the Production of the Homeland in the North Caucasus", *Development and Change*, vol. 29, 617-646.
- SILVERMAN, D., (1993), *Interprating Qualitative Data*, Sage, London.
- SMITH, A.,D., (2002) *Ulusların Etnik Kökeni*, Dost Yay., Ankara.
- SOJA, Edward W. (1996), *Thirdspace*, Blackwell Publishers,.
- STOKES, M. (1998) 'Imagining "the South": Hybridity, Heterotopias and Arabesk on the Turkish-Syrian Border', in T. M. Wilson and H. Donnan (eds) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 263-288.
- STRASSOLDO, R. (1982) 'Boundaries in Sociological Theory: A Reassessment', in R. Strassoldo and G. Delli Zotti (eds) *Cooperation and Conflict in Border Areas*, Milan: Franco Angeli, s. 245-272
- ŞEREFHAN, *Şerefname*, (1990 baskısı), çev. M.Emin Bozarıslan, Hasat Yay., İstanbul.
- TAPPER, R., (2004), *İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler: Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi*, İmge Yay., Ankara.
- TAYLOR, G., (1979), *From Modernization to Modes of Production*, MacMillan Press, London.
- *TBMM KARAVANİN MECMUASI, CİLT 1, 3, BASIM ., ANKARA, 25.3.1943*
- THOMPSON, P., (1999), *Geçmişin Sesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- (28) TÜRKDOĞAN, O (1998), *Güneydoğu Kimliği*, Alfa Yay.

- VİLA, Pablo (1999), "Constructing Social Identities in Transnational Contexts: The Case of the Mexico-US Border", *International Social Science Journal*, vol. 159, March, p.81-85.
- VİLA, Pablo (2000) *Crossing Borders, Reinforcing Borders: Social Categories, Metaphors and Narrative Identities on the US-Mexico Frontier*, University of Texas Press.
- VİLA, Pablo (2003), "Processes of Identification on the U.S.-Mexico Border", *The Social Science Journal*, Volume 40, Issue 4 ,p. 607-625
- VİLA, Pablo (2003), "Processes of Identification on the U.S.-Mexico Border", *The Social Science Journal*, volume 40, Issue 4 ,s. 607-625
- WEBER, D.J., RAUCSH, J.M., (1994), *Where Cultures Meet; Frontiers in Latin American History*, SR Books, Delaware.
- WILSON, M.T.ve DONNAN, H., (1998) "Nation, State and Identity at International Borders", (in)*Border Identities*, Wilson and Donnan, Cambridge Uni. Press. Cambridge.
- WOLF, J., (1998) "Küresel ve Özgül: Çatışma Kültürü Kurumlarının Uzlaştırılması" (içinde) A.D.King (ed.) *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- YALÇIN-HECKMANN, L., (1990), "Kurdish Tribal Organization and Local Political Processes", (içinde) *Turkish State and Turkish Society*, A.Finkel ve N. Sirman (der), Routledge, NewYork.
- YALÇIN-HECKMANN, L., (2002)*Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri, İletişim Yay.*, İstanbul.
- YEĞEN, M., (1996) *Devlet Söyleminde Kürt Kavramı*, İletişim Yay., İstanbul.
- **YOUNG, R., (2000) *Beyaz Mitolojiler, Bağlam Yay.***
- YOW, V. Raleigh, (1994), *Recording Oral History, A Practical Guide for Social Scientists*, Sage, London
- *YURT ANSİKLOPEDİSİ*, İSTANBUL, 1981, DÜSTUR3. TERTİP, CİLT: 8,2. BASIM, ANKARA, 1946,S:11.)
- ZİZEK, S., (2001), "Çokkültürcülük ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı", *Defter* , s: 44, s: 145-175.
- ZURCHER, E.J., (1999), " The Borders of Republic Reconsidered", *Bilanço; 1923-1998*, cilt 1, Tarih Vakfı Yay., s: 53-61.

İSTATİSTİKLER:

- -DİE, İstatistiklerle Türkiye, 1996.
- -DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 1996.
- -DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, 1991.
- -DİE, 1991 Genel Tarım Sayımı, 1993.
- -DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1995.
- -DİE, Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 1996.
- -DİE, Coğrafi Bölge Ayırımında İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Gruplarının ve Gelişmişlik Seviyelerinin Belirlenmesi, 1997.
- -DPT, Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, (1982), c.II
- -Şırnak, 73, 1990 Genel Nüfus Sayımı, DİE.
- -Şırnak- İl Yıllığı, (1991).
- -1996 Yılında ŞIRNAK, ŞIRGEV Yay., No:1.
- -ŞIRGEV:Kuruluşundan Bugüne, 1995-1997, ŞIRGEV Yay., No: 2.
- -GAP-UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Programı, (1997).
- -GAP-21.Yüzyılda Kadın Ve GAP, (1997).
- -GAP-Sosyal Politika Hedefleri, (1997).
- -GAP-Sanayileşme Stratejisi, (1997).
- -GAP-Şırnak Sosyo-Ekonomik Profili, (1997), GAP İlleri Sosyo-Ekonomik Profilleri.
- -GAP-EKA Ekonomik Kalkınma Ajansı Model Etüdü, Nihai Rapor, 1991.
- -Beldeler Dergisi, İdil sayısı, 1983.
- Her Yönüyle Ağrı (1995), Haz. İsmet Alparıslan, Ankara.
- **ROMANLAR, ANLATILAR:**
- Necdet BULDAN (1998) *Yasaklı Topraklar*, Aram Yay., İstanbul.
- Fred BURNABY (1999), *At Sirtında Anadolu*, İletişim Yay., İstanbul.

- Muhsin KIZILKAYA (1999), *Eski Zaman Eşkiyaları*, Sel Yay., İstanbul.
- Bekir YILDIZ (1979), *Güneydoğu Öyküleri, Kaçakçı Şahan, Kara Vagon*, Milliyet Yay., İstanbul.
- Kadri GÜRSEL (1996), *Bagok'tan Gabar'a 26 Gün*, Siyahbeyaz Metis Güncel. İstanbul.
- Fulvio TOMÍZZA (2002) *Yaşamın En Güzeli*, İlya Yay., İzmir.
- Hasip KAPLAN,(1992), *İstanbul'dan Botan'a*, Sel Yay., İstanbul.
- A. Melik FIRAT *Fırat Mahzun Akar*, Avesta Yay., İstanbul.
- CEGERWİN, (2003), *Hayat Hikayem*, Evrensel basım Dağıtım, İstanbul.
- Naci KUTLAY, (1998), *Anılarım*, Avesta Yay., İstanbul.
- Aydın TAMLAY, *Bizim Eller*, Van., Van Belediye Başkanlığı, Kültür ve Sosyal İşler Md. Yay., Van.
- Salih TÜRKOĞLU, (2000) *Vangölü Rüzgarı*, Kendi basımı, Van.

FİLMLER:

- DOZ (sınır) , Yön. Gani Rüzgar ŞAVATA, Türkiye, 1999., (Kürt ulusal kimliği ve üç ülkeye bölünmüş olması üzerine, milliyetçi simgelerle süslü bir film)
- DEMA HESPÈN SERXWEŞ, (Sarhoş Atlar Zamanı) Yön: Bahman GHOBADİ, İran 2001, (İran Irak sınırındaki kırsal alanda kaçakçılık yapmak ve iki ülkenin insanları üzerine, iki ülkedeki Kürtler)
- TEXE REŞ (Kara Tahta), Yön. Samira MAKHMALBAF, İran , 2002, (Halepçe katliamını' da konu alarak, İran-Irak sınırında savaş ve göçün eski günlük hayatı nasıl altüst ettiği)
- DELİ YÜREK, BUMERANG CEHENNEMİ, Yön. Kenan İMİRZALIOĞLU, Türkiye, 2001 (Güneydoğu sorunu üzerine mafya-devlet ilişkisi. Kahraman Türkler üzerine)
- SÜRGÜNÜN PEÇESİNDEN, (THROUGH THE VEIL OF EXILE) Yön. DAVID BENCHETRIT, Belgesel, İsrail, 1999.
(Gazze Şeridi'nin İsrail tarafında mülteci olarak yaşayan Filistinli kadınların kimliklerini koruma çabaları.
- SINIRLAR, (Borders), Yön. ERAN RIKLIS- NURIT KEDAR, Belgesel, İsrail, 1999.
(Sınırlar'' belgeseli İsrail'e komşu olan ülkelerin hassas sınır boylarında yaşayan ve çalışan insanları anlatır. Bu sınırlar savaş yüzünden harap olmuş Güney Lübnan'dan ürkütücü Suriye sınırına, Filistin Bölgesi'nden Ürdün Nehri'ne kadar uzanır. Bu sınırları oluşturan geniş yollara döşenen dikenli teller ve mayınlar arasında İsraili, Lübnanlı, Ürdünlü, Suriyeli ve Filistinli insanlar yaşar.).

